

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΓΙΑΝΝΗ ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ: 'Ο Σικελιανός και ὁ Νεοελληνικός μῦθος (*Μελέτη*)
 ΡΑΓ'ΙΝΕΡ ΜΑΡΙΑ RILKE: 'Ο Νεκροθάφτης (*Διήγημα*)
 ΜΟΝΤΑΙΓΝΕ: Συνείδηση (*Δοκίμιο*)
 ΔΗΜΗ ΠΟΥΛΑΚΟΥ: Βιβλικό (*Διήγημα*)
 ΡΙΤΑΣ ΜΠΟΥΜΗ ΠΑΠΠΑ: 'Απόσπασμα ἀπ' τὸ πεζογράφημα «Χρυσὸ»
 Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ: Γ. Λυκοῦργος Λογοθέτης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

(16 Μαρτίου — 1 Ἀπριλίου 1944)

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Περίεργα πράγματα—Σύγχρονη ποίηση—Υπεύθυνη δήλωση—Ποιὸς εἶναι;—'Η Ὠραία τοῦ Πέραν—Φιλική σύσταση—'Ποιητικὴ γλῶσσα καὶ μίμηση—Προωθήσεις

ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

- Α. ΣΓΟΥΡΟΥ: Γιὰ τοὺς νέους
 Α. ΣΠΥΡΗ: 'Εξπρεσιονιστικὰ θέματα (καὶ ἡ «'Αμοργός» τοῦ κ. Ν. Γκάτσου)

ΘΕΑΤΡΙΚΑ ΤΕΤΡΑΔΙΑ

- W.: Λ. Πιραντέλλο: «'Εξ ἑνὸς προσώπου ζητοῦν Συγγραφέα».

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. ΜΟΝΑΧΟΣ

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ 39 - ΤΗΛΕΦ. 55 - 536

Γράμματα, βιβλία, συνεργασίες, έμβάσματα κλπ.
«Φιλολογικά Χρονικά» Γ'. Σεπτεμβρίου 28, 'Αθήνα.

Τα χειρόγραφα δέν έπιστρέφονται.

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

- Rainer Maria Rilke (μετάφρ. Μάρριου Πλωρίτη) "ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΕ ΝΕΟ ΠΟΙΗΤΗ", Έκδότης: Ίκαρος.
- Διον. Άβραμοπούλου, "ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ", Διηγήματα, Έκδότης: Μαυρίδης 'Αθήνα.
- Ν. Γ. Παπαγεωργοπούλου, "ΔΑΚΡΥΣΜΕΝΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ", Ποιήματα, Χαλκίδα 1944.
- Κωστή Κοκόροβιτς, "ΤΟΠΙΑ ΜΕ ΕΜΜΕΣΟ ΦΩΤΙΣΜΟ", Ποιήματα, Έκδότης: Μαυρίδης 'Αθήνα.
- Τάκη Δανᾶ, "ΕΙΜΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ", 'Αθήνα 1944.
- Ναπ. Παπαγεωργίου, "ΟΙ ΣΑΡΚΑΣΜΟΙ ΤΗΣ ΚΡΥΑΣ ΓΗΣ", Έκδότης: Νέοι Παλμοί.
- Πέτρου Μαρκάκη, "ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΗΡΩ ΚΑΙ ΤΟ ΛΕΑΝΤΡΟ", τοῦ Μοσαίου Γραμματικοῦ Έκδότης: Μαυρίδης 'Αθήνα.
- Γ. Βαλέτα, "ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΛΚΑΙΟΣ", (τά πρώτα Θεατρικά).

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ

ΧΡΟΝΟΣ Α', - ΤΟΜΟΣ Α' - ΤΕΥΧΟΣ 3

ΑΘΗΝΑ, 1 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1944

Ο ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΜΥΘΟΣ

Ειπώθηκε συχνά για την εποχή μας πώς κάτω από τον δοξολογισμό και τον θετικισμό της, έχασε τον ένθουσιαστικό και συνθετικό χαρακτήρα της και κατάντησε μιὰ εποχή ανάλυσης, παρακμής και ατομισμού. Άν είναι τούτο αλήθεια άλλο τόσο όμως είναι αλήθεια πώς, μέσα σε τέτοιες εποχές κυοφορήθηκε πάντα το σπέρμα για νέες έξορμήσεις, για ψηλότερα και ποιητικώτερα πετάγματα.

Κάτω από τέτοιους καιρούς, κι' από διαφορετικούς δρόμους ξεκινώντας, ένας ποιητής τ'όβαλε σκοπό και καύχημα της ζωής του, να πλάσει τον ατομικό και καθολικό Μύθο του, κεντρικό γεγονός του λαού και όλης της ιστορίας, αίτημα ζωοποιό, ανθρωπολογικό, που φορέας του δέν είναι ο επιστήμονας, ο ιστορικός ή ο πολιτικός μα ο ποιητής.

Και δέν ήταν ένας όποιος Μύθος, που καταπιάστηκε να δημιουργήσει, να ανασυνθέσει, μα ο όρφικός ή καλύτερα ο έλληνο-χριστιανικός, σε μιὰ εποχή που θεωρούσε σαν τελειωτικά χτυπημένο από τη λήθη της ιστορίας το χιμαιρικό αυτό πουλί.

Και όχι πάλι μονάχα ο όρφικός, μα ο ανθρώπινος, γιατί, ενώ ο Μύθος είναι μιὰ απλή ανθρώπινη καρδιά, είναι και η καρδιά ενός λαού, είναι και ο πυρήνας και το κέντρο της ιστορίας, είναι και ο πυρήνας και το κέντρο όλης της Δημιουργίας.

Πώς μπορούσαν αυτά τα δυο αίτήματα να συζούν, να συμπάσχουν και να συνηχοῦν μέσα στο ίδιο άτομο, κι ακόμα να είναι, να μπορούν να είναι, νέα, ο ποιητής το ξέρει.

Κοιτάζοντας βαθιά μέσα και γύρω του, πείστηκε για το ό,τι ένας Μύθος έπρεπε να είναι νέος, γιατί μονάχα έτσι γίνεται μό-

ναδικό γεγονός των ατόμων και των λαών, δηλαδή ζωντανός βίος τους.

Ἄν ἡ ἐποχὴ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα ἀφηρημένο περίγυρο, ἂν δὲν εἶναι ἓνας μαθηματικός χώρος, ἀλλὰ μιὰ ἀνθρώπινη καρδιά, ἡ καρδιά ἑνὸς λαοῦ ποὺ χτυπάει στὸ κέντρο μιᾶς συγκεκριμένης στιγμῆς τῆς ἱστορίας, χωρὶς ἄλλο αὐτὸ τὸ νέο, αὐτὸ τὸ κάθ' ἐφορὰ νέο, εἶναι ἡ ἴδια ἡ αἰωνιότητα, στὴ ζωντανότερη στὴν ἀπλότερη καὶ ὁλοένα ἀναγεννώμενη φύση τῆς, ἀφοῦ στὴ ρίζα τῆς ζωῆς μας καὶ τῆς ζωῆς ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας πηρασκευάζονται οἱ χυμοὶ τῶν νέων καιρῶν. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἐν δυνάμει πορεία τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄς σταθοῦμε λοιπὸν πιὸ σοβαρὰ μπρὸς στὴν ἄμεση θέα ποὺ μᾶς προσφέρει τὸ ἔργο ἑνὸς ποιητῆ καὶ στοχαστῆ, ποὺ θέλησε νὰ κάμει πράξη τὸ λόγο του, σάρκα τὸ κεντρικὸ αἴτημα τῆς ζωῆς του.

Καὶ ἀντὶ νὰ πηγαίνουμε στὶς φωτοσκιάσεις, ἀντὶ νὰ προσφέρουμε θεωρητικὰ συνταγολόγια, ἄς πλησιάσουμε καὶ ἄς δοῦμε χωρὶς προκατάληψη τί φέρνει, τί οὐσιαστικὸ φέρνει ὁ ποιητῆς μὲ τὸ τραγούδι καὶ μὲ τὴ σκέψη του.

Τί εἶναι ὁ ἑλληνο-χριστιανικὸς Μύθος ποὺ γι' αὐτὸν μᾶς μιλάει στὴν ποίηση καὶ στὸ Λυρικὸ του Πρόλογο ὁ Σικελιανός;

Ἄν χρειαστεῖ ἄς σταθοῦμε μπροστὰ σ' ἓνα ἔργο, κι ἂν δὲ μπορούμε νὰ τ' ἀγαπήσουμε, ἄς τὸ κρίνουμε μὰ νὰ τὸ κρίνουμε δίκαια, ἀρχίζοντας πάντα ἀπὸ τὴν οὐσιαστικὴ προσφορά του, ἂν ἔχει, ἢ ἀπὸ τὴ θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ ἀφορμὴ ποὺ μᾶς δίνει. Νὰ τυποποιήσουμε ὅμως τὴν ποίηση, νὰ ποῦμε στὸν ποιητῆ χόρευε καθὼς σοῦ παίζουμε, δὲν γίνεται. Γίνεται ὅμως κάτι ἄλλο, νὰ σωμαίνουμε ὅταν δὲν καταλαβαίνουμε.

Ξεκινώντας ἀπ' τὸ γεγονός, πὼς ἡ ποίηση εἶναι λυρικὸ ὄργανο καὶ πὼς ὁ ποιητῆς εἶναι κέντρο καὶ ἀρχὴ τῶν ὁραμάτων του, πλασμένος ἀπὸ τὴν ἴδια οὐσία τους, χαίρεται κανεὶς τὶς τολμηρὲς καὶ ἐπικίνδυνες καταδύσεις του μέσα στὴν κοσμικὴ οὐσία, χαίρεται τὰ μεγαλοφτέρουγα πετάγματά του, καὶ ἂν ἀκόμα δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸ αἰσθητικὸ κοσμοθεωρητικὸ του πιστεύω, μὲ τὸν λυρικὸ-δραματικὸ Μύθο του.

Ἄλλωστε ἀπὸ ἓναν ποιητῆ δὲ μπορούμε νὰ ζητοῦμε ἓνα αὐστηρὰ καθορισμένο φιλοσοφικὸ ἢ αἰσθητικὸ πιστεύω, μπορούμε ὅμως νὰ σταθοῦμε μπροστὰ στὸ γεγονός τῆς ὁμιλίας του, γεγονὸς, ποὺ ἀνίσως κι εἶναι γνήσιο, στέκεται μοναδικὸς φορέας τῆς ποιητικῆς καὶ ὅλης τῆς ποίησής του.

Ὁ Σικελιανὸς λοιπὸν θέλοντας νὰ ἀναπτύξει τὸ αἰσθητικὸ-κοσμολογικὸ του πιστεύω, θέλοντας νὰ μυήσει τοὺς ἀμύητους στὴν ποίηση, στὴ σκέψη καὶ στοὺς τελετουργικοὺς κύκλους τῆς

λυρικῆς δραματοποιίας του, ἀναγκαστικὰ καταφεύγει σὲ μιὰ ὁρολογία, ποὺ δικαιολογημένα μπερδεψε τοὺς κριτικούς του.

Ἐπρεπε ὅμως οἱ κριτικοὶ νὰ δοῦν πιὸ πέρα ἀπὸ τὴν ὁρολογία, τὸ βάθος ποὺ δὲν κλείνεται ποτὲ μέσ' στὸ αὐστηρὸ περίγραμμα τῆς λέξης ἀλλὰ ἀρχίζει σχεδὸν ἀπὸ κεῖ ποὺ σπάζει τὸ φλούδι καὶ μένει ἐλεύθερη ἡ οὐσία νὰ πλάσει τοὺς τολμηροὺς καὶ ποιητικούς ὀπτασιασμούς τῆς.

Βιολογικὴ ρίζα καὶ ρίζα τῆς ὑπαρξῆς εἶναι σχεδὸν τὸ ἴδιο πράγμα γιὰ τὸ Σικελιανό, ἂν σωστὰ βλέπω, μιὰ κι ὁ ποιητῆς θέλει νὰ εἶναι καὶ μὲ τὴ φύση καὶ πέρ' ἀπὸ τὴ φύση σὰν ὀριτικὸς λόγος, σὰν γιὸς τ' οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Στὶς μυστικῆς καταδύσεις του μέσ' στὴν καρδιά τῆς ὑπαρξῆς, μπερδεύεται, μὰ δὲν τοῦ κόβεται ἡ φωνή, ὅπως γίνεται στὸ Ρίλκε ἢ στὸ Ντοστογιέφσκη. Τὸ ὄραμά του τελεῖται μέσα σὲ αἰσθητικούς κοσμολογικοὺς χώρους, ποὺ ἀφίνουν μιὰ δίοδο στὸ μεταφυσικὸ νιχιλισμὸ. Στὴν χαοτικὴ τούτη κατάδυση ἢ ἀγωνία, ἢ μεταφυσικὴ ἀγωνία, δὲν τοῦ κόβει τὴ φωνή, δὲ σπάζει τὶς φόρμες τῆς ἀτομικῆς ζωῆς γιὰ νὰ προετοιμάσει τὴ λύτρωση. Ἡ λύτρωση βγαίνει μὲ τὴ μορφή τὴν ἑλληνικὴ, ὅπου κορυφώνεται καὶ ἀποκρυσταλλώνεται τὸ ὄραμα τῆς λειτουργίας (τῆς θεουργίας) του.

Σκύβοντας πάνω στὸν Πρόλογο τοῦ Λυρικοῦ Βίου, ὅπως εἶχα σκύψει ἄλλοτε πάνω στὴν Ἀσκητικὴ τοῦ Καζαντζάκη, ἔνωσα ἓνα πράγμα: εἶδα πὼς ἡ ὑψηλετὴς ὁμιλία τοῦ ποιητῆ ζητοῦσε ὄχι τὸν ἄνθρωπο μὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ κάτι περισσότερο.

Ὅραματιστὲς καὶ ὑποφῆτες κι οἱ δυὸ ζητοῦσαν δραματιστὲς γιὰ νὰ μιλήσουν. Ἄν ποῦμε λοιπὸν πὼς ὁ Σικελιανὸς κάνει φιλοσοφία καὶ μάλιστα ἐργαστηριακὴ, δὲν λέμε τίποτα. Ὁ ποιητικὸς στοχασμὸς εἶναι κάτι ἄλλο. Ἀπὸ κείνο τὸ κάτι ἄλλο, ποὺ μὲ λογικὰ σχήματα δὲ μπορεῖ νὰ ἐκφραστεῖ, μιὰ κι εἶναι ἄμεσο ὄραμα, ἀρχίζει ἡ ἄλλη τούτη ὄψη τοῦ Σικελιανοῦ, ἡ μεταφυσικὴ.

Χωρὶς λοιπὸν ἓνα ὄργανο ἢ μὲ ὄργανο ξένο στὸν ποιητικὸ του στοχασμὸ τὸ ἀποκαλυπτικὸ τοῦτο ρίγος δὲν συλλαμβάνεται.

Τὸν λυρικὸ τραγουδιστὴ τὸν νιώθει καὶ μιὰ ἀπλῆ ἀνθρώπινη καρδιά, μὰ γιὰ τὸν ποιητῆ δραματιστῆ χρειάζεται μιὰ μύηση, ποὺ νὰ ξεκινάει ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὸν ἄνθρωπο καὶ νὰ ἐπιστρέφει ἐκεῖ.

Ὁ Πρόλογος λοιπὸν δὲν εἶναι φιλοσοφία μὲ τὴ στενὴ τῆς ἔννοια ἀλλὰ ἓνας αὐτοαποκαλυπτικὸς λυρικὸς στοχασμὸς μὲ ἰδιότυπη γλωσσικὴ μορφή. Ἦταν φυσικὸ νὰ ἐκπλαγοῦν μερικοὶ μὲ τὸν Πρόλογο, καὶ νὰ τὰ χάσουν. Νὰ ἐκπλαγοῦν τὸ βρισκῶ δικαιολογημένο, μὰ νὰ τὰ χάσουν ἐπειδὴ, κατεβαίνοντας ὁ Ἄλαφροῖσκωτος νὰ περπατήσει ἀνάμεσα στὰ ἀφτέρουγα πλάσματα ἐβάδισε παράταιρα, μιὰ καὶ τοῦ φυσικοῦ του ἦταν νὰ πετάει;

Ἄς μὴ χανόμεσθε, ἄς βαπτίσουμε τὸν Πρόλογο ὅπως θέλουμε, τὸ μόνιμο ὅμως καὶ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο του, ἄς τὸ ζυγώσουμε καὶ ἄς ἀποσφραγίσουμε τὸ μυστικὸ του, χωρὶς ἀναλύσεις, χωρὶς ἀφαιρέσεις, μὲ ὄργανο τὸ ὄραμα, γιατί μετὰ τὸ ὄραμα μπορούμε τὴν ἄμεση λυρική θέα νὰ συλλάβουμε.

Γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ ὁ ποιητής, γιὰ νὰ ξεκολλήσῃ τὴ σκέψη του ἀπὸ τὰ ἔγκατά του δανείστηκε, ποῦ καὶ ποῦ τὸ κοφτερὸ ὄργανο μιᾶς ἐπιστήμης καὶ μιᾶς φιλοσοφίας, μονάχα πού αὐτὸ τὸ ὄργανο δὲν τὸ ἀφίνει ὅπως εἶναι, μὰ τὸ τροποποιεῖ σὰν πλάστης, τὸ ὑποβάλλει, τὸ ὑποτάζει στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ λυρικοῦ του λόγου.

Στὸν Ἀλαφροῖσκιωτο ἡ συνουσίαση μετὰ τὴν καρδιά τοῦ φυσικοῦ τοπίου, εἶναι ἓνα γεγονός.

Σπόρος τῆς φύσης, τῆς μάνας φύσης τῆς γεννήτρας, αὐτὸς πού φυτρώνει μέσ' στὴν καρδιά τοῦ ποιητῆ. Πιὸ ὕστερα ὅμως τὸ ἀπλὸ ὄραμα, τὸ ἄμεσο καὶ διθυραμβικὸ, πάει νὰ ξεπεραστεῖ καὶ ἐδῶ τὰ πράγματα γίνονται πολὺπλοκα. Γιατὶ μονάχα πλέρια ἀφομοίωση, ζωὴ ἀκαίρια, μεταρσίωση καὶ μετουσίωση μπορούν νὰ δώσουν τὸ ὄραμα καὶ ὄχι μονάχα νὰ τὸ δώσουν μὰ νὰ τὸ σώσουν κάνοντάς το αἰώνιο, ἀκατάλυτο καὶ πάντα νέο. Ἀφομοίωση καὶ μετουσίωση μέσα στὸ νόημα μιᾶς φύσης καὶ μιᾶς ἀνθρωπότητος συγκεκριμένης, ζωντανῆς, σύγχρονης καὶ μελλούμενης μὰ πάντα νέας.

Ὁ ποιητὴς μᾶς λέει πὼς φέρνει ἓναν Μῦθο καὶ αὐτὸ τὸν Μῦθο τὸν ὀνομάζει ἑλληνο—χριστιανικὸ. Κι ἐμεῖς τὸν πιστεύουμε ὅταν τὸ τραγουδεῖ καὶ δὲν τὸν πιστεύουμε ὅταν τὸ λέει πεζᾶ. Εἶναι ὅμως «πεζὸς» ὁ Πρόλογος τοῦ Λυρικοῦ Βίου;

Κάποτε, στὰ χρόνια μου τὰ παιδικά, πού κυνηγοῦσα στὴν πατρίδα μ' ἓνα μικρὸ μονόκανο, ἔτυχε νὰ χτυπήσω κατὰ λάθος ἓνα χελιδόνι. Τὸ πήρα γιὰ ἄλλο πουλὶ γιατί καθόταν πάνω σὲ μιὰ μυγδαλιὰ καὶ τὸ ἔριξα. Πόσο λυπήθηκα! Τὸ χέρι μου ἔτρεψε καὶ δὲ μπόρεσα νὰ κυνηγήσω ἄλλο ἐκεῖνη τὴ μέρα. Ἐπρεπε νὰ πετάει γιὰ νὰ τὸ γνωρίσω. Δὲν εἶχα ἰδεῖ ἴσαμε τότε χελιδόνι νὰ κάθεται πάνω σὲ δέντρο.

Τόσο γνήσιος εἶναι λοιπὸν ὁ Σικελιανὸς στὰ πετάγματά του παρὰ στὴν ποιητικὴ περπατησιά του; Αὐτὸ μοιάζει σὰ νὰ μὴν εἶναι τὸ χελιδόνι χελιδόνι καὶ ὅταν κάθεται.

Τοῦ φυσικοῦ του βέβαια εἶναι νὰ πετάει καὶ νὰ φέρνει τὴν ἀνοιξη. Μὰ νομίζω πὼς καὶ ὅταν κάθεται ἢ περπατάει, δὲν κάθεται, δὲν περπατάει μονάχα.

Τὸ χελιδόνι ὅπως λένε εἶναι πουλὶ προφητικὸ, διορατικὸ ὅσο κανένα ἄλλο. Εἶναι τὸ σύμβολο τοῦ ποιητικοῦ δραματισμοῦ.

Εἶναι λοιπὸν, τὸ ξαναλέω, ὁ Πρόλογος ἢ ἄλλη ὄψη τοῦ

Σικελιανοῦ, εἶναι τὸ μυστικὸ του βᾶδισμα, παράταιρο ἴσως μὰ ὄχι λιγώτερο δικό του. Ἀπομένει νὰ δοῦμε, τῆς ποιήσεώς του τὴν οὐσία ἐκεῖ καὶ ἐδῶ, τὴν ποιότητα καὶ γνησιότητα τοῦ στοχασμοῦ του καὶ γενικὰ θὰ ἔλεγα τὸ ἀνθρώπινό του βᾶθος, τὴν γνησιότητα τοῦ Μῦθου του, πού καύχημά του ἰσβαλε νὰ τὸν κάμει τοῦ λαοῦ μας καὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος μοναδικὸ αἶτημα.

Σταματῶ σὲ δυὸ φράσεις πού δείχνουν τὸν ποιητὴ μέσα στὸ λυρικό-στοχαστικὸ πλάσμα τοῦ Μῦθου του:

«Γέλοιο καὶ φῶς μέσα στὶς φλέβες μου ἐκύλα»

«Ἡ ἀέναη λοιπὸν πρόθεση κάθε ὑπαρξῆς μέσ' στὴ συνολικὴ ψυχὴ τοῦ Κόσμου εἶναι ν' ἀνεβάξῃ μετὰ τὸν ἴδιο τῆς ἀγώνα τὸ θαμμένο πλοῦτο ἀπ' τὶς κρυφές τῆς ρίζες πρὸς τὸ φῶς καὶ στοὺς ρυθμοὺς τῆς πιὸ μεγάλης Ζωῆς τῆς Δημιουργίας κ. ἄ.»

Τὸ πρῶτο εἶναι στίχος ἀπὸ λυρικό τραγούδι, τὸ ἄλλο εἶναι φράση ἀπὸ τὸν Πρόλογο, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ κοσμοθεωρητικὸ λυρικό του πιστεύω, ἀπὸ τὸ Μῦθο του.

Μυστικὸ φωτογέλιο πού κυλάει, τὸ τραγούδι μέσα στὶς ρίζες τῆς ζωῆς. Εἰκονοπλαστικὴ ὄραση, χαρὰ γαληνεύτρα μέσα σὲ σφυρηλατημένο στίχο. Τὸ φῶς δὲν ἀφίνει νὰ φουσκώσει ἢ φλέβα, νὰ σπάσει, νὰ ξεχυθεῖ καὶ νὰ μουσκέψῃ τὴν ψυχὴ. Οὔτε σκέψη ἐδῶ οὔτε ἀπόδειξη. Τί νὰ τὴν κάμει τὸ ἀηδόνι τὴ σκέψη ὅταν μέσ' στὴ λαλούσα φλέβα του κυλάει τὸ φῶς;

Τί νὰ τὴν κάμει τὴν ἀπόδειξη τὸ φῶς;

Γιατὶ λοιπὸν θελήσε νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ ὅ,τι δὲν ἐξηγεῖται ἀλλὰ μονάχα πάλλεται ἢ δὲν πάλλεται στὸ φῶς;

Γιατὶ νὰ μᾶς πεῖ τὸ ἴδιο πράγμα σὲ δυὸ γλώσσες, σὲ δυὸ τρόπους, σὲ δυὸ μορφές; Δὲ φτάνει τάχα τὸ τραγούδι; Φτάνει, λέω ἐγώ, καὶ περισσεύει. Γιατὶ ἂν ὁ Σικελιανὸς εἶναι ποιητὴς, δὲ μοῦ χρειάζεται ὁ Πρόλογος, ἂν ὅμως δὲν εἶναι, πάλι δὲ μοῦ χρειάζεται. Μὰ ὁ Σικελιανὸς εἶναι ποιητὴς καὶ ὁ Πρόλογος σὲ τίποτα δὲν τονε ζημιώνει. Ἰσα ἴσα πού μᾶς φανερώνει μιὰ πλευρὰ ἀγνωστη ὡς τώρα, τὴ στοχαστικὴ. Θὰ ζημιώνῃ τὴν δημιουργία του μιὰ σκέψη πού θὰ ἦταν μονάχα μόρφωση, μιὰ σκέψη ἀναιμικὴ καὶ τίποτ' ἄλλο. Μὰ ὅποιος ἔχει φύση γερὴ καὶ δραματιζόμενη τὴ σκέψη τὴν ἀλέθει καὶ τὴν κάνει αἷμα του.

Ἐπὶ τί ἀξίωση εἶναι τούτῃ νὰ θέλουμε νὰ βάλουμε ὄρα καὶ πάσσαλους στὸ πνεῦμα; Μποροῦμε νὰ ἀπαιτήσουμε ἀπὸ μιὰ μάνα νὰ μᾶς γεννήσῃ παιδί ὅπως τὸ θέλουμε; Μποροῦμε νὰ ποῦμε στὴ γῆ κάνε ἀπὸ τοῦτο καὶ ὄχι ἀπὸ κείνο τὸ χορτάρι;

Ὁ ποιητὴς σὰν καθολικὸς ἀνθρώπος δοκιμάζεται μετὰ ὅλα τὰ

ὄργανα. Ἄν δὲν τὰ κάνει ὅλα νὰ λαλοῦν εἶναι ἄλλο ζήτημα. Νὰ τοῦ ἐπιβάλουμε ὅμως νὰ παίζει τὸ ὄργανο, πού ἐμεῖς θέλουμε, εἶναι καθαρή στενοκεφαλιά. Γιὰ τὸν ἀληθινὸ ποιητὴ δὲν ὑπάρχει νεκρὴ φύση ἀφοῦ δίνει ζωὴ στὴν ἄψυχη ὕλη, ἀφοῦ κάνει καὶ τὴν πέτρα νὰ μιλήσει.

Ἄλλὰ ὡς ξαναγυρίσουμε στὸν Πρόλογο πού ἐγὼ τὸν θεωρῶ σὰν τὴν ἄλλη ὄψη τοῦ ἴδιου νομίσματος, σὰν μιὰ ἄλλη φάση τοῦ ἴδιου φεγγαριοῦ. Ὁ ποιητής, ἀφοῦ μᾶς ἀποκαλύφθηκε μὲ τὴ μιὰ πλευρὰ τῆς φύσης του τὴ λυρική, τώρα μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ἄλλη ὄψη του τὴ στοχαστική. Χρειάζεται νὰ εἶναι κανεὶς ὀπλισμένος μὲ τὴν ἴδια πάνω κάτω ὄρασή του γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ κινηθεῖ μέσα στὸ νέο τοῦτο μυστικὸ τοπίο του.

Ὁ Πρόλογος τοῦ Λυρικοῦ Βίου εἶναι—ζητάει νὰ εἶναι—μιὰ αὐτοαποκάλυψη τοῦ ἀνθρώπου καὶ ποιητῆ, τοῦ ἔργου καὶ τοῦ Μύθου.

Ὁ Μύθος τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι λυρικός ὅπως καὶ ὁ βίος του. Μᾶς τὸ λέει ὄχι μονάχα μὲ τὸ τραγούδι του ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν Πρόλόγόν του. Στὸ σημεῖο τοῦτο ἐνῶ συναντᾶται μὲ τὸν Καζαντζάκη χωρίζεται ἀμέσως ἀκολουθώντας διαφοροτικὸ δρόμο. Κι οἱ δύο βλέπουν τὴ Φύση, ἀλλὰ ὁ ἓνας τὴ βλέπει σὰν ἑλληνο—χριστιανικὸ πλαστικὸ ὄραμα ἐκεῖ πού ὁ ἄλλος τὴ βλέπει σὰν διάλυση τῆς Μορφῆς. Ἄν ποῦμε πὼς ὁ ἓνας εἶναι Ἕλληνας καὶ ὁ ἄλλος ἀνατολίτης δὲ λέμε τίποτα. Ὁ Θρύλος λέει πὼς, ὁ Διόνυσος περνώντας ἀπὸ τὴν Ἀσία στὴν Ἑλλάδα ἔγινε Ἀπόλλωνας. Τὸ ἀσιατικὸ βᾶθος ἔγινε ἑλληνικὴ φόρμα. Τὰ πράγματα χωρὶς ἄλλο δὲν εἶναι ἔτσι ξεκομμένα ἂν καὶ μᾶς ἀρέσει—παλιὰ ἁμαρτία καὶ δὲ μπορούμε νὰ τὴ βγάλουμε ἀπὸ πάνω μας—τὸ ἓνα τοῦτο σῶμα στὶς δύο του ὄψεις νὰ βλέπουμε.

Ὁ Καζαντζάκης χτίζει μὲ ὀγκολίθους ἐκεῖ πού ὁ Σικελιανὸς σμιλεῦει καὶ λαξεύει. Εἶναι ἓνας Μισισσιπῆς ὁ πρῶτος, πού στὴν πρωτόγονη ὁρμὴ του κατεβάζει λάσπες καὶ ὅ,τι ἄλλο βρεῖ στὸ δρόμο του, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἔβαλε χαλιναρί στὴν ὁρμὴ του καὶ καθαρίζει τὰ νερά του μέσ' στὶς πηγές του. Ὁ Σικελιανὸς μοιάζει μὲ Ὑπερίωνα δίπλα σ' ἓνα Γκαργκαντούα, μὲ Ἀλαφροῦσκιωτο δίπλα σ' ἓναν Ἀκρίτα.

Φυσικά, οὔτε ὁ ἓνας εἶναι μονάχα Διόνυσος οὔτε ὁ ἄλλος μονάχα Ἀπόλλωνας. Χωρὶς ἄλλο, ἔχουν κι οἱ δύο μέσα τους τὸν ἀσιάτη καὶ τὸν Ἕλληνα, ὅπως τοὺς ἔχει κι ὀλάκαιρη ἢ φυλή. Μὰ πιὸ πολὺ ὁ Σικελιανὸς εἶναι Ἕλληνας, πιὸ πολὺ ὁ Καζαντζάκης εἶναι ἀσιάτης.

Ποιὸ εἶναι τὸ ὀντολογικὸ τους πιστεύω;

«Ὁ Θεὸς μου εἶναι ὁ ἀγῶνας», λέει ὁ Καζαντζάκης. Ὅπως καὶ ἂν τὸν πάρομε αὐτὸ τὸν ἀγῶνα, εἴτε σὰν ἀτομική, εἴτε σὰν

συμπαντιακὴ ἀρχὴ εἶναι βέβαια ἡ Φύση, ἡ Δημιουργία, πού δὲν ὑπάρχει κι αὐτὴ τελικά.

Ἡ ζωὴ, μιὰ τάση, μιὰ δημιουργικὴ ἐξέλιξη (Μπέρξον), ὑπόστασή της ἡ ροικὴ διάρκειά, ἡ ἴδια ζωτικὴ φορὰ της.

Στὸν Σικελιανὸ ἐξάλλου, βλέπουμε τὴν παραδοχὴ ἑνὸς «ἀδι-αίρετου Βιολογικοῦ Δημιουργικοῦ Παλμοῦ» (Συνθετικὴ Ἀνακεφαλαίωση), πού σφύζει μέσ' στὴ ρίζα τοῦ μικρόκοσμου σὰν μιὰ ἔμμονη ἀρχὴ καὶ στὴν καθόλου ζωικὴ ρίζα τοῦ σύμπαντος σὰν ἀρχὴ ὑπερβατικὴ.

Ἡ ἐνότητά της καταζητεῖται μέσα στὸν ἀδιαίρετο λόγο, μέσα σ' ἓναν θεῖο ἀρχέτυπο σπόρο καὶ σπινθήρα. Ἡ ζωὴ παρουσιάζεται ἐδῶ σὰν διαρκῆς συνειδησιακὴ τάση γιὰ ἄνοδο καὶ ἐνό-τητα. Ποιὸ τὸ βαθύτερο καὶ μόνιμο αἴτημα;

Μᾶς τὸ λέει στὸν Πρόλογο τοῦ Λυρικοῦ Βίου:

«Τάση γιὰ ἐπικοινωνία μὲ τὴ Ζωὴ καὶ τοὺς ὑπέρτατους ρυθμούς της, κάποτε μιὰ ταύτηση οὐσιαστικὴ μὲ τὴν Πνοή της... πέρα ἀπὸ τὸ χρόνο κι ἀπὸ τὸν τόπο ἢ τὴν ἀμέσως αἰσθητὴ πραγματικότητα κ. ἄ.»

Καθαρὸ κοσμολογικὸ αἰσθητικὸ ἰδανικὸ στὴν περιοχὴ τῆς μεταφυσικῆς.

Ὁ Καζαντζάκης λέει σ' ἓναν στίχο του στὴν Ὀδύσσεια:

«Κι ἀγάλι μὲ τὸ παίξε γέλασε καὶ τὸ βαθὺ κανάκι.

Τὰ λασπωμένα θέ μου σωθικὰ νὰ γίνονται φτεροῦγες.»

Τάση νὰ λευτερωθεῖ ὁ θεὸς πού εἶναι κλεισμένος μέσ' στὸ σῶμα. Νὰ ξεκολλήσῃ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὴ λάσπη τῆς σάρκας, νὰ ἀνεβῆ καὶ νὰ φτερώσῃ «στὴν κορυφὴ τῆς ἁγίας λύτρωσής της.» Νὰ πνευματοποιηθεῖ ἡ σάρκα μὲ τὴν ἀσκητικὴ προετοιμασία γιὰ τὴν τελικὴ λευτεριά. Ἡ ἀντίσταση τῆς σάρκας νὰ γίνῃ πνεῦμα δημιουργεῖ κάποτε στὸν Καζαντζάκη κραδασμοὺς ἢ καλύτερα σεισμοὺς σὲ ἔχταση πού ξεκορμίζουν ἄτομα καὶ ομάδες ἀπὸ τὴ ρίζα τους. Δὲν εἶναι βέβαια οἱ σιωπηλὲς καὶ ἀβυσσάλεις κραυγὲς ἑνὸς Ντοστογιέφσκη πού ἐγκυμονοῦν τὸ θεὸ, εἶναι ἡ λυρική κραυγὴ τοῦ Ζαρατούστρα πού ξέρει πὼς τίποτα δὲν ὑπάρχει κι ὅμως πρὲ πει νὰ παλαίψῃ καὶ νὰ δημιουργήσῃ. Δυναμικὸ αἴτημα πού ἀπὸ τὴν ἴδια μέσα τὴ ζωὴ ἀναβρῦζει.

Ὁ Σικελιανὸς γράφει στὴν Εἰσαγωγή τοῦ Προλόγου:

«Ἡ ἀέναη πρόθεση κάθε ὑπαρξῆς ν' ἀνεβάξῃ μὲ τὸν ἴδιο ἀγῶνα τὸ θαμμένο πλοῦτο ἀπ' τὶς κρυφὲς ρίζες πρὸς τὸ φῶς...»

Φαίνεται ἔξ ἀρχῆς πόσο συγγενεύουν οἱ δυὸ αὐτὲς ἔννοιες. Ὁ θεὸς τοῦ Καζαντζάκη ποὺ ξεκολλάει μέσ' ἀπὸ τὰ λασπωμένα σωθικά τοῦ ἀνθρώπου, λευτερώνεται καὶ σώζεται καὶ ὁ ἄλλος τοῦ Σικελιανοῦ ποὺ βρίσκεται θαμμένος μέσ' στὶς ρίζες τοῦ αὐτόμου καὶ ποὺ μὲ τὸν ἴδιο τους ἀγῶνα ἀνεβαίνει μὲ δυσκολία πρὸς τὸ φῶς, δηλαδή πρὸς τὴ λευτεριά, εἶναι νομίζω ἡ ἴδια οὐσία σὲ δυὸ διαφορετικὲς γλώσσες καὶ μορφές.

Οἱ δυὸ αὐτὲς μορφές ποὺ βέβαια δὲν εἶναι σκέτες φόρμες ἀλλὰ βαθύτερες βιώσεις στὸν καθένα, ὅπως κι ἡ ποιότητα, τὸ κλίμα κι ὁ βαθμὸς τοῦ μυστικισμοῦ τους, βρίσκεται στὶς φράσεις «λασπωμένα σωθικά» καὶ «κρυφές ρίζες». Ἔτσι ξεχωρίζουν ἀμέσως. Μὰ πάλι σμίγουν, σμίγουν στὸν ὀργανικὸ ζωϊκὸ τους θεὸ, ποὺ εἶναι καὶ μέσα καὶ ὄξω ἀπὸ τὴ φύση σὰν δυὸ ἀκριεὲς τῆς Ἰδίας Ἀρχῆς, ἔμμονης καὶ ὑπερβατικῆς.

Τὸ ἴδιο τραγικὸ αἶτημα καὶ στοὺς δυὸ, ποὺ ἡ λυρική πλαστική φύση τοῦ Σικελιανοῦ τὸ ἐκφράζει ἐνῶ ἡ δραματικὴ τοῦ Καζαντζάκη τὸ βασανίζει προτοῦ τὸ πεῖ καὶ τὸ ματώνει. Προκύπτει ἀμέσως, ὅπως εἶπα, ἡ διαφορὰ στὸ μυστικισμὸ τους. Ἑλληνο—βάρβαρος ὁ ἕνας, ἑλληνικὸς ὁ ἄλλος.

Δὲν ξέρω ἴσαμε ποῦ μπόρεσα νὰ πλησιάσω τὸ μυθολογικὸ βάπτισμα τοῦ Σικελιανοῦ. Μοῦ φαίνεται ὅμως σὰν μιὰ ἀρχαῖο-πρεπὴ κατάδυση στὶς κοσμολογικὲς πηγές, ὅπως τίς εἶδαν οἱ προελληνικοὶ καὶ ὀρφικο—χριστιανικοὶ καιροί, καὶ πῶς ἀπόλυτα μιὰ ὁ λή σ θ η σ η μέσ' στοὺς ζωϊκοὺς ρυθμικοὺς παλμοὺς ποὺ χτυποῦν στὴν καρδιά τῆς Φύσης.

Ἡ σύνθεση τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ Μύθου, ἡ ἀνανέωση, ἀναβίωση καὶ ἀνασύνθεσή του σὲ νέα μορφή ἐπιχειρήθηκε κι ἀπὸ ἄλλους ποιητὲς ὅπως ὁ Χαίλντεργλιν. Ὁ Σικελιανὸς ὅμως εἶχε μιὰ παραπάνω τύχη: Νὰ γεννηθεῖ μέσ' στὴν ἑλληνικὴ φύση, ποὺ θὰ πεῖ νὰ βρίσκεται κοντύτερα στὶς πηγές τοῦ Μύθου.

Ἐδῶ ὅμως χρειάζεται νὰ δοῦμε ἕνα πράγμα: Ἄν ὁ ἑλληνο-χριστιανικὸς Μύθος εἶναι αἰώνιος, τότε πῶς καὶ γιατί θ' ἀνανεωθεῖ;

Ὁ Σικελιανὸς ξεκίνησε νομίζω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πῶς, ὅ,τι παλιώνει δὲν εἶναι ὁ Μύθος μὰ οἱ μορφές τοῦ Μύθου μέσ' στὶς διάφορες φάσεις τῆς ἱστορίας. Εἶναι ἀμέσως φανερὸ τὸ αἶτημα μιᾶς ἀλλαγῆς ποὺ τείνει νὰ πραγματοποιηθεῖ στὴν πῶς γνήσια μορφή, ἐκεῖνη ποὺ ἐκλέγει ἡ ἴδια ἡ ἱστορία γιὰ νὰ ταυτιστεῖ μαζί της καὶ νὰ φανερωθεῖ στοὺς ἀνθρώπους. Μὲ ἐντολοδόχο τὸν ἀνθρώπο, καὶ μὲ φορέα τῆς τὴν ἱστορία, ἡ ἀλήθεια πραγματώνει κάθε φορὰ τὸ Μύθο της, τὴ συγκεκριμένη της πραγματικότητα, τὴ σάρκωση καὶ τὴν πορεία της πρὸς τὰ ἔμπροσ.

Γιὰ νὰ μπορέσει ὅμως ἡ ἀλήθεια ἢ καλύτερα ὁ ἀνθρώπος

ποὺ πραγματοποιεῖ τὴν ἀλήθεια—γιατὶ χωρὶς αὐτὸν ἡ ἀλήθεια εἶναι μιὰ ἀφαίρεση—νὰ χτυπήσει μέσ' στὶς καρδιές τῶν ἀνθρώπων, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ θερμάνει καὶ νὰ ζωοποιήσῃ τὴ ριγῶσα ἀνθρωπότητα, ἀνάγκη νὰ μιλήσῃ μιὰ γλώσσα νέα μιὰ γλώσσα τόσο τωρινὴ ὅσο καὶ μελλούμενη. Μὲ σύμβολα νέα ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ γιὰ τὸ λαὸ θὰ μιλήσῃ ὁ ποιητὴς ἀπλά, εἰλικρινά καὶ γνήσια. Φτάνει ἡ φωνὴ του νὰ βγαίνει ζεστὴ καὶ παλλόμενη ἀπὸ τὰ ἀνυπόκριτα βάρη του, φτάνει νὰ βρεῖ τὸ ἀληθινὸ του σύμβολο ποὺ θάναυ καὶ σύμβολο τοῦ λαοῦ του, καὶ τὸ αὐτολυτρωτικὸ καὶ ἀνθρωπολυτρωτικὸ του τραγούδι, τῆς δικιᾶς του καὶ κάθε χώρας τραγούδι, ὅσο κι ἂν εἶναι ἡ ἐποχὴ ἀλληλομισούμενη, πεζὴ καὶ κολασμένη, θὰ βρεῖ ἀπήχηση σ' ὅσες ψυχὲς ἀκόμα δὲν εὗρηκε ὁ θάνατος.

Ἐπάρχει πάντα ἕνα σημεῖο ὅπου μπορεῖ ὁ ποιητὴς νὰ πλησιάσει τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ βαθύτερος, ὁ πιὸ ἀληθινὸς ἑαυτός του.

Τὰ ὄραματα τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι στὴ Φύση. Εἶναι καὶ στὸν ἀνθρώπο. Ὁ ἀνθρώπος του ὅπως καὶ τοῦ Καζαντζάκη εἶναι κάτι πιὸ πάνω ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο. Εἶναι ἕνας Ἐπερίων ποὺ κατέβηκε ἀπὸ τὸν Ἑλικῶνα, περπάτησε πάνω στὸν αἰτικὸ κάμπο, ἔσυρε τὰ βήματά του στὰ πευκόφυτα καὶ ψιλαμμουδένια ἀκρογιάλια τῆς Σαλαμίνας καὶ μίλησε σ' ὅσους συντύχανε στὸ δρόμο του.

Ἡ νέα ποίηση ποὺ τόσο τῆς πλάτυνε τοὺς ὀρίζοντες καὶ τῆς βάθυνε τὰ ὄραματα, τοῦ ὀφείλει πολλά. Ὁ Μύθος του στάθηκε λυρικός, ἐνθουσιαστικὸς ὅσο καὶ ὁ Βίος του: εἶναι ὁ Μύθος τοῦ ποιητῆ ποὺ καύχημα καὶ λαχτάρα του εἶναι νὰ γίνῃ, Μύθος τοῦ λαοῦ του καὶ ὅλης τῆς ἱστορίας.

Ἄς τὸν ἀκούσωμε:

«Ὁ πλέρια εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ μου, δὲ θὰ σὲ φτάσω,»

Αἰώνια καὶ ἐναγώνια κραυγὴ τοῦ Ποιητῆ ὅλων τῶν τόπων ὅλων τῶν καιρῶν ποὺ στάθηκε κέντρο καὶ περιοχὴ τῶν ὀραμάτων του, καὶ ποὺ ὁ λόγος του κίνησε νὰ γίνῃ σάρκα καὶ πράξη μέσ' στοὺς ἀνθρώπους.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

RA'INER MARIA RILKE

Ο ΝΕΚΡΟΘΑΦΤΗΣ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Στὸ Σάν - Ρόκκο ὁ γέρο - νεκροθάφτης εἶχε πεθάνει.

Καθεμέρα ντελαλούσαν στοὺς δρόμους πὼς ἡ θέση του εἶτανε γιὰ πιάσιμο. Τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐβδομάδες εἶχαν κυλήσει καὶ κανένας δὲ φάνηκε. Μὰ κανένας δὲν πέθανε πιά στὸ Σάν - Ρόκκο. Δοιπὸν, τίποτα δὲ βίαζε. Εἶχαν καιρὸ, περίμεναν. Περίμεναν . . . Ἐνα βράδι τοῦ Μάη, ἕνας ξένος ἔφτασε στὴν πόλη καὶ πῆρε τὴ θέση. Ἡ Ζίτα, ἡ κόρη τοῦ Παντεσιάτου τὸν εἶδε πρῶτη. Ἐβγαίνει ἐκεῖνος ἀπὸ τὸ γραφεῖο τοῦ πατέρα της (δὲν τὸν εἶχε δεῖ νὰ μπαίνει). Ἦρθε ἴσια ἀπάνω της, σὰ νὰ περίμενε, ἀλήθεια, νὰ τὴ συναντήσει σ' ἐκεῖνον τὸ σκοτεινὸ διάδρομο.

— Εἶσαι κόρη του, δὲν εἶναι ἔτσι; τὴ ρώτησε μὲ γλυκιὰ φωνὴ σὲ τόνο ξενικὸ.

Ἡ Ζίτα κούνησε καταφατικὰ τὸ κεφάλι καὶ τὸν ἀκολούθησε ἴσαμε ἕνα ἀπὸ τὰ παράθυρα ὅθι γλιστρούσαν τὸ φέγγος κι ἡ γαλήνη τοῦ βραδιασμένου δρόμου. Κοιτάχτηκαν, ἐκεῖ, μὲ προσοχή. Ἡ Ζίτα χάθηκε τόσο βαθιὰ μὲς στὸ βλέμα τοῦ ξένου ποὺ δὲν ἔβαλε κατανού της, ἔξαρχῆς, πὼς κι ἐκεῖνος ἐπίσης, ὄρθιος ἔμπρὸς της, μποροῦσε νὰ τὴν κοιτάζει. Εἶταν ἕνας ἄνθρωπος ψηλὸς καὶ λεπτὸς, ντυμένος ἕνα μαῦρο κοστοῦμι ταξιδιοῦ, σὲ παρὰξενο σχέδιο. Εἶχε ξανθὰ μαλλιά, χτενισμένα καταπὼς τὰ χτενίζουν οἱ εὐγενεῖς. Ἄλλωστε, κάτι τις ἔδειχνε τὴν εὐγενικὴ του καταγωγή. Δικαστὴς εἶταν ἢ γιαιτρός; Περίεργο πὼς ἔγινε ἕνας ἀπλὸς νεκροθάφτης. Ἀπὸ ἔνστικτο, ἐκεῖνη ζητοῦσε νὰ πιάσει τὰ χέρια του: τῆς τὰ πλωσε, καὶ τὰ δυὸ μαζί, σὰν παιδί.

— Ἡ δουλιὰ δὲν εἶναι δύσκολη, εἶπε ἐκεῖνος.

Ἐκεῖνη κοιτάζε τὰ χέρια του, τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὰ χέρια του, κι ὡστόσο, αἰσθανόταν τὸ χαμόγελο τῶν χειλιῶν του ποὺ τὴν περίλουζε σὰν ἡλιαχτίδα.

Πῆγαν ὡς τὴν πόρτα μαζί. Εἶταν σχεδὸν νύχτα στὸ δρόμο.

— Εἶναι μακριὰ; εἶπε ὁ ξένος, καὶ παρακολούθησε τὰ σπῖτα μὲ τὸ μάτι ὡς τὸ βάθος τοῦ δρόμου: εἶτανε παντέρημος.

— Ὅχι, καὶ πολὶ μακριὰ, μὰ θέλω νὰ σὲ ὀδηγήσω! Δὲν εἶσαι ντόπιος, δὲν μπορεῖς νὰ ξέρεις τὸ δρόμο.

— Ἐσὺ τὸν ξέρεις; ρώτησε ἐκεῖνος σοβαρά.

— Ὡ, ναί, ἀπὸ μικρούλα ἔμαθα νὰ τὸν παίρνω, βγάζει ὡς τὴ μητέρα μου ποὺ μᾶς ἀρπάχτηκε τόσο νωρῖς. Ἀναπαύεται ἐκεῖ κάτω, ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, θὰ σοῦ δείξω τὸ μέρος.

Ἐφυγαν χωρὶς νὰ λένε τίποτα καὶ τὰ βήματά τους συγχίζονταν μὲς στὴ σιγαλιὰ τῆς νύχτας.

Ἄξαφνα, ὁ σκοτεινὸς ἄνθρωπος, ρώτησε:

— Πόσο χρονῶν εἶσαι, Ζίτα;

— Δεκάξι χρονῶν, εἶπε τὸ παιδί κι ἀναπῆδησε ἐλαφρὰ, δεκάξι χρονῶν καὶ κάθε μέρα λιγάκι περισσότερο.

Ὁ ξένος, χαμογέλασε.

— Κι ἐσὺ, ρώτησε χαμογελώντας κι ἐκεῖνη, πόσο χρονῶν εἶσαι;

— Εἶμαι πιὸ μεγάλος ἀπὸ σένα, Ζίτα, δυὸ φορὲς μεγαλύτερος ἀπὸ σένα, καὶ κάθε μέρα πολὶ - πολὶ περισσότερο.

Εἶχανε φτάσει μπροστὰ στὸ κοιμητήρι.

— Νὰ τὸ σπῖτι ὅπου θὰ μένεις, εἶπε, δείχνοντάς του, ἀνάμεσα ἀπ' τὴν καγκελόπορτα, στὴν ἄλλην ἄκρια τοῦ κοιμητηριοῦ, ἕνα σπιτάκι ποὺ τὸ σκέπαζε ὁ κισσός.

Ὁ ξένος ἔξέτασε προσεχτικὰ τὴν καινούρια του πατριδα:

— Πῶς, πῶς, εἶναι λοιπὸν ἐδῶ. Ὁ προκάτοχός μου θὰ εἶταν ἡλικιωμένος.

— Ναί, εἶτανε πολὶ γέρος. Καθόταν ἐκεῖ μὲ τὴ γυναίκα του, ἐπίσης πολὶ γριά. Ἐκεῖνη ἔφυγε ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του, δὲν ξέρω γιὰ ποῦ.

— Πῶς, εἶπε ὁ ξένος καὶ φάνηκε νὰ συλλογίζεται ἄλλο πράγμα. Ὑστερα, γυρίζοντας στὴ Ζίτα:

— Τώρα, πρέπει νὰ φύγεις παιδί μου, εἶναι ἀργά. Δὲν φοβᾶσαι νὰ γυρίσεις μόνη;

— Ὡ! ὄχι! Εἶμαι πάντα μόνη. Ὅμως ἐσὺ, δὲν θὰ φοβᾶσαι νὰ μένεις ἐδῶ;

Ὁ ξένος κούνησε τὸ κεφάλι, ἄρπαξε τὸ χέρι τῆς παιδούλας, τὸ ἔσφιξε λιγάκι μὲ σταθερότητα: «Κι' ἐγὼ εἶμαι πάντα μόνος, εἶπε χαμηλόφωνα».

Τότε, τὸ παιδί, λαχανιασμένο, τοῦ ψιθύρισε: «Ἄκου!» Ἐνα ἀηδόνι ἀρχίνησε νὰ κελαῖδεῖ μὲς στὸν ἀγκαθερὸ φράχτη τοῦ κοιμητηριοῦ. Τὸ ἡγερὸ τραγοῦδι ἀνέβαινε, τοὺς κύκλωνε, καὶ τοὺς πλημύριζε νοσταλγία καὶ εὐδαιμονία.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα, πρῶι - πρῶι, ὁ καινούργιος νεκροθάφτης τοῦ Σάν - Ρόκκο ἀναλάβαινε τὰ καθήκοντά του. Εἶχε μιὰν

ἀντίληψη ἀρκετὰ παράξενη γιὰ τὴ δουλιά του. Μετάλλαξε ὄλο τὸ κοιμητήρι σ' ἕναν κῆπο ἀπέραντο.

Οἱ παλαιοὶ τάφοι λησιμόνησαν τὴ θλίψη τους κάτω ἀπ' τ' ἀνθισμένα λουλούδια καὶ τὶς κυματιστὲς ψαλίδες. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος τῆς κεντρικῆς δεντροσειρᾶς δὲν εἴταν ἴσαμε τώρα παρὰ ἕνα λιβάδι γυμνὸ ἀκαλλιέργητο.

Ἐφκίασε ἐκεῖ πέρα πολυάριθμες βραγιῆς παρόμοιες μὲ τάφους. Τὰ δυὸ μέρη τοῦ κοιμητηριοῦ συγκροτήθηκαν ἔτσι σ' ἕνα ἀρμονικὸ σύνολο. Κι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν πόλη παιδεύονταν κάποτε νὰ ξαναβροῦν τοὺς ἀγαπημένους των τάφους.

Κι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Σὰν - Ρόκκο, βλέποντας τὸ κοιμητήρι τους, αἰσθάνονταν κάπως λιγότερο τὸ βάρος τοῦ θανάτου. Ὅταν κανένας πῆγαινε ἐκεῖ πέρα — καὶ τούτη τὴν ἀξιωματικὴν ἀνοιξὴ ὁ θάνατος χτύπησε πρὸ πάντων ἠλικιωμένους — ὁ δρόμος τοῦ κοιμητηριοῦ φαινότανε πάντα μακρῆς καὶ θλιβερός, μὰ ἐκείατου, ὅλα ντύνονταν, τώρα, τὴν ὄψη μιᾶς μικρῆς γαλήνιας γιορτῆς. Θάλεγε πὼς τὰ λουλούδια ἔρχονταν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη γιὰ νὰ πάρουν θέση πάνου στὸν σκοτεινὸ τάφο, σάμπως τὸ μαῦρο στόμα τῆς γῆς νὰ μὴν ἀνοίγε πιά, παρὰ γιὰ νὰ λέει λουλούδια, χιλιάδες λουλούδια.

Κι ἡ Ζίτα παράστεκε σὲ τοῦτες τὶς μεταμορφώσεις· εἴτανε πάντα σχεδὸν ἐκεικάτου μαζί μὲ τὸν ξένο. Παρακολουθοῦσε τὴ δουλιά του, τὸνε ρωτοῦσε καὶ τῆς ἀπαντοῦσε· ἐκεῖνος ἔσκαβε, μιλούσαν, τὸ λισγάρι, πότε· πότε, ἤχοῦσε, κι ἔκοβε στὴ μέση τὸ διάλογό τους.

— . . . Ἀπὸ πολὺ μακριά, ἀπὸ τὸ Βορᾶ, ἀπόνα νησί . . . κι ἔσκυβε νὰ ξεριζώσῃ τὰ παλιοχόρταρα — ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀπὸ μιὰν ἄλλη θάλασσα. Ἀπὸ μιὰ θάλασσα — συχνά, ἀργὰ μὲς στὴ νύχτα, τὴν ἀκούω ν' ἀνασαίνει, κι ὡστόσο βρίσκεται δυὸ μέρες, καὶ περισσότερο, μακριὰ ἀπὸ δῶ — ποὺ δὲ μοιάζει μὲ τὴ δική σας. Ἐκεῖνη εἶναι γκριζὰ καὶ ἄγρια, οἱ ἄνθρωποι ποὺ ζοῦνε στὶς ἀχτέες τῆς ἔχουν καταστήσει θλιμένοι καὶ σιωπηλοί.

Τὴν ἀνοιξὴ, φέρνει θύελες ἀτέλειωτες, θύελες ποὺ σταματοῦνε κάθε βλάστηση καὶ κάνουν τὸ Μάη ἕνα μῆνα στείρο· ἔπειτα, τὸ χειμῶνα παγώνει καὶ κρατεῖ ἀποκλεισμένους ὄλους τοὺς κατοίκους τῶν νησιῶν.

— Εἶναι πολλοί;

— Ὅχι, καὶ τόσο.

— Ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ γυναῖκες;

— Ναί.

— Καὶ παιδιά;

— Ναί, ἀκόμα καὶ παιδιά.

— Καὶ νεκροί;

— Πλήθος νεκροί· ἡ θάλασσα φέρνει πολλούς, τοὺς ἀπιθώνει τὴ νύχτα στὴν ἀμμουδιά καὶ κανεὶς δὲν τρομάζει ποὺ τοὺς βρίσκει ἐκεῖ: τοὺς χαιρετοῦν ἀπλά, σὰ νὰ τοὺς γνωρίζαν ἀπὸ καιροὺς καὶ χρόνια. Στὰ μέρη μας ὑπάρχει ἕνα γεροντάκι, ποὺ διηγίεται τὴν ἱστορία ἑνὸς μικροῦ νησιοῦ ὅπου ἡ θάλασσα ἔξβρασε τόσους νεκρούς, ποὺ δὲν ἀπόμεινε πιά θέση γιὰ τοὺς ζωντανούς. Εἴτανε σὰν πολιορκημένοι ἀπὸ τὰ πτώματα. Αὐτὸ δὲν εἶναι, ἴσως, παρὰ μιὰ ἱστορία. Κι ἐκεῖνος ὁ γέρο-παραμυθᾶς ἴσως εἶναι τρελός. Ὅσο γιὰ μένα, δὲν τὴν πιστεύω. Συλλογιέμαι πὼς ἡ ζωὴ εἶναι δυνατότερη ἀπ' τὸ θάνατο.

Ἡ Ζίτα σώπασε, κι ἔπειτα:

— Ἡ μαμὰ πέθανε, ὡστόσο.

Ὁ ξένος σταμάτησε, ἀκουμπισμένος στὸ λισγάρι του:

— Κι ἐγώ, ξέρω μιὰ γυναῖκα ποὺ ἔχει πεθάνει. Μὰ ἐκεῖνη τὸ θέλησε.

— Ναί, εἶπε ἡ Ζίτα σοβαρά, καταλαβαίνω ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ποθήσει.

— Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι τὸ ποθοῦν, καὶ γι' αὐτὸ ἴσα-ἴσα πεθαίνουν κι ἐκεῖνοι ποὺ θέλουν νὰ ζήσουν· πεθαίνουν μαζί μὲ τοὺς ἄλλους, παρασυρμένοι, ξεριζωμένοι ἄθελά τους. Εἶδα πολλὲς χῶρες, Ζίτα, μίλησα μὲ πολλοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ρώτησα ποιοὶ εἴταν οἱ πόθοι τους. Καὶ δὲν ἀπάντησα παρὰ μιὰ μόνον ὑπαρξὴ ποὺ δὲ θέλησε νὰ πεθάνει. Μερικοί, ὀλοφάνερα, ἔλεγαν τὸ ἀντίθετο—κι ὁ φόβος τοὺς ἔκανε νὰ μιλοῦν ἔτσι. Ὅμως καὶ τί δὲν λένε οἱ ἄνθρωποι; Πίσω ἀπὸ τὰ λόγια τους ὑπῆρχε ἡ θέλησή τους, ἄφωνα, ποὺ βάραινε πρὸς τὸ θάνατο καθὼς ὁ καρπὸς ποὺ πέφτει ἀπὸ τὸ δέντρο. Δὲν ἔχουν νὰ κάνουν τίποτα.

Ἦρθε τὸ καλοκαίρι. Καὶ κάθε νέα μέρα, ξυπνημένη ἀπ' τὸ τραγοῦδι τῶν πουλιῶν, ἔβρισκε τὴ Ζίτα ἐκεικάτου, κοντὰ στὸν ξένο τοῦ Βορᾶ. Στὸ σπῆτι τὴν ὀρηγεύαν, τὴ μάλωναν, προσπαθοῦσαν νὰσκῆσουν ἀπάνω τῆς βία, μὲ τὶς τιμωρίες, γιὰ νὰ τὴν κρατοῦνε στὸ τζάκι: τοῦ κάκου. Ἡ Ζίτα εἶχε λάχει στὸν ξένο σὰν κληρονομιά του.

Μιὰ μέρα τὸν κάλεσε ὁ Ποντεστάτος, ἕνας ἄνθρωπος δυνατὸς μὲ φωνὴ γερὴ καὶ ἀπειλητικὴ.

— Ἐχετε ἕνα παιδί φιλέρημο, κύριε Βινιόλα, εἶπε γαλήνια ὁ ξένος, ἀπαντώντας σ' ὄλες τὶς ἐπιπλήξεις, κάνοντας ἕνα μικρὸ χαιρετισμό. Δὲν μπορῶ νὰ τῆς ἀρνηθῶ νὰ μένει κοντὰ μου καὶ κοντὰ στὴ μητέρα της. Δὲν τῆς ἔχω δώσει τίποτα, τίποτα δὲν τῆς ἔταξα, καὶ δὲν τῆς εἶπα ποτὲ μιὰ λέξη γιὰ νὰ τὴν καλέσω.

Μίλησε ἔτσι, μὲ σεβασμὸ μὰ σταθερά, ἔπειτα, μὴν ἔχοντας τίποτα νὰ προσθήσει, ἔφυγε.

Ὁ κῆπος εἶταν ὀλάνθιστος. Ὅργιαζε ἀνάμεσα στοὺς τέσσε-
ρες φράγες του : καλοπλήρωνε τὸν κόπο πὸν κόστισε.

Μποροῦσες νάνασάνεις τώρα, νά πηγαίνεις νά κάθεις στὸ
μικρὸ παγκάκι, ἐμπρὸς στὸ σπίτι καὶ νά κοιτάξεις τὸ βράδι πὸν
κατεβαίνει μὲ μιὰ γλύκα εὐγενική. Τὰ ἐρωτήματα τῆς Ζίτα καὶ
τὶς ἀπαντήσεις τοῦ ξένου ἀκολουθοῦσαν μακριῆς σιωπῆς καὶ τότε
μιλοῦσαν τὰ πράγματα.

—Θέλω νά σοῦ ἀφηγηθῶ τὴν ἱστορία ἐνὸς ἀνθρώπου πὸν
ἔχασε τὴν ἀγαπημένη του γυναίκα, εἶπε ὁ ξένος, ὕστερα ἀπὸ μιὰ
τέτια σιγή, καὶ τὰ μπλεγμένα χέρια του τρέμιζαν. Εἶταν φθινό-
πωρο καὶ ἐκεῖνος ἤξερε πὸς ἡ γυναίκα του θὰ πέθαινε : Οἱ για-
τροὶ τοῦ τὸ ἔλεγαν. Μποροῦσαν καὶ νά γελαστοῦν. Ὅμως ἡ γυ-
ναίκα τὸ εἶχε πεῖ πολὺ πρωτίτερα ἀπὸ κείνους. Καὶ αὐτὴ δὲ γε-
λιόταν.

—Μήπως ἤθελε νά πεθάνει ; ρώτησε ἡ Ζίτα τὸν ξένο πὸν
εἶχε σωπάσει.

—Ἦθελε νά πεθάνει, Ζίτα, ἤθελε, κάθε ἄλλο, παρὰ νά ζεῖ.
Βρισκότανε πάντα πολλοὶ ἄνθρωποι γύρω της, ἐκεῖνη ἤθελε νά
εἶναι μόνη. Αὐτὸ ἤθελε. Στὴν παιδική της ἡλικία δὲν εἶταν
μόνη, καθὼς ἐσὺ ὅταν μιὰ φορὰ παντρεύτηκε, κατάλαβε πὸς εἶ-
ταν μόνη, ὅμως ἐκεῖνη θὰ εἶχε ποθῆσει νά εἶναι μόνη χωρὶς νά
τὸ ξέρει.

—Μήπως ὁ ἄντρας της δὲν εἶτανε καλός ;

—Εἶτανε καλός, Ζίτα, ἀφοῦ τὴν ἀγαποῦσε καθὼς τὸν ἀγα-
ποῦσε καὶ αὐτὴ. Ὅσὸσο ἀγνοοῦσαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Τὰ ὄντα
εἶναι τόσο ξένα τῶνα μὲ τἄλλο ! Καὶ ἐκεῖνοι πὸν ἀγαπιοῦνται
μὲ ἀγάπη ἀμοιβαία, συχνά, εἶναι ἀκόμα περισσότερο. Γονατί-
ζουν μπροστὰ στὸ κάθε τι πὸν κλείνουν μέσα τους, μὰ δὲν τὸ
παίρνουν, καὶ ἀφήνουν κάπου, ἀνάμεσά τους, νά στιβάζονται καὶ
νά ξαΐνουν αὐτὰ τὰ στεῖρα ἀγαθὰ, τόσο, πὸν δὲν μποροῦν πιά
νά βλέπουνται μήτε νά πλησιάζονται. Μὰ ἤθελα νά σοῦ μιλήσω
γιὰ τὴν γυναίκα πὸν ἔχει πεθάνει. Πέθανε ἕνα πρωί. Ὁ ἄντρας,
πὸν δὲν εἶχε κοιμηθεῖ, καθότανε κοντὰ της καὶ τὴν ἔβλεπε νά
πεθαίνει. Μειμᾶς ἐκεῖνη ἀναπήδησε, σήκωσε τὸ κεφάλι, καὶ ἡ
ζωὴ της συναγμένη μὲς στὸ πρόσωπό της ἀντίθε ἀπάνω στὰ χα-
ρακτηριστικά της σὰν μιὰ ἀγκαλιὰ λουλούδια. Μὰ ὁ θάνατος
ἦρθε, καὶ μ' ἕνα μόνο χτύπημα τὴν ξερίζωσε σὰν ἀπὸ μιὰ γῆ
μαλακή, μὴν ἀφήνοντας πίσω της παρὰ ἕνα πρόσωπο τραηγ-
μένο, μακρι, σουβλερό. Ὅσὸσο τὰ μάτια της ἔμεναν ἀνοιχτά,
καὶ ὅταν τῆς τὰ ἔκλεινε, ξανάνοιγαν, παρόμοια μὲ κείνα τὰ ὀστρα-
κόδερα πὸν μέσα τους εἶναι τὸ ζῶο νεκρὸ. Μὰ ὁ ἄνθρωπος
δὲν μποροῦσε νά ὑποφέρει νὰ φάνη ἀνοιχτὰ μάτια πὸν δὲν
ἔβλεπαν πιά πῆγε στὸν κῆπο νά βρεῖ δυὸ σκληρὰ μουμπούκια

ὄψιμων ρόδων καὶ τὰ ἔβαλε πάνω στὰ βλέφαρά της. Τὰ μάτια
ἔκλεισαν. Κάθισε καὶ καλοκοίταξε πολλὴ ὥρα τὸ νεκρὸ πρό-
σωπο. Ὅσο τὸ κοιτοῦσε, ἡ ἐντύπωσή του γινόταν δριστικότερη·
πάνω στὰ χαρακτηριστικά της ἐξακολουθοῦσαν νά συρρέουν
ἀσθενικά κύματα ζωῆς, πὸν ἀποσύρονταν σιγαλά. Θυμήθηκε
πὸς εἶχε δεῖ τοῦτη δὴ τὴ ζωὴ ἄλλοτε, πάνω σ' αὐτὸ τὸ πρό-
σωπο, μιὰν ὥρα πανέμορφη, καὶ κατάλαβε πὸς εἶταν ἐκεῖ ἡ
ζωὴ της ἡ πιὸ βαθιά, ἐκεῖνη πὸν δὲ τῆς εἶχε γίνει ἐμπιστος.
Ὅστε ὁ θάνατος δὲν τὴν εἶχε ξερίζώσει ἀπὸ μέσα της : ὁ θά-
νατος ἀφέθηκε νά πάρει ἀπὸ τὶς πολλαπλῆς ζωῆς πὸν εἶταν ζω-
γραφοσμένες ἀπάνω στὰ χαρακτηριστικά της. Αὐτὸ εἶταν ὄλο
πὸν μπόρεσε νά ξερίζώσει μαζί μὲ τὴ γλυκιὰ γραμμὴ τοῦ προ-
φίλ της. Ἡ ἄλλη ζωὴ, ἐκεῖνη, ἔμενε ἀνέγγιχτη : μιὰ στιγμή
ἀκόμα ἀνέβηκε ὡς τὰ σιωπηλά της χεῖλια—ἔπειτα ἀποσύρθηκε,
κύλησε δίχως θόρυβο πρὸς τὴ συντριμμένη καρδιά της, καὶ συ-
νάχθηκε κεῖ σ' ἕνα σημεῖο σκοτεινὸ.

Κι ὁ ἄνθρωπος πὸν εἶχε μάταια ἀγαπήσει αὐτὴν τὴν γυναί-
κα, τόσο μάταια ὅσο τὸν ἀγάπησε καὶ αὐτὴ, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς
αἰστάνθηκε μιὰν ἐπιθυμία ἀνείπωτη νά κατακτῆσει αὐτὴ τὴ
ζωὴ πὸν εἶχε ξεφύγει ἀπὸ τὸν θάνατο. Δὲν εἶταν ὁ μόνος πὸν
εἶχε τὸ δικαίωμα νά τὴ συνάξει, αὐτὸς, ὁ κληρονόμος τῶν λου-
λουδιῶν καὶ τῶν βιβλίων της, τῶν ὠραίων της κοσμημάτων πὸν
φύλαγαν ἀκόμα τὸ ἄρωμα τοῦ κορμιοῦ της ; Δὲν ἤξερε, ἀλίμονο,
πὸς νά συγκρατῆσει τὴ θέρη πὸν εἶχε ἐγκαταλείψει τόσο ἀδυ-
σώπητα τοῦτα τὰ μάγουλα, πὸς νά τὴ συλλάβει, πὸς νά τὴν ἀν-
τλήσει ἀπὸ κεῖ. Ἐπίασε πάνω στὴν κουβέρτα, τὸ χεῖρ τῆς νε-
κρῆς ἄδειο καὶ ὀλάνοιχτο, σὰν τὸ φλούδι ἐνὸς καρποῦ χωρὶς
πολτό. Ἡ κρυάδα αὐτοῦ τοῦ χερσιοῦ εἶτανε γαλήνια καὶ ἄφωνη :
θᾶλεγε σὰν ἀπόνα πρᾶγμα πὸν ἔμεινε ὀληνύχτα στὴ δροσιά καὶ
πὸν ὁ ξαφνικὸς ἄνεμος τῆς αὐγῆς μόλις τὸ πάγωσε καὶ τὸ ἔε-
ρανε. Κάτι ἄρχισε νά σαλεύει στὸ πρόσωπο τῆς νεκρῆς. Ὁ ἄν-
θρωπος κοίταξε κατάπληκτος. Τὸ μουμπούκι τοῦ ρόδου πὸν
σκέπαζε τὸ ἀριστερὸ μάτι φαινόταν νά σαλεύει μονάχο του.
Εἶδε τότε πὸς ἀπάνου στὸ δεξιὸ μάτι τὸ ρόδο μεγάλωνε, μεγά-
λωνε. Ἄν τὸ πρόσωπο συμμορφωνόταν μὲ τὸ θάνατο, τὰ ρόδα,
ἐκεῖνα, ἀνοίγαν σὰν μάτια πὸν κοιτάζουν μιὰν ἄλλη ζωὴ. Ὅταν
ἦρθε τὸ βράδι, τὸ βράδι τῆς σιωπηλῆς αὐτῆς ἡμέρας, ὁ ἄνθρω-
πος πῆρε στὸ τρεμάμενο χεῖρ του δυὸ κόκκινα ρόδα ἀνθισμένα,
καὶ τὰ ἔφερε στὸ παράθυρο. Καὶ μὲς στὸ τρεμάμενο χεῖρ του
ταλαντεύονταν τὰ ρόδα, βαριά ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ζωῆς, ἐκεῖνης
τῆς μεσοτῆς ζωῆς, τῆς ἄφθονης, πὸν ὡς τότε τῆς εἶχε μείνει
ξένος.

Ὁ νεκροθάφτης, καθισμένος, μὲ τὸ κεφάλι στὸ χέρι του, σὴν σάπασε.

—Καὶ ἡ συνέχεια; ρώτησε ἡ Ζίτα.

—Ἐπειτα ἔφυγε, τί ἄλλο μπορούσε νὰ κάνει; Μὰ δὲν πίστευε πιά στὸ θάνατο, δὲν πίστευε πιά παρὰ στὴν ἀδυναμία γιὰ κάθε πραγματικὴ προσέγγιση ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, ἀνάμεσα στοὺς ζωντανούς καὶ στοὺς νεκρούς. Αὐτὸ κάνει τὴ δυστυχία τους, κι ὄχι ὁ θάνατος.

—Ναί, τὸ ξέρω, μὰ πῶς νὰ κάμεις; Τίποτα, εἶπε ἡ Ζίτα μὲ θλίψη. Εἶχα ἓνα μικροῦλι ἄσπρο κουνέλι, τόσο ἤμερο πού δὲν μ' ἄφηνε ποτέ. Ἀρρώστησε, ὁ λαιμὸς του πρίστικε: ὑπόφερε σὰν ἄνθρωπος. Μὲ κοιτοῦσε, μὲ θερμοπαρακαλοῦσε μὲ τὰ μικρά του μάτια, ἔλιπζε σὲ μένα, περίμενε ἀπὸ μένα νὰ τὸ βοηθήσω. Ἐπειτα, ἔπαψε νὰ μὲ κοιτάζει καὶ πέθανε πάνω στὰ γόνατά μου σὰν νὰ εἶταν μονάχο, ἕκατὸ λεῦγες μακριὰ μου.

—Ἀλήθεια, Ζίτα, δὲ θάπρεπε ποτὲ νὰ φήνουμε ἓνα ζῶο νὰ δεθεῖ μαζί μας. Βαρὶ λάθος νὰ ὑπόσχεσαι ὅ,τι εἶναι ἀδύνατο νὰ κρατήσεις! Ἀπόπειρα ταμένη αἰώνια στὴν ἀποτυχία! Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους, μὲ μόνη τὴ διαφορὰ πού τὸ λάθος μοιράζεται μεταξὺ τους. «Ἀγάπη» θὰ πεῖ νὰ κάμει τὸ λάθος αὐτὸ ὁ ἓνας στὸν ἄλλον: Τίποτα περισσότερο, Ζίτα, τίποτα περισσότερο.

—Τὸ ξέρω, ἀποκρίνεται ἡ Ζίτα, μὰ βρίσκω πῶς αὐτὸ κιόλας εἶναι πολὶ.

Χεροπιασμένοι, ἄρχισαν νὰ περπατοῦν μὲς στὸ κοιμητήρι καὶ δὲν συλλογίζονταν πῶς αὐτὰ μπορούσε ποτὲ νὰ γίνονταν ἄλλιῶς, ἢ σκέφτονταν πῶς οἱ σχέσεις τους δὲν μπορούσαν ποτὲ νὰ εἶναι διαφορετικές. Ὡστόσο μιά μεταλλαγὴ ἔγινε.

Μιὰν αὐγουστιάτικη μέρα, στοὺς δρόμους τῆς πόλης, νοσηρούς, βαρεῖς, ἀγωνιώδεις, καθόλου δὲ φουσοῦσε ὁ ξένος περίμενε τὴ Ζίτα μπρὸς τὴν πόρτα τοῦ κοιμητηριοῦ. Εἶταν ὠχρὸς καὶ σοβαρός.

—Εἶδα ἓνα ὄνειρο κακὸ, Ζίτα, τῆς εἶπε. Ξαναγύρισε σπῆτι σου καὶ μὴν ξανάρθεις πρὶν σοῦ μνησῶ. Θάχω πολὶ δουλιὰ. Χαῖρε.

Δακρυσμένη, ρίχτηκε στὸ στήθος του. Τὴν ἄφησε νὰ στερέψει τὰ δάκρυά της, κι ὅταν τέλος ἔφυγε, τὴν παρακολούθησε πολλὴν ὥρα μὲ τὸ βλέμα.

Δὲν εἶχε γελαστεῖ: ἡ δουλιὰ ἄρχισε νὰ γίνεται ἄφθονη. Κάθε μέρα ἔφθαναν δυὸ ἢ τρεῖς νεκρώσιμες πομπές, ἀκολουθούμενες ἀπὸ πλῆθος ἀστούς. Ἐνταφιασμοὶ πλούσιοι, ὅπου μῆτε τὸ λιβάδι μῆτε οἱ μουσικὲς ἔλειπαν. Ὁ ξένος, ὥστόσο, ἤξερε αὐτὸ

πού κανένας δὲν ὑποπευόταν ἀκόμα: ἡ πανούκλα ἀπλωνότανε στὴν πόλη. Οἱ μέρες φλογίζονταν κάτω ἀπόναν οὐρανὸ θανάτου. Κι οἱ νύχτες δὲν ἔφερναν καμιὰ δροσιά. Ὁ τρόμος κι ἡ ἀγωνία βάραιναν τὰ χέρια τῶν ἐργατῶν, τὶς καρδιὲς τῶν ἐραστῶν—καὶ τὶς παράλυναν. Ἡ σιωπὴ μιᾶς μεγάλης γιορτῆς, μιᾶς βαθιᾶς νύχτας, βασιλευσε μέσα στὰ σπῆτια. Μὲς στὶς ἐκκλησίες, στριμώχονταν παραμορφωμένα πρόσωπα: τὰ σήμαντρα σκοπούσαν στὴν πόλη ταραγμένους, λαχανιασμένους ἤχους, σάμπως νὰ εἶχαν ριχτεῖ πάνω στὰ σχοινιά τῶν σημάτων ἀγρίμια καὶ τὰ εἶχαν σείσει μὲ τὰ χίλια τους δαγκώματα...

Τὶς μοιραῖες αὐτὲς ἡμέρες, ὁ νεκροθάφτης εἶταν ὁ μόνος ἄνθρωπος πού δούλευε. Ἡ δύναμη τῶν μπράτσων του διπλασιαζόταν, γιὰ νὰ ανταποκριθεῖ στὶς καινούριες ἀνάγκες τῆς δουλιᾶς του. Δοκίμαζε γιὰ τοῦτο χαρὰ, τὴ χαρὰ τοῦ αἵματός του πού κυλοῦσε τόσο γοργὰ, τώρα.

Ἐνα πρωί, ξυπνώντας ἀπὸ σύντομο ὕπνο, εἶδε τὴ Ζίτα μπροστὰ του.

—Εἶσαι ἄρρωστη; τὴ ρώτησε.

—Ὁχι, ὄχι...

Λίγο-λίγο, ἄρχισε νὰ καταλαβαίνει τὸ νόημα τῆς βιαστικῆς καὶ συγχισμένης κουβέντας της.

Τοῦ διηγόταν πῶς οἱ κάτοικοι τοῦ Σάν-Ρόκκο ἔφθαναν, πῶς ἔρχονταν νὰ τὸν σκοτώσουν.

—«Λένε πῶς εἶσαι σὺ πού ἔκαμες ναρθεῖ ἡ πανούκλα, φτιάνοντας, στὴν ἀκαλλιέργητη γῆ τοῦ κοιμητηριοῦ, βραγιές, τάφους, προωρισμένους νὰ καλοῦνε τοὺς νεκρούς. Σώσου!» παρακαλοῦσε ἡ Ζίτα.

Γονάτισε σὰν γκρεμισμένη ἀπὸ τὴν κόρυφή ἑνὸς πύργου. Στὸ δρόμο, ὥστόσο, μιὰ σκοτεινὴ μάζα φαινόταν. Μεγάλωνε καὶ πλησίαζε, σὰν σύγνεφο κορνιαχτοῦ.

Ἡ Ζίτα ἀναπνῆδα καὶ ξαναγονατίζει: θέλει νὰ παρασύρει τὸν ξένο. Αὐτός, σταθερὸς σὰν βράχος, μένει ὄρθιος, ἀσάλευτος. Τῆς γνέφει νὰ κρυφτεῖ καὶ νὰ περιμένει στὸ σπῆτι του. Τὸν ἀκούει, υπαίνει, κάθεται σταυροπόδι πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα: τὸ αἷμα της χτυπᾷ, στὸ λαιμὸ της, σ' ἄ χέρια της, σ' ὅλο τὸ ριγνῆλό της σῶμα.

Ἐνα λιθάρι, κατόπι κι ἄλλο, χτυποῦν τὸ φράχτη. Ἡ Ζίτα πνίγεται. Ἀνοίγει τὴν πόρτα μὲ ὄρμη καὶ τρέχει... τρέχει πρὸς τὸ τρίτο λιθάρι πού τῆς ἀνοίγει τὸν κρόταφο. Λιγοθυμᾷ, ὁ ξένος τὴν ἀνασηκώνει καὶ τὴ φέρνει στὸ σκοτεινὸ χαμόσπιτο. Τὸ πλῆθος, ὥστόσο, οὐρλιάζοντας πλησιάζει στὸ φράχτη πού εἶναι πολὶ χαμηλὸς γιὰ νὰ γκικόψει τὴν ὄρμη του. Τότε γίνεται κάτι τις ἀπροσδόκητο, τρομερό. Ὁ Θεόφιλος, ὁ μικροκαμωμένος γραφιάς μὲ τὸ φαλακρὸ κεφάλι, ρίχνεται στὸ γείτονά του, τὸν

σιδηρουργό τοῦ δρόμου Βίκολο Σάντα Τρινιτά. Κλονίζεται, καὶ τὰ μάτια του ἀναστρέφονται. Τὴν ἴδια στιγμή, στὴν τρίτη σειρά, ἓνα μικρὸ παιδί ἀρχίζει νὰ κλονίζεται πίσω του, μιὰ γυναίκα ἔγκυος βγάνει μιὰ κραυγή, κραυγὴ τρομερή, πού τὴν ξέρουν ὅλοι καὶ πού μ' αὐτὴν μονάχα τὸ πλῆθος τὸ πιάνει πανικός.

Στὸ σπίτι, ἡ Ζίτα, ξαπλωμένη στὸ κρεβάτι, συνέρχεται. Ἀκούει.

— Φύγε! λέει ὁ ξένος, σκυμένος ἐπάνω της.

Αὐτὴ δὲν μπορεῖ πιά νὰ τὸν βλέπει, καὶ γυρεύει σιγαλά, ψηλαφητά, στὸ χαμηλωμένο πρόσωπό του, νὰ ξαναγνωρίσει ἀκόμη μιὰ φορὰ τὰ χαρακτηριστικά του. Ἔχει τὴν ἐντύπωση πὼς ἔζησε πολὴν καιρὸ κοντὰ στὸν ξένο, χρόνια καὶ χρόνια.

Λέει:

— Δὲν εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ καιρὸς λίγο μᾶς νιάζει;

— Ναί, Ζίτα, ἀπαντᾷ, ὁ καιρὸς λίγο μᾶς νιάζει.

Ξέρει τί θέλει νὰ τοῦ πεῖ. Καὶ πεθαίνει. Τῆς ἀνοίγει ἕναν τῆλο στὸ τέμαρ τῆς κεντρικῆς δειτροσειρᾶς, μὲς στὰ βότσαλα μὲ τὸ καθάριο λάμπος. Ἡ σελήνη ὑψώνεται—κι εἶναι σὰν νὰ σκάβει σὲ ἀσήμε. Τὴν ἀναπαύει ἀπάνου σὲ λουλούδια, τὴ σκεπάζει μὲ λουλούδια...

«Πολυαγαπημένη!» μουρμουρίζει καὶ στέκει μιὰ στιγμή σιωπηλός.

Ἄλλὰ ἀμέσως, σὰν τρομαγμένος ἀπὸ τούτη τὴν ἀνάπαψη καὶ ἀπὸ τοὺς στοχασμούς του, ξαναρίχνεται στὴ δουλιὰ. Ἐφτὰ φέρετρα περιμένουν ἐδῶ καὶ μιὰ μέρα. Σχεδὸν κανένας, χτές, δὲν τὰ συνοδεύει. Κι ὡστόσο, μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ πλατὶ δρύινο φέρετρο, ἀναπαύεται ὁ Ζιάν - Μπατίστα - Βινιόλα, ὁ Ποντεστάτος.

Αὐτὸ σημαίνει πὼς ἄλλαξαν ὅλα. Οἱ ἀξίες δὲ λογαριάζονται πιά. Ἀντὶ ἕνας νεκρὸς νὰ συνοδεύεται ἀπὸ πλῆθος ζωντανούς, τώρα βλέπεις ἓνα ζωντανὸ νὰ φέρνει μὲ τὸ κάρο του τρία ἢ τέσσερα φέρετρα. Ὁ Πίππο, ὁ κόκκινος, κάνει τὴ δουλιὰ του. Ὁ ξένος εἶναι ἀναγκασμένος νὰ μετράει τὸν τόπο πού διαθέτει. Δὲν ἀπομένει πιά παρὰ γιὰ δεκαπέντε τάφους. Νάτος πού ξαναρχίζει τὴ δουλιὰ του. Στὴν ἀρχὴ δὲν ἀκούεται παρὰ τὸ τρίξιμο ἀπὸ τὸ λισγάρι του, ἡ μόνη φωνὴ τῆς νύχτας. Ἐπειτα, ἀκοῦς ἕναν ἄνθρωπο πού πεθαίνει στὴν πόλη. Κανείς πιά δὲν κρατιέται, κανείς δὲν κάνει πιά τὸ μυστήριο τοῦ θανάτου. Ὅταν ἡ ἀρρώστια εἴτε ἡ ἀγωνία τῆς ἀρρώστιας ἀρπάζει κάποιον, ἀρχίζει νὰ φωνάζει καὶ ὅλο νὰ φωνάζει, ὥσπου νὰ πεθάνει. Οἱ μανάδες φοβοῦνται τὰ παιδιὰ τους. Ἀπέραντο σκότος ὅπου κανείς δὲν ἀναγνωρίζει πιά κανέναν. Σπάνια οἱ ἀπελπισμένοι ρίχνονται στὰ ὄργια καὶ μάλιστα βλέπουν τὰ μεθυσμένα κορίτσια νὰ τρεκλίζουν, τὰ γκρεμ

ζουν ἀπ' τὸ παράθυρο, ἀπὸ φόβο μήπως προσβληθοῦν ἀπ' τὴν ἀρρώστια.

Μὰ ὁ ξένος, ἐξακολουθεῖ νὰ σκάβει. Ἔχει τούτη τὴ βεβαιότητα: ὅσο θάνατι ὁ κύριος ἐδῶ, πίσω ἀπὸ τοὺς τέσσερες φράχτες, ὅσο θὰ μπορεῖ νὰ ταχτοποιεῖ, νὰ φκιάνει, καὶ μὲ λουλούδια καὶ βραγιές, νὰ δίνει τουλάχιστον ἐξωτερικὰ μιὰν ἔκφραση στὴν παράλογη τούτη δυστυχία, νὰ τὴ συμφιλιώνει, νὰ τὴ συνταιριάζει μὲ τὴ γύρω χώρα, ὁ Ἄλλος δὲ θὰ τὸν νικήσει, καὶ—ποιὸς ξέρει;— θὰ τελειώσει, ἴσως, μιὰ μέρα νικημένος...

Ὁ ξένος μόλις ἔχει ἐτοιμάσει δυὸ τάφους, ὅταν γέλια, ξεφωνητὰ καὶ τὸ τρίξιμο ἑνὸς κάρου, πλησιάζουν. Εἶναι φορτωμένο μὲ πλῆθος πτώματα. Ὁ Πίππο, ὁ κόκκινος, βρῆκε ἄνθρωπους γιὰ νὰ τὸν βοηθήσουν. Ἀδιάζουν, στὴν τύχη, μὲ ἀχορτασιά, τὸ μοιραῖο τοῦτο ἀμάξι βγάνουν ἀπὸ κειμέσα ἓνα πτώμα πού λὲς καὶ κάνει μιὰ χειρονομία ἀμυντικὴ, καὶ τὸ ρίχνουν ἀπάνω ἀπὸ τὸ φράχτη, μὲς τὸ κοιμητήρι, ἔπειτα ἔρχεται ἡ σειρά ἑνὸς ἄλλου. Ὁ ξένος δὲν παύει νὰ δουλεύει. Τὸ πτώμα μιᾶς κοπέλας, γυμνὸ ματωμένο, μὲ ἄταχτα μαλλιά, κυλάει στὰ πόδια του. Ὁ νεκροθάφτης ἀφίνει νὰ τοῦ ξεφύγει ἕνας γρυλισμὸς μὲς στὴ νύχτα, καὶ ξαναρχίζει τὴ δουλιὰ. Μὰ οἱ μεθυσμένοι ἄνθρωποι δὲν εἶναι διατεθειμένοι νὰ δέχονται διαταγές. Κάθε στιγμή φαίνεται ὁ Πίππο, ὁ κόκκινος, μὲ τὸ χαμηλὸ μέτωπο δὲν παύει νὰ ρίχνει, πάνω ἀπὸ τὸ φράχτη, πτώματα, πού σωριάζονται ἔτσι γύρω ἀπὸ τὸ γαλήνιο νεκροθάφτη. Τίποτα ἄλλο ἀπὸ πτώματα. Τὸ λισγάρι βάρυνε ὅλο καὶ πιο πολί, σάμπως οἱ νεκροὶ νάκουμπούσαν ἐπάνω του τὰ χέρια τους, σὲ μιὰ μάταιη ἀπόπειρα ἄμυνας. Ὁ ξένος δὲν ἀντέχει πιά. Σταματᾷ. Στὸ πρόσωπό του, διαμαντίζει ὁ ἰδρώτας. Στὴν καρδιά του γίνεται μιὰ μάχη. Πλησιάζει στὸ φράχτη, καὶ, βλέποντας πάλι τὸ στρογγυλὸ καὶ κόκκινο κεφάλι τοῦ Πίππο, μὲ μιὰ δυνατὴ χειρονομία, κατεβάξει τὸ λισγάρι του, νιώθει πὼς ἔχει χτυπήσει καὶ τὸ ξανατραβᾷ ὑγρὸ καὶ μαῦρο. Τὸ ρίχνει μακριά, κάνοντάς το νὰ διαγράψει μιὰ τροχιά μεγάλη, καὶ χαμηλώνει τὸ μέτωπο. Τέλος, βγαίνει σιγαλά ἀπὸ τὸ κοιμητήρι καὶ μπλάνει μὲς στὴ νύχτα νικημένος.

Ἦρθε πολὺ νωρίς, παραπολι νωρίς.

Μεταφρ. ΠΕΤΡΟΣ ΔΗΜΑΣ

ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

("ESSAIS,, BIBΛΙΟ Β', ΚΕΦΑΛΑΙΟ 50")

Ταξιδεύοντας μιὰ μέρα, ὁ ἀδερφός μου κύριος ντελὰ Μπροὺς κ' ἐγώ, τὸν καιρὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων μας, συναντήσαμε ἕνα εὐπατρίδη καλόγνωμο: ἦτανε τῆς ἀντίθετης ἀπὸ μᾶς μερίδας, δὲν ἤξερα ὅμως τίποτε γι' αὐτό, γιατί δείχνονταν διαφορετικός [ἀπ' ἐκεῖνο πού ἦτανε]· καί τὸ χειρότερο σ' αὐτοὺς τοὺς πολέμους εἶναι ὅτι τὰ χαρτιά ἔχουν τόσο ἀνακατευτῆ, ἔτσι καθὼς ὁ ἐχθρός σας δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ σᾶς μὲ κανένα φανερό σημάδι, μήτε στὴ γλώσσα, μήτε στὸ φέρεσιμο, μεγαλωμένος [καθὼς εἶναι] στοὺς ἴδιους νόμους, συνήθειες καί ἴδιο ἄερα, πού εἶναι δύσκολο νὰ μὴ γεννηθῆ σύγχυση κι ἀταξία. Αὐτὸ μ' ἔκανε κ' ἐμένα νὰ φοβοῦμαι νὰ συναντήσω τὰ στρατεύματά μας σὲ μέρος πού δὲ θᾶμουν γνωστός, γιὰ νὰ μὴ βρεθῶ σὲ δύσκολη θέση μὲ τὸ νὰ πῶ τ' ὄνομά μου [καί γιὰ νὰ μὴν πάθω] καί χειρότερο ἴσως. Ὅπως μοῦ εἶχε ἄλλοτε συμβῆ: γιατί σ' ἕνα τέτοιο μέρδεμα ¹⁾ ἔχασα κι ἀνθρώπους καί ἄλογα, καί μοῦ σκοτώσανε οἰκτρὰ ἀνάμεσα σ' ἄλλους ἕνα νεαρὸ ἀκόλουθο ²⁾, Ἴταλὸ εὐγενῆ, πού τὸν ἐθρεφα μὲ περισσὴ ἔγνοια, κ' ἔσβησε μιὰ πολὺ ὁμορφη νιότη καί γεμάτη μεγάλη ἐλπίδα. Αὐτὸς ὅμως ἐδῶ εἶχε μιὰ τέτοια τρελλὴ τρομάρα, καί τὸν ἐβλεπα τόσο πεθαμένον κάθε πού ἀντικρούσαμε καβαλλάρηδες καί περνούσαμε ἀπὸ πόλεις πού ἦσαν μὲ τὸ Βασιληᾶ ³⁾, ὥστε ἐνοιωσα στὸ τέλος ὅτι ἦσαν φόβοι πού τοῦ ἔδινε ἡ

1) Καθολικοί, μὴ γνωρίζοντάς τον, τὸν πῆραν γιὰ διαμαρτυρόμενο, πρᾶμα πού λίγο ἔλειψε νὰ τοῦ στοιχίσῃ τὴ ζωή.

2) Page.

3) Κάρολο τὸν 9ο, πού στὴ βασιλεία του ἕνα δυὸ χρόνια πρὶν γραφτῆ τὸ «Περὶ Συνειδήσεως» δοκίμιο, δηλαδὴ στὰ 1572, εἶχαν γίνει οἱ φοβερὲς σφαγὲς (διαμαρτυρόμενων ἀπὸ τοὺς καθολικοὺς) τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου. Ἡ γνώμη γιὰ τὴν πιθανολογούμενη χρονολογία τοῦ δοκίμιου εἶναι τοῦ P. Villey, ὀνομαστότερου σύγχρονου μελετητῆ καί ἐκδότη τοῦ Montaigne.

συνείδησή του. Τοῦ φαινότανε τοῦ φουκαρᾶ ὅτι ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν προσωπίδα του ¹⁾ καί τοὺς σταυροὺς τῆς καζάκας του θὰ πηγαίνανε νὰ διαβάσουν ὡς μὲ τὴν καρδιά του τοὺς κρυφοὺς του διαλογισμούς. Τόσο τρανὴ εἶναι ἡ δύναμη τῆς συνείδησης! Μᾶς κάνει νὰ προδίδουμε, νὰ κατηγοροῦμε καί νὰ πολεμοῦμε τοὺς ἴδιους τοὺς ἑαυτοὺς μας, καί, ὅταν λείπη ξένος μάρτυρας, μᾶς στήνει ἐναντίους στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας:

Occultum quatiens animo tortore flagellum. ⁴⁾

Ἡ ἱστορία αὐτὴ εἶναι στὸ στόμα τῶν παιδιῶν. Ὁ Βήσσων, ὁ Παίονας, κατηγοροῦμενος ὅτι μ' ἀλαφριά καρδιά κατάστρεψε μιὰ φωλιά σπουργιτιῶν καί τοὺς σκότωσε, ἔλεγε ὅτι σωστὰ εἶχε πράξει γιατί ἀδιάκοπα τὰ πουλάκια αὐτὰ τὸν κακίζανε ἀδίκως γιὰ τὸ σκοτωμὸ τοῦ πατέρα του. Ὁ πατροκτόνος αὐτὸς εἶχε μείνει ὡς τότε κρυμμένος καί ἄγνωστος· ἀλλὰ οἱ ἐκδικητριοὶ ἐρινύες, τῆς συνείδησης, τὸν ἔκαμαν νὰ φανερωθῆ ⁵⁾ στὸν ἴδιο ἐκεῖνον πού ἐμελλε νὰ τοῦ ἐπιβάλλῃ τὴν τιμωρία.

Ὁ Ἡσίοδος διορθώνει τὸ λόγο τοῦ Πλάτωνα, ὅτι ἡ τιμωρία ἀκολουθεῖ ἀπὸ πολὺ κοντὰ τὸ κρῖμα: γιατί λέει ὅτι γεννιέται στὴ στιγμή καί ταυτόχρονα μὲ τὸ κρῖμα. Ὅποιος περιμένει τὴν τιμωρία, τὴν παθαίνει κιόλα· καί ὅποιος ἔγινε ἄξιος νὰ τὴν πάθῃ, τὴν περιμένει. Ἡ κακία κατασκευάζει βάσανα ἐναντίον της,

Malum consilium consultori pessimum ⁴⁾,

ὅπως ἡ σφήκα τσιμπᾶ καί πληγώνει τοὺς ἄλλους, ἀκόμα περισσότερο ὅμως τὸν ἑαυτὸ της, γιατί [στὸ πλήγωμα τοῦτο, τοῦ ἑαυτοῦ της] χάνει τὸ κεντρί της καί τὴ δύναμή της γιὰ πάντα,

vitásque in vulnere ponunt ⁵⁾.

Οἱ Κανθαρίδες ἔχουν ἀπάνω τους κάποιο μέρος πού χρησιμεύει γιὰ τὸ φαρμάκι τους ὡς ἀντίδοτο, ἀπὸ μιὰ ἀντίσταση τῆς

1) Μέρος τῆς σιδερένιας ἀρματωσιάς τῶν εὐγενῶν ἐκεῖνη τὴν ἐποχή.

2) «Χτυπώντας μας μ' ἕνα καμουτσάκι ἀθώρητο καί χρησιμεύοντάς μας ἡ ἴδια γιὰ δῆμιος.» (Γιουβενάλης, Σάββατο 13ῃ στ. 195).

3) «Νὰ βγάλλῃ ἔξω».

4) «Τὸ κακὸ βαραίνει ἰδίως ἐκεῖνον πού τόκαμε.» (Παροιμία πού τὴν ἀναφέρει ὁ Αἰδλος—Γέλλος, «Ἀττικαὶ Νύκτες», IV, v.).

5) «Ἀφήνουν τὴ ζωὴ τους στὴν πληγὴ πού κάνουν.» (Βιργίλιος, «Γεωργικά», IV, στ. 238).

φύσης. Ἔτσι, τὴ στιγμὴ κίβλας ποὺ εὐχαριστιόμαστε στὸ κακό, γεννιέται μιὰ δυσαρέσκεια ἀντίθετη μὲς στὴ συνείδησή μας, ποὺ μᾶς βασανίζει μὲ διάφορες φαντασίες [εἰκόνες τῆς φαντασίας] λυπηρές, ξύπνιους καὶ κοιμισμένους,

Quippe ubi se multi, per somnia soepe loquentes,
Aut morbo delirantes, procraxe ferantur,
Et celata diu in medium peccata dedisse. 1)

Ὁ Ἀπολλόδωρος ἔβλεπε στ' ὄνειρό του, ὅτι τὸν ἔγδερναν οἱ Σικῦθες καὶ ὕστερα τὸν ἔβραζαν μὲς σ' ἓνα τσουνάλι, καὶ ὅτι ἡ καρδιά του μουρμούριζε λέγοντας: Ἐγὼ φταίω, γιὰ ὅλ' αὐτὰ τὰ κακά. Κανένας κρυφώνας δὲ χρησιμεύει στοὺς κακοὺς, ἔλεγε ὁ Ἐπίκουρος, γιὰτὶ δὲ μποροῦν νὰ βεβαιωθοῦν ὅτι εἶναι κρυμμένοι, μιὰ κ' ἡ συνείδηση τοὺς φανερώνει στοὺς ἴδιους τοὺς ἑαυτοὺς των,

prima est hoc ultio, quod se
Judice nemo nocens absolvitur 2).

Ὅπως μᾶς γεμίζει μὲ φόβο, ἔτσι μᾶς γεμίζει καὶ μὲ ἀσφάλεια καὶ μ' ἐμπιστοσύνη. Καὶ μπορῶ νὰ πῶ ὅτι περπάτησα σὲ πολλὲς περιστάσεις μὲ βῆμα πολὺ πιὸ στέρεο, ἔξ' αἰτίας τῆς κρυφῆς γνώσης ποὺ εἶχα τῆς θέλησῆς μου καὶ τῆς ἀγνότητος τῶν σκοπῶν μου.

Conscia meus ut cuique sua est, ita concipit intra.
Pectora pro facto spemque metumque suo. 3)

Γι' αὐτὸ ὑπάρχουν χίλια παραδείγματα: θ' ἀρκέση ν' ἀναφέρω τρία [παρμένα ἀπὸ τὴ ζωὴ] τοῦ ἴδιου προσώπου.

1) «Γιατὶ πολλοὶ ἔνοχοι, μιλώντας στὸν ὕπνο τους ἢ στὸ παραμλητὸ τῆς ἀρρώστιας, κατηγοροῦσαν οἱ ἴδιοι τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ φανέρωσαν κρίματα ποὺ καιρὸ εἶχαν μείνει κρυμμένα.» (Λουκρήτιος, «Περὶ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων», V, στ. 1157).

2) «Ἡ πρώτη τιμωρία τοῦ ἔνοχου εἶναι ὅτι δὲ μπορεῖ ποτὲ ν' ἀθωωθῆι στὸ ἴδιο τὸ δικαστήριό του.» (Γιουβενάλης, «Σάτιρες» XIII, στ. 2).

3) «Ἀνάλογα μὲ τ' ὅ,τι ἡ συνείδηση μαρτυρᾷ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της, ἡ καρδιά μας εἶναι γεμάτη ἀπὸ φόβο ἢ ἐλπίδα.» (Ὀβίδιος, «Ἡμερολόγιο», I, 485.)

Ὁ Σικιπίνας, κατηγορούμενος μιὰ μέρα μπροστὰ στὸ Ρωμαϊκὸ λαὸ μὲ μιὰ σπουδαία κατηγορία, ἀντὶ νὰ ἀπολογηθῆ ἢ νὰ κολακέψῃ τοὺς δικαστὲς του: Θὰ σᾶς ταιριαξῆ πολὺ, τοὺς εἶπε, νὰ ἐπιχειρήσετε 1) νὰ κρίνετε γιὰ τὸ κεφάλι ἐκείνου, χάρις στὸν ὅποιον ἔχετε τὴν ἔξουσία νὰ κρίνετε ὅλο τὸν κόσμο. Καί, μιὰν ἄλλη φορὰ, ὡς μόνη ἀπάντηση στὴς κατηγορίες ποὺ τοῦ ἔξακόντιζε ἓνας δήμαρχος, ἀντὶς ν' ἀπολογηθῆ: Πᾶμε, εἶπε, πολῖτες μου, πᾶμε νὰ εὐχαριστήσουμε τοὺς Θεοὺς γιὰ τὴ νίκη ποὺ μοῦδωσαν ἐνάντια στοὺς Καρχηδονίους μιὰ μέρα σὰν τὴ σημερινή· καὶ καθὼς ἄρχισε νὰ προχωρῆ πρὸς τὸ ναό, νὰ σου ὅλη ἡ σύναξη κι ὁ ἴδιος ὁ κατηγορὸς του ἀπὸ πίσω του. Καὶ ὁ Πετίλιος, βαλμένος ἀπὸ τὸν Κάτωνα νὰ τοῦ ζητήσῃ λογαριασμὸ γιὰ τὸ χρῆμα ποὺ εἶχε διαχειριστῆ στὴν ἐπαρχία τῆς Ἀντιόχεια, ὁ Σικιπίνας, ἔχοντας ἔρθει στὴ Γερουσία γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, ἔδειξε τὸ βιβλίον τῶν λογαριασμῶν ποὺ τ'ἔχε κάτω ἀπὸ τὸ ροῦχο του καὶ εἶπε ὅτι στὸ βιβλίον αὐτὸ ἦταν καταγεγραμμένα σωστὰ τὰ ἔσοδα καὶ τὰ ἔξοδα· ὅταν ὅμως τοῦ τὸ ζήτησαν γιὰ νὰ τὸ βάλουν στὴ γραμματεία, δὲν τ'ἔδωσε, λέγοντας ὅτι δὲν ἤθελε νὰ κάμη στὸν ἑαυτὸ του αὐτὴ τὴν προσβολὴ [ντροπή]· καὶ μὲ τὰ χέρια του, μπροστὰ στὴ σύγκλητο, τῶσκισε καὶ τὸ κομμάτισε. Δὲν πιστεύω ὅτι μιὰ ψυχὴ ποὺ τῆς περνοῦν τὸ καυτήριον θὰ εἶχε τὴ δύναμη νὰ ὑποκριθῆ μιὰ τέτοια ψυχραιμία. Εἶχε καρδιά πολὺ περήφανη ἀπὸ φυσικοῦ της καὶ συνηθισμένη σὲ πάρα πολὺ ὑψηλὴ τύχη, λέει ὁ Τίτος Λίβιος, ὥστε νὰ ξέσῃ ὅτι εἶναι ἔνοχος καὶ νὰ καταδεχτῆ 2) τὴν ταπεινότητα νὰ ὑπερασπιστῆ τὴν ἀθωότητά του.

Εἶναι μιὰ ἐπικίνδυνη ἐφεύρεση τὰ βασανιστήρια καὶ φαίνεται ὅτι γίνεται μᾶλλον γιὰ δοκίμασμα τῆς ἀντοχῆς παρὰ γιὰ [τὴν εὐρεση τῆς] ἀλήθειας. Κ' ἐκεῖνος ποὺ μπορεῖ νὰ τὰ ὑποφέρῃ, κρύβει τὴν ἀλήθεια, μ' ἐκεῖνος ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ τὰ ὑποφέρῃ; Γιατὶ γιὰ ποῖο λόγο ὁ πόνος θὰ μὲ κἀνῃ μᾶλλον νὰ πῶ ὅ,τι συμβαίνει, παρὰ δὲ θὰ μ' ἀναγκάσῃ νὰ πῶ ὅ,τι δὲ συμβαίνει; Καί, ἀντίθετα, ἂν ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἔκανε ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὅποιο τὸν κατηγοροῦν, ἔχει ἀρκετὴ ἕλπιον γιὰ νὰ ὑποφέρῃ τὰ βασανιστήρια, γιὰτὶ δὲ θὰ τὴν ἔχει ἐκεῖνος ποὺ τὸ ἔκανε, μιὰ καὶ τοῦ τάζεται μιὰ τόσο ὠραία ἀνταμοιβή, ἡ ζωὴ; Ἐχω τὴ γνώμη ὅτι τὸ θεμέλιο τῆς ἐφεύρεσης αὐτῆς στηρίζεται στὴ σκέψη τῆς δυνάμεις τῆς συνείδησης. Γιατὶ, στὸν ἔνοχο, φαίνεται πὼς βοηθᾷ [ἢ συνείδηση] τὰ βασανιστήρια γιὰ νὰ τὸν κάμη νὰ ἐξομολογηθῆ τὸ κρίμα του, καὶ πὼς τὸν ἀδυνατίζει· καὶ ἀπὸ τὴν

1) «Νὰ θελήσετε νὰ ἐπιχειρήσετε».

2) «Νὰ κατέβῃ στὴν...»

ἄλλη μεριά, ὅτι δίνει δύναμη στὸν ἀθῶο ν' ἀντέχει στὰ βασανιστήρια. Γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, εἶναι ἓνα μέσον γεμάτο ἀβελιότητα καὶ κίνδυνο.

Τί δὲ θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανείς, τί δὲ θὰ μπορούσε νὰ κάμῃ γιὰ ν' ἀποφύγῃ τόσο μεγάλους πόνους;

Etiam innocentes cogit mentiri dolor ¹⁾

Πράμα πὸν ἔχει γι' ἀποτέλεσμα ἐκείνον πὸν ὁ δικαστὴς τὸν βασάνισε, γιὰ νὰ μὴ τὸν κἀνῃ νὰ πεθάνῃ ἀθῶος, νὰ τὸν κἀνῃ νὰ πεθαίνη καὶ ἀθῶος καὶ βασανισμένος. Χιλιάδες χιλιάδων [ἐξ αἰτίας τῶν βασανιστηρίων] φόρτωσαν τὸ κεφάλι τους μὲ ψεύτικες ὁμολογίες. Ἄνάμεσα στοὺς ὁποίους τοποθειῶ τὸν Φιλῶτα, λαβαίνοντας ὑπ' ὄψει τὰ περιστατικά τῆς δίκης πὸν τοῦκανε ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τὴν πρόοδο [πορεία] τῶν βασανιστηρίων του.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ εἶναι, λένε, τὸ μικρότερο κακὸ πὸν ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία μπόρεσε νάβρῃ.

Πολὸν ἀπάνθρωπα ὥστόσο καὶ πολὺ ἀνώφελα, νομίζω! Πολλοὶ λαοὶ, λιγότερο βάρβαροι σὲ τοῦτο [στὸ προκείμενο ζήτημα] ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ καὶ τὸ ρωμαϊκὸ, οἱ ὁποῖοι τοὺς λένε [αὐτοὺς τοὺς πολλοὺς λαοὺς] βάρβαρους, θεωροῦν φριχτὸ καὶ σκληρὸ νὰ βασανίζουν καὶ νὰ κομματιάσουν ἓναν ἀνθρώπο πὸν γιὰ τὸ φταίξιμό του ἔχετε ἀκόμα ἀμφιβολίες. Σὲ τί εὐθύνεται γιὰ τὴν ἀγνοιά σας; Δὲν εἴστε ἀδικοὶ, [ἔσεῖς] πού, γιὰ νὰ μὴ τὸν σκοτώσετε ἀναίτια [δίχως ἀπόδειξη τῆς ἐνοχῆς του], τοῦ κάνετε χειρότερα ἀπὸ τὸ νὰ τὸν σκοτώσετε; Ἀπόδειξη ὅτι ἔτσι εἶναι, [ὅπως τὸ λέω]. Δῆτε πόσες φορὲς προτιμᾷ νὰ πεθάνῃ μολονότι δὲν εἶναι φταίχτης ²⁾ παρὰ νὰ περάσῃ ἀπ' ἐκείνη τὴν ἀνάκριση πὸν δυσάρεστη ἀπὸ τὸ βασανιστήριον, καὶ πὸν συχνά, μὲ τὴ σκληρότητά της, γίνεται ἓνα βασανιστήριον πρὶν ἀπὸ τὸ βασανιστήριον, καὶ τὸ ἐκτελεῖ. Δὲν ξέρω ποῦ ἄκουσα αὐτὴ τὴν ἱστορία, ζωγραφίζει ὅμως πιστὰ τὴ συνείδηση τῆς δικαιοσύνης μας. Μιὰ χωριάτισσα κατηγοροῦσε σ' ἓνα στρατηγὸ, μεγάλο δικαιοκρίτη, ἓνα στρατιώτη πὸς εἶχε ἀρπάξει ἀπὸ τὰ παιδάκια της τὸ λίγο χυλὸ πὸν τῆς ἀπόμενε γιὰ νὰ τὰ ταΐσῃ, γιατί ὁ στρατὸς του εἶχε ἐξολοθρέψει ὅλα τὰ γύρω χωριά. Ἀπόδειξη δὲν ὑπῆρχε. Ὁ

1) «Καὶ τοὺς ἀθῶους ἀκόμη ἀναγκάζει ὁ πόνος νὰ ποῦν ψέμματα» (Publius Syrus).

2) «Δίχως λόγο», αἰτία.

στρατηγός, ἀφοῦ πρόσταξε τὴ γυναίκα νὰ σκεφτῆ καλὰ αὐτὸ ποῦλεγε, γιατί θὰ τῆς καταλογίζονταν ἡ κατηγορία της ἂν ἔλεγε ψέμματα, κ' ἐκείνη ἐπέμενε, εἶπε κι ἄνοιξαν τὴν κοιλιά τοῦ στρατιώτη γιὰ νὰ πειστῆ ἂν ἦταν ἡ καταγγελία ἀληθινή. ¹⁾ Καὶ ἡ γυναίκα βρέθηκε ὅτι εἶχε δίκιο. Καταδίκη διδαχτική. ²⁾

Μεταφρ. ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ

1) «Γιὰ νὰ φωτιστῆ γιὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ γεγονότος».

2) Τὸ δριμύ, μ' ὄλο τὸν παιχνιδιάρικο τόνο του, κατηγορητήριο τοῦ Montaigne κατὰ τῶν βασανιστηρίων, σ' ἐποχὴ πὸν καμμιά ὁμοία διαμαρτυρία δὲν ἀκούγονταν γύρω του, δείχνει τί μυαλὸ ἀνοιχτὸ καὶ ριζοσπαστικὸ ἦταν καὶ στὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπως καὶ σὲ ὅλα σχεδὸν τ' ἄλλα ζητήματα.

ΒΙΒΛΙΚΟ

(*Ἐφημερότης· πλοῖτις δὲ ἐλπίζομένων ὑπόστασις. Ἑβραίους ΙΑ΄.*)

Ἦταν ἓνας ψηλὸς ἀπόκρημος ἐξώστης πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα· πέρα ἀπὸ τὸ δάσος, ἀτέλειωτα λειβάδια καὶ τὸν καιρὸ τῆς βροχῆς, ἀπὸ τ' ἀρχαῖα πέτρινα μονοπάτια, τὰ ἤρεμα κοπάδια τῶν προβάτων κατέβαιναν ὀλοένα πρὸς τὶς ἀκτές.

Ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς καστανόχρωμους βράχους τὸ ἄγριο πέλαγος κυλοῦσε γεμάτο ἀναρίθμητες ἀφρισμένες κορυφές. Ἡ θάλασσα ἦταν τόσο βαθυγάλαζη πού ὁ οὐρανὸς ἔμοιαζε ἀχνός. (Στὸ βορρῆὰ τὰ νερὰ εἶναι πράσινα καὶ φωσφορίζουν ἕναν γκριζοῦ ἀφρό. Ὄταν λείπει τὸ φῶς, τὰ χρώματα εἶναι σκληρά. Γιατὶ στὶς βόρειες χῶρες ἡ νύχτα εἶναι ἡ ἴδια ἡ σκιά τῶν σωμάτων· ὁ ἀέρας καὶ τὰ νερὰ, γίνονται μαῦρα). Ἐκεῖ ὅμως τὸ φῶς περνοῦσε ξανὰ ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ σκιά τῆς γῆς, διαλυότανε στὸ φῶς καὶ σκορπιζότανε γαλάζια.

Ἀνάμεσα στὰ χλωμὰ μαρμάρινα μνημεῖα, εἶχε κάποτε χορέψει ἕναν ἀνάλαφρο ἀρχαῖο χορὸ μιὰ λυγερὴ γυναῖκα. Τώρα φάνηκαν στὸ σκοτάδι σὰν μνήματα, καὶ ὁ τρομαχτικὸς μαῦρος βράχος· οἱ μεγαλωμένες σκιές καὶ ὁ ἀέρας πού τριβότανε σφοδρὰ ἀνάμεσα στὰ κυπαρίσσια, κουβαλοῦσε τὸ φάντασμα τοῦ ὑψηλοῦ τῆς κορμιοῦ σὰν νᾶταν ἓνα ξηρὸ φύλλο. Ἔτσι ὁ ἀέρας πού τὸν κυνηγοῦσε σ' ἄλλη τὴν κατηφόρα, ἔφερε τὸ σῶμα τῆς πίσω του σὰ νὰ τὸ χόρευε· εἶχε ἀπλωμένα τὰ χέρια τῆς στὴ γραμμὴ τῶν ματιῶν (πού τ' ἀργοκονοῦσε ἄλλοτε χαϊδεμένα σὰν τὰ φτερὰ μιᾶς ψυχῆς πού ὀνειρεύεται) σὰ νὰ χόρευε.

Ἀλλὰ βέβαια ἦταν πεθαμένη, καὶ τ' ἀγαπημένο τῆς σῶμα ἦταν σκληρό, ὄχι σὰν μαρμάρينو, ἀλλὰ ἦταν πεθαμένο!

Στὴ φωτεινὴ τῆς ἀνάλυση, ἡ σκιά τοῦ βουνοῦ καὶ τοῦ σύννεφου, ἔχει τόση διαύγεια, πού ἕλος ὁ κόσμος λυτρώνεται ἀπ' τὸ μυστήριον τῶν σωμάτων καὶ γίνεται νόημα. Καὶ τὰ ἤρεμα βράδια, ἡ θάλασσα μένει χωρὶς ν' ἀναπνέει καὶ τὸ βουνὸ ἡμερώνει, γίνεται θάλασσα καὶ οὐρανός.

(Ἄλλοῦ, τὰ σύννεφα κατεβαίνουν βαρεῖα στὴ γῆ, πνίγουν τὸ χορτάρι καὶ ἀκίνητοῦν πυκνὰ σὰν βράχοι). Μὰ ἐδῶ τὸ σύννεφο γίνεται ἀέρινος ἀφρός, καὶ ὁ κόσμος τόσο ἐλαφρός, πού δὲ μπο-

ρεῖ νὰ σταματήσει οὔτε μέσα μας οὔτε ἔξω ἀπὸ μᾶς· τὸν ἀναζητοῦμε ὡς τὰ ὄνειρα καὶ σβύνεται ἀκόμη καὶ ἀπὸ 'κεῖ.

* * *

«Πῆτε, στ' ἀναρίθμητα ἄστρα! παντοῦ ὅπου δὲ γνωρίσαν τοὺς ἀνθρώπους! Οἱ ἄνθρωποι εἶχαν μέσα τους τοὺς ἴσκιους, τὰ δέντρα καὶ τὶς τρικυμίες! Μὰ τώρα ἦρθε σιγὰ νὰ τοὺς πάρει τὸ ἡμίφωτο πνεῦμα μιᾶς κουφάλας πού σταλάζει στὰ χορταριασμένα σκαλοπάτια τῶν βράχων· καὶ τὰ μονότονα ὑπόκωφα κύματα. Ὀνειρεύονται τὴν παλιὰ τους μεθυσμένη νεότητα καὶ δὲ γυρεῦν τίποτε πιὰ, μόνο θέλουν νὰ μένουν κοντὰ σὲ μιὰ γυναῖκα πού εἶναι ἓνας ἡμερὸς καρπός. Οἱ αἰσθήσεις τους ἐθάφτηκαν στὰ σκοτεινὰ κατώγια τοῦ κορμιοῦ τους, ἡ χειμώδης τῆς καρδιά δὲν ἔχει πιὰ σπόρους».

(Κάθε κρίση εἶναι μιὰ ὠρίμανση, ἢ ἓνα καινούργιο δέντρο καὶ μιὰ καινούρια σκιά. Οἱ ἄνθρωποι, ἓνα πράγμα φυσικὸ ἰδωμένο σ' ἓνα μεγάλο καθρέπτη. Τ' ἀνθρώπινα μάτια ἔχουν ἓνα μεγάλο καθρέπτη· νᾶναι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι, ἢ τὰ ὄνειρά τους;)

* * *

Βαθειὰ μὲς στὰ χαλίκια τῆς γαλάζιας ἀκτῆς, ἦταν θεμελιωμένος ὁ ἐξώστης τοῦ σπητιοῦ. Τὸ σπῆτι τῆς λεγόταν Δαλεκαρία. Οἱ ἀφροὶ ἀνάλαμπαν καὶ ἦταν ἄσπροι σὰ χιόνι. Ἀνάμεσα στὰ πεῦκα καὶ τὶς σκόρπιες κολόνες, μὲ τοὺς κήπους καὶ τὶς στέγες σκεπασμένους ἀπ' τὰ καστανόχρωμα πευκοφύλλα, ἦταν τὰ ἔρημα σπῆτια τῶν ἀνθρώπων. Στὸν ἀέρα σκορπισμένη ἡ ξηρὴ μурωδιὰ τῶν πεύκων.

(Καὶ γεμάτο ἀπτὴ γλυκεῖα τοῦ ἀγωνία, τὸ βοητὸ τῆς ἀδιάκοπης μετατόπισης τῶν στρογγυλῶν χαλικιῶν, κάθε πού τὸ κύμα ἀποτραβιόταν ἀπτὴν ἀκτὴ, μελετάει μ' ἓνα ἀλαβάστρινο μουρμουρητὸ τὸ ρυθμὸ τοῦ χρόνου πού περνάει, μετράει τὴ ζωὴ πού μᾶς κινεῖ μὲ κύματα ἀπὸ ὀρμές. Οἱ τραγικώτερες στιγμὲς τῶν ἀνθρώπων, ἔγιναν κάθε πού ἔννοιωθαν τὸν χρόνο, ἀργὰ ν' ἀποτραβιέται ἀπὸ μέσα τους.)

* * *

Γιὰ μιὰ στιγμὴ μόνο, ὑπῆρξαν οἱ ἄνθρωποι καὶ τὸ νερό· εἶναι ἀπλὸ νὰ τὰ διηγηθῆς ὄλ' αὐτὰ: γιὰ τὰ παρακμασμένα παιδιὰ τῆς ἐλπίδας· γιὰ τὴ ροὴ τοῦ δροσεροῦ πυκνοῦ αἰθέρα. Φτάνει νὰ μὴν προλάβει ἡ σκέψη σου τὰ γεγονότα. Τότε μιᾶς συνθετικὰ—μόνο γιὰ σένα—ὅμως δὲ δίνεις ζωὴ, οὔτε θάπρεπε νὰ σὲ περηφανεύει τὸ ἀπόσταγμα τῆς σκέψης σου, ἓνα βαρὺ

φεύτικο σώμα. Ἡ χαρὰ ἦταν στὴν κίνηση ποὺ δὲν ἔδινε καιρὸ τῆς συλλογῆς.

Καθὼς τὸ κύμα φεύγει, τὸ ξηρὸ κύλισμα τῶν χαλικιῶν, τοὺς φανέρωνε τὴν ἔννοια τῆς ἀπόλυτης σιωπῆς καὶ τ' ἀμέτρητο σκοτεινὸ βᾶθος τῆς σκέψης. Μὰ οὔτε αὐτὸ τοὺς εἶχε γεννήσει, καὶ δὲν ἦταν οὔτε ἐκεῖ ὁ ἑαυτὸς τούς...

Τὸ ἀκρωτήριο μὲ τὸν παραθαλάσσιο πευκῶνα ἦταν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες, σὰν ἕνας κῆπος ἀνάμεσα στὶς δυὸ θάλασσες. Στὴν ἄκρη ἀκόμη ἐμένανε ὀρθὲς οἱ δεκατρεῖς λευκὲς κολόννες τοῦ θαλάσσιου θεοῦ. Ἐκεῖ ποὺ τ' ἀντίθετα κύματα ἐσμιγαν, οἱ ἄνεμοι καὶ τὰ νερὰ ἀντάμωναν ἄγρια καταμεσίς στὸ πέλαγος, ξανακομματιαζόντουσαν ἔπειτα στὶς ἐξοχὲς τοῦ βράχου, κυλοῦσαν κατὰ μῆκος ὡς νὰ συναντήσουν τὴ χαμηλὴ ἀκτὴ μὲ τὰ χαλίκια καὶ γλυστροῦσαν ἀνάμεσα μ' ἕνα πέτρινο θρόισμα.

* * *

Ὁ Ξένος ζοῦσε σὲ μιὰ πολὺ δυστυχισμένη χώρα: πῶς νὰ προστατέψῃ τὴν εὐαίσθησία του. Ἐκεῖ ἡ στέργηση πλαδάρωνε καὶ ξύλιαζε τὰ κορμιά, τὸ κρῦο κυλοῦσε στὶς φλέβες, πάγο ἀναλυτό, ἐπνιγε τὴν καρδιά μὲ ἀτακτοὺς κτύπους, σκότωνα μὲς στοὺς ἀνθρώπους τὴν ψυχὴ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Τ' ἀπροστάτετο κορμὶ ζητοῦσε τυφλὰ νὰ καταφύγῃ στὴ γῆ. Περιπλανιόταν, ἀπὸ μιὰ πόλη στὴν ἄλλη, ἔτσι βροχερές, ποὺ ὁ ἥλιος μαύρισε καὶ εἰ ἀτέλειωτες πέτρινες προκυματῆς τῶν λιμανιῶν χάθησαν στὸ σκοτάδι. Οἱ μεγάλες πύρτες τῶν δρόμων εἶχαν κρυμμένο ἕνα κενὸ γυάλινο μάτι καὶ ἦταν πάντα κλειστές. Στ' ἄδεια λιμάνια καὶ τὶς ἀπέραντες ἀποθήκες ἐσάπιζαν οἱ καρποὶ καὶ τὸ μαῦρο ποῦσι χρωμάτιζε τοὺς τοίχους, τὰ χορταριασμένα ξεχασμένα ἀγάλματα, τὶς ἄρρωστες μυρτιές τῶν κήπων.

Μιὰ ψηλόλιγνη κόρη μὲ μαλακὰ σγουρὰ μαλιά, περπατοῦσεν, καὶ ἐπειδὴ κρύωνε, τυλιγόταν χαϊδεμένα στὸ διάφανο ἀδιάδροχο, τυλιγόταν χαϊδεμένα στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἀντρα. Ἐπειτα κάθησε κοντὰ του καὶ τοῦ ἀγκάλιαζε τὰ χέρια, τοῦ φιλοῦσε τὶς χουφτεσ ποὺ καμμιά ἄλλη γυναῖκα νὰ μὴ σκεφτῆ νὰ ξαναφιλήσῃ, (ποῖδς ξέρει, ἂν στὰ δικὰ τῆς ἀθέλητα ὄνειρα δὲν ὑπῆρχε κι' ἕνας ἄλλος ἀντρας;) Τώρα, τὸν ἀγαποῦσε, ἦ, νά, τὸν πονοῦσε πολὺ, οὔτε θὰ τὸν ἀρνιότανε ποτέ.

Τὰ βράδια, τὰ ὠχρὰ παγωμένα σύννεφα κατέβαιναν καὶ κυλιόντουσαν στοὺς ἔρημους δρόμους.

Ἦταν πάλι φθινόπωρο, (τὰ μαλλιά τῆς, ὑγραμμένα σὰ φύλλα, ἔπεφταν στὰ ρόδινα μάγουλα καὶ τὸν παιδικὸ λαιμὸ) ἡ ἴδια

μέρα, κάτω ἀπὸ τὸ ἴδιο πρωτοβρόχι τοῦ ἄλλου χρόνου, ποὺ ἦταν μ' ἕναν ἄλλον ἀντρα καὶ μαζευόταν χαϊδεμένα στὴν ἀγκαλιὰ του. Καὶ τῆς ἀγκάλιαζε τὰ χέρια, τὶς φιλοῦσε τὶς χουφτεσ ποὺ κανένας ἄλλος ἀντρας νὰ μὴ σκεφτῆ νὰ ξαναφιλήσῃ.

Βέβαια, τὸν εἶχε ἀγαπήσῃ καὶ ἐκείνον πολὺ, ἦ, νά, τὸν πονοῦσε, οὔτε θὰ τὸν ἀρνιότανε ποτέ.

Μόλις ἕνα χρόνο πρὶν ταπείνωσε λυπημένα τὰ μάτια στὰ μικρὰ τῆς κόκκινα παπουτσάκια ποὺ βρεχόντουσαν ἡ βροχὴ κυλοῦσε ἀπὸ τ' ἀγνὸ τῆς μέτωπο στὰ μάγουλα σὰ σταλαγματιές ἀπὸ δάκρια.

Ἐναγύρισαν στὴ ζεστὴ λευκὴ τῆς καμαρούλα, ὁ ἔρωτας ἦταν τόσο ἐλεύθερος πιά στὰ δικὰ τοὺς χρόνια, τί λοιπὸν τὸν δυσκόλευε μ' ἕναν μολυβένιο κόμπο στὸ στήθος;

Πρὶν ἀπὸ πόσα φθινόπωρα, τὰ δάκρια δὲν ἦταν ἀκόμη βρόχινα, καὶ οἱ λυγμοὶ ξεχωριστοὶ ἀπὸ τὰ δάκρυα, κρυφοὶ καὶ βουβοί;

Ἐλάφρωςαν τόσο ποὺ δὲν εἶχε ἀκόμη συνηθίσει, καὶ μποροῦσε ἀκόμη νὰ κλαίει, μὲ δικὰ τῆς γλυκύτατα δάκρια...

(Τέτοια θλίψη φέρνει ὁ χρόνος, ὅταν τραβιέται ἀπὸ μέσα μας, καὶ ἐνώνεται ἕλα, ὅσα κἀναμε καὶ ξανακἀναμε καὶ ξανακἀναμε, ἕλα στὴν ἴδια στιγμῇ.)

Ἡ ἐφημερότητα τοῦ σκότωνα καὶ τὴ δικὴ του χαρὰ «δὲ θᾶθελα πιδ πολὺ» τῆς ἔλεγε πικρὰ, «παρὰ νᾶκλεγεσ ἔτσι καὶ γι' ἀμένα, τὸ φθινόπωρο ποὺ θᾶλλθαι ξανά!»

Μὰ ἔπειτα: «σὲ πόνεσα; ἡ εἰκόνα σου, ὁ χορὸς σου, τὰ κόκκινα σου παπουτσάκια...»

(Μαζὺ μὲ τ' ἄλλα ποὺ εἶδε στὸν ὕπνο τῆς, ποὺ κανεὶς ποτέ δὲν ἔμαθε, εἶδε πῶς χόρευε ὄνειρεμένα καὶ φοροῦσε τὰ κόκκινα ὕγρα παπουτσάκια. Ὑστερα ὁ βοερός χρόνος πλημμύρισε μέσα τῆς, σὰν ἕνα κύμα ποὺ ξαναγυρνᾷ, καὶ λησμονήσῃ τὰ ἄλλα φθινόπωρα ὅπως λησμονοῦμε τὰ ὄνειρα).

* * *

Ὅσο ὁ Ξένος προχωροῦσε πρὸς τὶς Νότιες Χῶρες, ἡ θερμότητα μέσα τοῦ κορμιοῦ του χυνόταν πιδ ἐλεύθερα στοὺς ὤμους καὶ στὰ χέρια του καὶ ὁ ἥλιος τοῦ μαύριζε τὸ πρόσωπο καὶ τοῦ θάμπωνε τὰ μάτια.

Ἐπειτα σταμάτησε στὴν ἄκρη τῆς στερηᾶς, τοῦ ἄρρεσε ποὺ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἦταν ἕλα ἀστραφτερὴ θάλασσα, ποὺ σχημάτιζε δυὸ βαθύτατους κόλπους. Παντοῦ ἦταν χυμένα ἀνάμεσα στὴ χλόη, τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων ναῶν, τὰ σπήτια καὶ οἱ φράχτες ἦταν χυσιμένοι ἀπὸ σκόρπιους σπόνδυλους καὶ ἀπὸ τὰ

μάρμαρα πού έντυναν τις μετώπες. Πολλές κολόννες ήταν ακόμη άθικτες και στήριζαν τις βαρειές όρθογώνιες βάσεις τών συντριμένων άετωμάτων· στις χορταρισμένες μασχάλες τών κiónων, κατοικοῦσαν ήσυχα τὰ σκοτεινά νυχτοπούλια.

Πρός τὸ βράδυ, τὰ σύννεφα διάκοψαν μονομιάς τὸ αεικίνητο χρυσοδόλημα τῆς θάλασσας στὸ ήλιοβασίλεμα· τὰ νερὰ μελιάνιασαν καὶ ἡ φουσκοθαλασσιὰ περικύκλωσε τὸν μικρὸν ὄρμο.

Ἄρχισε νὰ βρέχει ἕνα θολὸ νερό, πού ἔδερνε τις καστανόχρωμες κολόννες, κυλοῦσε ἀπ' τις ραβδώσεις στὸ χῶμα, ὄρη-τικὰ βρόχινα καρφιὰ πού σμίλευαν, τὰ ριγμένα μάρμαρα καὶ πνιγόντουσαν λυωμένα στὴ λάσπη.

Ἦτανε μιὰ βίαιη ὄρσιὰ, πού τὸν τρόμαξε καὶ ἄρχισε νὰ τρέχει σὰ νὰ φοβότανε μὴν τοῦ ἀναποδογυρίσει μέσα του τὸν ἑαυτὸ του.

Μιὰ δειλία πού δὲν ἦταν οὔτε διάκριση, οὔτε ἰδιορρυθμία, τὸν σταμάτησε ἔμπρὸς στὴ Δαλεκάρλια.

* * *

Κάτω ἀπ' τὸ σκεπασμένο ἐξώστη, ἔνοιωσε σταθερώτερος, ἡ δυνατὴ βροχὴ τοῦχε φέρει μιὰ ταραχὴ σὰν λαχάνιασμα. Ἐμεινε ἐκεῖ ἔξω, μὲ τὴν πλάτη στὴν ἀπλὴ πόρτα, περιμένοντας νὰ τὸν νοιώσουνε καὶ νὰ τὸν ρωτήσουνε πρῶτοι. Σιγὰ μέσα του, ἡμέρευε, τὰ σύννεφα ὄρμουσαν τὸ ἕνα στὴν ῥάχη τοῦ ἄλλου, γίνόντουσαν πυχτὰ καὶ τριδιπλα, μὰ ἕνα γαλάζιο ἔσχισμα ἀπὸ οὐρανὸ, στὸ βάθος, ὀλοένα μεγάλωνε. Ἐνα τόξο ἀπὸ ἀχτίδες καὶ ἡ σκιερὴ μурωδιὰ τῆς νοτισμένης γῆς, πού δὲν ἦταν πολὺ καθαρὸ τί θύμιζε καὶ συγκινοῦσε ἔτσι παράξενα τὸ κορμί.

Τότε ἡ Αὐγινή βγήκε δειλὰ στὸν ἐξώστη, τὸν πλησίασε ἀπλὰ καὶ τοῦ εἶπε νὰ τὸν βοηθήσει.

(Οἱ δρόμοι ἔχουν γεμίσει ἀπ' τοὺς φυγάδες, τις νύχτες περνοῦσαν ἄνθρωποι ὄπλισμένοι, ἡ ματιὰ τους χανότανε μέσα τους, σὰ κάποιον ἔχνοσ στοργικῆς εἰκόνας καὶ στὸ πρόσωπό τους οἱ ρυτίδες τῆς ἀποτυχίας καὶ τῆς ἀποφασιστικότητας. Ὑποχωροῦσαν βιαστικά, μιὰ παιδιάστικη ἰκεσία στὴν ἄκρη στὸ σφιγμένο στόμα, ὥσπου νὰ ἐπιβιθασθοῦν στὰ νυχτερινὰ καράβια, γιὰ ἕναν πιὸ περήφανο θάνατο, ἢ ἔλοι οἱ θάνατοι εἶναι ἴδιοι . . .)

Ἡ Αὐγινή ἀπόμεινε στὸ καταφύγιό της, καὶ ἔσφιγγε τὰ χέρια της στὸ στήθος της καὶ οἱ ὄμοι της κρύωναν ἀπὸ μοναξιά καὶ ἀνήμπορη ἀγάπη καὶ θλίψη.

(Μιὰ γυναῖκα, σὰ μιὰ φωληὰ ἀπὸ πουλιά. Τὰ παραμύθια καὶ οἱ μηχανές ἦτανε δυσανάλογα ἀνακατεμένα μέσα της· περπατοῦσε σ' ἕνα τεχνητὸ πάρκο, στὴν εἰσοδο εἶχαν στημένο ἕνα μεγάλο ήλιο-κό ρολοῖ.)

Σταματοῦσε μαγεμένη ἔμπρὸς στὸ μαρμάρινο βάθρο, (στοὺς ἀπόκρημνους πύργους, στὰ μυθικά χρόνια, τὸ εἰδωλλιακὸ τριαντάφυλλο καὶ ἡ ὄνειρεμένη ἀγάπη τοῦ μικροῦ σηματοφόρου τοῦ Λάνγκενάου, οἱ νταντελένιες γυναῖκες, ὄλος αὐτὸς ὁ πολὺχρωμος φανταχτερὸς κόσμος, πῶς ἄραγε νὰ διάβαζε τὴν ὥρα του, ἀπὸ ἕνα ήλιοκό ρολοῖ;))

Ἐκεῖ κάποιος πλησιάζει τὴν ὄνειροπαρμένη Αὐγινή καὶ ξέρει νὰ τῆς ἐξηγήσῃ τί ὥρα δείχνει τὸ ήλιοκό ρολοῖ, πού συμφωνεῖ βλέπετε καὶ μὲ τὸ ἔλθετικό χρονόμετρο τοῦ χειριοῦ. Καὶ ξέρει ἀκόμη καὶ τὴν ἱστορία τῆς ἀγάπης τοῦ μικροῦ σηματοφόρου, τὴν ἄκουσε ὄλη ἡ γῆ καὶ δὲν συγκινεῖ κανέναν πιὰ. Ἄγαποῦσε καὶ κείνος μιὰ γυναῖκα καὶ τὴν εἶχε πῆ καὶ ἐκείνην, «μιὰ φωληὰ ἀπὸ πουλιά».

(Στὴν ἀγορά, μπορείς νὰ μιλήσεις μὲ κάθε ἄνθρωπο, νὰ ἀγαπήσῃς νὰ ξαναγαπήσῃς καὶ νὰ κουραστῆς ν' ἀγαπᾶς, νὰ πάρῃς ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ πράξεις στὸ τηλέφωνο τὴ φίλη σου γιὰ νὰ κοιμηθεῖτε τὸ βράδυ μαζί. Ὅταν ζῆς σὲ μιὰ πολιτεία, δὲν προφταίνουν μέσα σου νὰ σχηματιστοῦν τὰ πράγματα πού δὲν λέγονται, καὶ σ' ὅποιονδήποτε ἄνθρωπο, στὸ διάλειμμα ἐνδὸς κινηματογράφου, μπορείς νὰ πῆς μὲ λίγα τυπικά λόγια αὐτὸ πού σοῦ συμβαίνει.)

Οἱ νύχτες σου χάνουν τὰ ὄνειρά τους, οἱ μέρες σου χάνουν τις ἀναμνήσεις τους, διαχύνεις κάθε στιγμή τὴν ψυχὴ σου στὴν ψυχὴ τοῦ ἄλλου σὲ εὐκολες στερεότυπες ἐξομολογήσεις. Ἐστί οἱ ἄνθρωποι χάνουν τὴν προσωπικότητά τους, γίνονται στήθια κούφια, ἡ φωνὴ τους ἕνα ἀδιάφορο ξηρὸ ἔξνο κρῶξιμο.

Κι' ἀντίς γιὰ ἕνα Πλάσμα πού νὰ σημαίνει μεγάλα πράγματα, ἡ Αὐγινή γίνηκε ἕνα σακρυσμένο ἐλάφι τῆς ἐξοχῆς.)

* * *

Ὅταν δὲν ἔχουμε στὸ νοῦ μας τοὺς ἄλλους ἄνθρώπους, στὴν πολιτεία, οὔτε στὸ πλαίσιο τῆς φύσης, τότε, ἕνας ἄνθρωπος, ἔτσι μοναχός, τί σημαίνει γιὰ μᾶς; Ὅταν δὲν ξέρουμε τὸν ἑαυτὸ μας, δὲν μπορούμε νὰ μετρήσουμε τοὺς ἄλλους, ἔταν κλείνουμε μέσα μας ὄλα τὰ πράγματα τῆς ζωῆς τότε ἐμεῖς δὲν ὑπάρχουμε κι' ἂν δὲν ὑπάρχουμε, πῶς ν' ἀγαπήσουμε; ἠξπρεπε νὰ τ' ἀναθεωρήσουμε καὶ νὰ τὰ λησμονήσουμε ὄλα, νὰ μείνουμε γυμνοὶ καὶ ν' ἀγαπήσουμε ἄνθρώπινα τὸν ἄνθρωπο. (Μ' αὐτὸς εἶχε ζῆσει, εἶχε ταξιδέψῃ σ' ἀπέραντα δάση, ὄνειρεύτηκε πράγματα πού δὲν ὑπῆρχαν στὴ γῆ. Εἶχε πῆ λόγια γοητευτικά καὶ πειστικά, εἶχε ἀγωνιστεῖ ἀνάμεσα στὸ σίδερο, εἶχε ἀδελφωθεῖ μὲ τὰ μικρὰ παιδιά, μὲ τοὺς λύκους, μὲ τὰ μυρμηγκία. Κι' ὅμως ἡ θάλασσα ἦταν πιὸ μεγάλη ἀπ' ὄλα αὐτὰ καὶ ὅμως καὶ ἡ θάλασσα δὲν ἐσῆμαινε τίποτε. Καὶ τὰ κύματα ἦταν πάντοτε ἴδια!)

Ζήτησε να της τὰ κρύψη ἄλ' αὐτά : τῆς ἀπάντησε μὲ τὸ νεανικό του τρόπο, μὲ πολὺ ἀπλό καὶ γελαστό τρόπο, γιατί ἤθελε νὰ εἶναι ἕνας ἀνθρώπος ἀφελῆς καὶ χαρούμενος : « Ἦτανε ξένος, ἀλλὰ σὲ μερικούς ἀνθρώπους, καὶ στίς πιὸ κόκκινες καὶ ἀγριες χώρες, ὑπῆρχε ἀκόμη μιὰ ψυχὴ πού θάπρεπε νὰ τοὺς ξενητεύει γιὰ νὰ ἐνωθεῖ μὲ τίς ἄλλες ψυχές ». Δόγια ! Δὲν μπορεῖ νὰ μὴν τὰ ἔχει ξανακούσει ἄλ' αὐτά, πόσοι δὲ θὰ τῆς εἶχαν πῆ πὼς θὰ θέλαν νὰ κάμουν μαζί της ἕνα παιδί, πόσους δὲ θάχε ἀγαπήσει, αὐτὸς δὲν εὗρισκε πιὰ καμμιά ὁρμὴ μέσα του, δὲν ἐνοιωθε νὰ ὑπῆρχε, καὶ δὲν μπορούσε φυσικά νὰ τὴν ἀγκαλιάσει.

Κι' ἐκείνη κύτταξε τὸ ξανθὸ του πρόσωπο πού ζοῦσε ἔξω ἀπὸ τίς μεταβολές τοῦ κόσμου, τὸ ἀσπλο σῶμα του πού ἔμοιαζε ν' ἀναπνέει ἡρεμο καὶ αὐτάρκες. (Ἄχ, νὰ μὴν τὴν ἀγκάλιαζε, νὰ μὴ τῆς φιλοῦσε καὶ ἐκεῖνος τίς χουφτες, νὰ μὴν τὴν ἔλεγε κι' ἐκείνος, μιὰ φωνητὰ ἀπὸ πουλιά !)

Ἔμειναν ἔτσι ἀκίνητοι. Ἐκείνη μόνο ἔκλεισε τὰ μάτια, καὶ φαντάστηκε ὅτι τὸν ἐρωτεύτηκε : Νὰ τῆς ἐχάιδευε ἀπαλὰ τὸ σῶμα, τὰ χέρια του θὰ μάθαιναν τὴ μορφὴ τοῦ κορμιοῦ της καὶ νὰ μπορούσε νὰ τὴν ξαναπλάση. Νὰ ἔμενε κοντὰ της, καὶ ἔτσι μόνο, σιωπηλά καὶ ἀκίνητα, νὰ ἦταν δική του.

Μέσα τους, ὁ πόλεμος καὶ τὸ ὄνειρο ἐνώθησαν μὲ δυὸ κατακόρυφες γραμμὲς πού ἀκουμπούσανε στὸ ἴδιο ἄστρο.

Κι' αὐτὸς κυτοῦσε ἀπὸ τὸ ἄστρο ἄλ' αὐτά, πού γινόντουσαν πρὶν ἀπὸ χιλιάδες χρόνια, σὰ νάταν μιὰ μακρινὴ ἀνάμνηση πού τὴ διηγότανε μιὰ Βιβλικὴ Γραφή, καὶ ὄχι αὐτὸς ὁ ἴδιος.

Τότε μιὰ βρειὰ ἡσυχία ἀπάλυνε τὰ μάγουλα καὶ τὸ λαιμὸ τους, γιατί ἦταν πράγματα αὐτὰ πού τὰ ἤξεραν. Ἐκείνη ἀκούμπησε τὸ κεφάλι στὰ χέρια καὶ ἔγινε πάλι μιὰ γυναῖκα μοναχὴ πού δὲν περιμένει τίποτε πιὰ. Τὸν ἔβαλε νὰ καθήσει κοντὰ της μ' ὁμοιομορφὴ φωνῆ καὶ τὸν ἀκουγε σκυφτῆ, γιατί, ψυθίρισε σὰν ἕνα παιδί πού νυστάζει καὶ πλησιάζει νὰ κοιμηθεῖ, ἡ μοναξιά εἶναι τὸ ἴδιο ἕνας θάνατος ὅπως καὶ ἡ πολιτεία.

Κι' αὐτὸς, κατάλαβε, ἄλ' αὐτὰ τὰ εἶχε ζήσει πολλὰς φορὲς στὴ ζωὴ της, πρὶν ἀπ' αὐτόν.

* * *

Ἢταν ἔρχεται τὸ σκοτάδι, σὲ ποίανου τὸν ὄμο ν' ἀκουμπήσεις τὸ μέτωπο, εἴτε μόνος εἶσαι, εἴτε μὲ τοὺς ἄλλους. Αὐτὸς σκέπτεται πάντοτε τὴν χαρὰ του καὶ τὴν λύπη του, πού δὲν εἶναι ἡ δική σου χαρὰ. Σκυφτός καὶ μὲ κλεισμένα τὰ μάτια ἀτενίζεις μέσα στὸ κεφάλι σου τὴν τρομαχτικὴ μοναξιά καὶ δταν ἀποσηκῶνεις τὸ μέ-

τωπο, ὄλο σου τὸ πρόσωπο εἶναι πιὰ πεθαμένο σὰ νάσαι ἀλειμμένο μὲ διάφανο κερὶ.

Ἢταν ὁ ἕνας τὸ ἤξερε πιὰ, πόσο εἶναι τὸ ἴδιο, νὰ μείνεις ἢ νὰ φύγεις, δταν μάθεις νὰ ζῆς μὲ τὴ συνείδηση τοῦ χρόνου πού εἶναι ξανά καὶ ποτὲ πιὰ, μὲ τὴ συνείδηση τοῦ ἄλλου, πού σοῦ γελάει καὶ σὲ φιλάει, καὶ οὔτε τὸ γέλοιο του, οὔτε τὸ φίλι του εἶναι δικό σου.

Ἢταν ἡ χαρὰ εἶναι μιὰ ἀνάγκη σιλαβιάς πού νὰ γίνης ὁ ἄλλος, ἢ μιὰ ἀρετὴ πού φθείρεται ματαῖα ; Πὼς ἡ ἀρετὴ μας θὰ μείνη ἀρετὴ, ἀφοῦ ζοῦμε :

Θεὲ μου, ἡ ζωὴ εἶναι ἡ συνείδηση πού σὲ κάνει διαρκῶς ἕναν ἄλλον, ἢ ἡ υπερηφάνεια καὶ ἡ δύναμη τοῦ νὰ εἶσαι ἐσὺ ;

Ἢταν κλείσης ὄλα τὰ πράγματα μέσα σου, τὴν φωτιά, τὸν κόσμο, τὴ δροσιά, τὴν ἀσχήμια, ὄλη τὴ ζωὴ, τότε, ἀκριβῶς γι' αὐτό, ἐσὺ, δὲν ὑπάρχεις. Γιατὶ ὄλος ὁ κόσμος νὰ μὴ μπορούσαμε νὰ εἶμαστε ἔμεις, Αὐγινή ; Ὢταν θὰ φύγω δὲ θὰ θυμᾶμαι πιὰ τὸ ὀρισμένο σου πρόσωπο, κάποια μέρα, ὄλοι οἱ ἀνθρώποι θ' ἀποχτήσουν ὄλοι τὴν ἴδια ἔκφραση πού θὰ εἶναι ὄλες οἱ ἔκφρασεις.

(Χωρὶς νὰ τὸ ξέρουν, γιὰ μιὰ στιγμὴ, ὄλα τὰ μενεξεδένια πράγματα τῆς ζωῆς τὰ εἶχαν κερδίσει μέσα τους καὶ ἔπειτα τὰ ξανάχασαν, καὶ τότε μόνο τὸ κατάλαβαν !)

Τὸν πόνο πού οἱ φυλωσιές του πηγαίνουν πρὸς τὸν οὐρανὸ, τὴν αὐθόρμητη ἀγνόητα πού θλίβεται γιὰ τὸν ἑαυτὸ της, τὴν πικρία γιὰ τὴν ἀπειρία τῶν στιγμῶν καὶ τὸ περατὸ τῶν ἀνθρώπων.)

Μέσα της εἶχε κερδίσει τὴν μητρότητα καὶ εἶχε ὀριμάσει ἡ θυσία χωρὶς νὰ τὴν πάρει κανεὶς.

Ἢταν ὄλοι οἱ νεοὶ δὲ θυμῶνται, ζοῦν). Ἄρκει αὐτό, γιὰ νὰ ξαναγίνει αὐθόρμητη ἡ ἀγνόητα, καὶ ὄλη ἡ συνείδηση τοῦ κόσμου πού εἶχαν, κανεὶς, οὔτε οἱ ἴδιοι, οὔτε κανεὶς νὰ μάθαινε ποτὲ ἂν τὴν εἶχαν κερδίσει προσφέροντας κάθε στιγμὴ στὴ φωτιὰ τὸ κορμί τους, ἢ ἂν δὲν τὴν εἶχαν πάρει ἀμέσως ἀπ' τὸν κόσμο μὲ τίς λερωμένες αἰσθήσεις τους, μὰ τίς μάντεψαν, ἀπὸ σύμβολα καὶ ἀπὸ εὐαίσθητες φαντασίες ; Δὲν ἦταν μιὰ ζωντάνεια νὰ μποροῦν νὰ ξεχάσουν ;

(Καὶ ὁ ψηλὸς ἐξώστης τῆς Δαλεκάρλιας, κρεμόταν ἀπόκρημνα πάνω ἀπὸ τὴν θάλασσα !)

Θὰ πέθαιναν πιὰ, ἂν δὲν ξαναγινόντουσαν νεοὶ. Ὁ κόσμος τῶν ἀνθρώπων καὶ ὄλες οἱ στιγμὲς θὰ μπορούσαν νὰ κλειστοῦν σὲ δυὸ ἀνθρώπους χωρὶς νὰ τοὺς φέρουν κουρασμένα στὸ θάνατο ; Μέσα του, μὲ μιὰ τελευταία προσπάθεια ἀπὸ κύτταρα, ἔσδυσε τὸ σκεπτικὸ ἡμίφωτο πνεῦμα τῆς κουφάλας τοῦ βράχου καὶ τοῦ σταλαγματιστοῦ χορταριασμένου του νεροῦ.

Τὰ δέντρα καὶ οἱ σκιὲς κινήθηκαν καὶ δύθισαν πιὸ βαθειὰ τίς ρίζες τους στὰ σκοτεινὰ κατώγια τοῦ κορμιοῦ του.

(Ἐκεῖνο τὸ νοτισμένο χῶμα τῆς προαιώνιας γῆς) τῆς ψυθίρισε μὲ τὰ μάτια του μιὰ τέτοια εὐγνωμοσύνη, γιατί γιὰ μιὰ στιγμή ξανάνοιωσε τὸ κορμί του ἀνθρώπινο!

Κι' αὐτῆ, ξέχασε ὅ,τι τὴν ἔννοιαζε καὶ ἔγινε αὐτός. (Γιὰ μιὰ στιγμή ἔγινε νέος καὶ δὲν εἶχε πιά συνείδηση πῶς ἔγινε νέος. Ἄς μπορούσε νὰ πείσει τὸν ἑαυτό του, καὶ νὰ μὴν τὸν βλέπει χαρούμενο, ἐνῶ αὐτός νὰ μένει ἐρωτηματικὸς σὲ μιὰ γωνιά τῆς ψυχῆς του, καὶ νὰ τὸν κυττάει σὰ νὰ ἦτανε ἕνας ἄλλος! Ἄς μπορούσε νὰ ἐλπίζει: Ἔνας ἄνθρωπος, εἶναι ἀκάματος· εἶναι ἀστείρευτος· ποῦ νὰ πηγαίνει; δὲ χάνεται, δὲν πνίγεται στὴ βροχῆ. Κάποια μέρα θὰ ἔρχεται ἢ ξαστεριά).

— Πῶς μπορείς, Αὐγινή, καὶ ἔχεις γνωρίσει τόσο τὴ ζωῆ; —

— Στ' ὄνειρό μου φαντάστηκα χίλιες φορές τὴ ζωῆ ποῦ θὰ ζούσαμε μαζί. —

— Πῶς μπορείς καὶ ξέρεις τόσα, γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ;

— Στ' ὄνειρό μου ξαγρύπνησα μυστηριακὰ πάνω ἀπ' τὴν ἀναπνοῆ ἑνὸς μικροῦ παιδιοῦ. —

— Πῶς μπορείς καὶ ξέρεις τὴν ἀγάπη;

— Στ' ὄνειρό μου ἡ μορφὴ σου ἦλθε καὶ ἀκούμπησε πάνω στὰ κουρασμένα μου γόνατα.

Στ' ὄνειρό μου ἔζησα χίλιες ζωὲς καὶ χίλιες τέχνες μυστικῆς γιὰ νὰ δέσω γιὰ μιὰ στιγμή τίς ὑπάρξεις μας πρὶν φθαροῦν. —

Ἄραγε βρῆκα, πιστεύοντας ὅλ' αὐτὰ, ἐκεῖ ποῦ ἀρμονίζεται ἡ πολιτεία μὲ τὴ σιωπῆ, ἐκεῖ ποῦ ἡ βροχῆ εἶναι ἥλιος, ποῦ τὰ κυπαρίσσια τρυποῦν τὸ σκοτάδι σὰ νάναϊ σύννεφο ποῦ σκεπάζει τὸ φῶς, ποῦ οἱ ἄνθρωποι ξέρουν πῶς δὲν εἶναι καθρέφτες;

Ἐπάρχει πάντοτε καιρὸς ν' ἀρχίσεις ἀπὸ τὴν ἀρχῆ;

Ἦταν πουθενὰ μιὰ μυθικὴ χῶρα, τὰ βράδια τὰ ἄστρα νὰ ξεκουράζονται στίς κορυφῆς τῶν βουνῶν καὶ νὰ εἶναι λουλούδια ντυμένα μὲ ἥλιο.

Τὰ μάτια της ἦταν θαμπωμένα σὰν τὰ μάτια ἑνὸς ξαφνιασμένου ζαρκαδιοῦ ποῦ ἀπὸ τὸ δάσος ἀντικρύζει ἀπότομα τὴν ξανθὴν πεδιάδα. Ὡς πέρα στὴ χρυσογάλαξιν θάλασσα, ἀνάμεσα ἀπὸ τίς τοῦφες τὸ θυμάρι, στοὺς βράχους ἀπὸ οὐρανὸ πούπουλο, ἀπ' τὰ νησιὰ ἀπὸ πυκνὴ θάλασσα πνοή, ποῦ αἰωροῦνται ἀνάμεσα στὸν κόσμον καὶ τὸν οὐρανὸ, ξεχάστηκε τὸ ἤρεμό τους βλέμμα καὶ σκορπίστηκε στὸ ὄνειρο.

Ἦταν ὁμορφὴ καὶ ἀθῶα, σὰν τοὺς λογισμοὺς τῶν λουλουδιῶν. Ἡ ζωῆ ἔκρυβε τὰ μυστικὰ της στὰ μάτια της. Οἱ κινήσεις της ἦταν τολμηρῆς καὶ ἀφύσικες, ἀλλ' ἀρμονικῆς καὶ πειστικῆς πρὸς πολὺ καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς τέχνης.

Ἦταν ὀρθοὶ καὶ κρατοῦσαν τοὺς ὦμους καὶ τὸ κεφάλι ψηλά, ὑπερήφανοι γιὰ τὴν ἀνθρώπινη καταγωγῆ τους. Κι' ἐλάτρευαν τοὺς ἀνθρώπους.

(Οἱ αἱματωμένοι ἄνθρωποι, ἢ καταφρονημένες μητέρες, ἢ σκέψη ποῦ εἶχε κάνει τὴ ζωῆ τους ἀφηρημένη ἰδέα, τὸ διαστικὸ ἀνυπόμονο ταξίδι πρὸς τὸ τέλος τῆς μάταιης ζωῆς, ὁ ἴδιος αὐτός, δὲν ὑπῆρχε πιά!) Ὁ Ἐένος ἦταν ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν Αὐγινή, μιὰ ἀγάπη τόσο πυκνὴ ποῦ τὸν δονοῦσε ὄλον. Ὁ παλμὸς τῶν χεριῶν του περνοῦσε στὸ σῶμα της, ἔμπαινε βαθειὰ μέσα της, ἔσπαζε ἐπάνω στὰ κύματα τῆς καρδιᾶς καὶ τοῦ λογικοῦ της καὶ τὰ σταματοῦσε.

Ἡ πρώτη καὶ στερνὴ του χαρὰ, ἀνέβηκε μὲ μεγάλα τυφλὰ κύματα ἀπὸ τὸ στήθος του καὶ τοῦ συγκλόνησε τὸ κορμί.

Ἦταν ἡ ζωντανὴ ἐπιθυμία καὶ ἡ μεγάλη αἰσθησι. Κι' ἔπειτα, ἔφτασε νὰ τῆς φιλήσῃ τὰ μάγουλα, γιὰ νὰ πιῆ βαθειὰ τὴ γλυκύτερη δροσιά: ὄλα γίνηκαν ἀπλὰ καὶ εὐκολὰ σὰν ὄνειρα παιδικὰ καὶ μέσα του θρονιάστηκε ἡ ἐλπίδα.

Μὲ τὰ καινούρια τους μάτια, εἶδαν ὄλο τους τὸν κόσμον: ἕνα τριγωνικὸ πανὶ ποῦ ταξιδεύει μακριὰ πέρα ἀπὸ τὸν εὐτυχημένο ἐξώστη τῆς Δαλεκάρλιας, θάταν τὸ φτεροῦγι τῆς ράχης ἑνὸς μεγάλου ψαριοῦ. «Ὅχι, εἶπε ξαφνικὰ ὁ Ἐένος, εἶναι ἕνα ἀγκάθι ποῦ ξεσχίζει τὴν οὐρανία ἐπιδερμίδα!»

Ἄργα, μέσα του, ξαναγύριζε ἡ αἰσθησι καὶ ὁ στοχασμὸς καὶ προσπαθοῦσε ἀπελπισμένα ν' ἀπογλυτώσῃ. «Ἐλα, τῆς εἶπε, νὰ χαθοῦμε στὴ θάλασσα».

Ὄρισαν τὸ μάτι σὰ μιὰ μικρὴ Ἐπιφάνεια ἀπὸ βαθὺ νερό, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κάγκελα, καὶ ἔγιναν οἱ δύο τους δύο ματιῆς ποῦ ξεχνιοῦνται νὰ κυττοῦν τὸ νερό.

Οἱ ματιῆς προχωροῦσαν πρὸς γρήγορα ἀπὸ τὸ φῶς καὶ ὄμως δὲν ἔφταναν ὡς τὸ σκοτάδι. Τὸ φῶς ἔσπαζε στίς ἀκμῆς τῶν κυμάτων καὶ ξεχώριζε τὰ στρώματα τοῦ νεροῦ σὲ κυματιτὰ κρύσταλλα, σ' ὄλες τίς οὐρανιῆς ἀποχρώσεις. Εἶναι οἱ μαδιῆς σκιῆς τῶν ἀφορῶν, τὸ φωτισμένο νερό καὶ οἱ συννεφένιες σκιῆς πρὸς σκοτεινῆς ἀκόμη.

Ἐνα ἄπειρο ἔδιάκοπο παιχνίδισμα ἀπὸ θολὰ παράξενα μάτια, ἀπὸ παλλόμενα βουνὰ, ὄμοιους ἀτμοῦς, φανταστικὰ νερολούλουδα, μιὰ δροσερὴ βραδυνὴ ἀγκαλιὰ ποῦ ἀναπνέει. Οἱ καθρέφτες τῶν ματιῶν κομματιάστηκαν σὲ χιλιάδες μικρὰ θρύμματα, οἱ γιάλινες σταλαγματιῆς τοῦ πυρωμένου ἡλιοῦ ποῦ ἔδυε, ἀστραποβολοῦσαν σὰ νὰ πλεε πάνω στὰ κύματα ἕνας ἀστερισμὸς ἀπὸ χρυσῆς φλογούλες

ρευστές. Τούς καΐγαν τὰ μάτια καὶ προβαλλόντουσαν μέσα τους σὰ μαῦρες κιλίδες ποῦ χοροπηδοῦν. Ἔτσι τὸ σκοτάδι ἀρχίζει ἀπὸ τὴ φωτιά, κάποια στιγμή σβύνουν ὅλα μὲ μιᾶς καὶ ἡ νύχτα ἀνεβαίνει ἀπὸ τὸ θυθὸ, μὲς στὴ σιωπὴ, καὶ πνίγει τὸ ὄνειρο τοῦ νεροῦ.

Τότε ἔπεσαν ἀπὸ τὸν ἀπόκρημνο ἐξώστη τῆς Δαλεκαρίας, οἱ τελευταῖοι ἄνθρωποι τῆς γῆς. Ἦταν τόσο δυνατοί, ποῦ ἐπῆραν ὅλους τοὺς ἄλλους μαζὺ τους.

ΔΗΜΗΣ ΠΟΥΛΑΚΟΣ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠ' ΤΟ ΠΕΖΟΓΡΑΦΗΜΑ "ΧΡΥΣΩ",

I.

Φοροῦσε μόνο πράσινα. Πράσινο τὸ μοναδικό της φόρεμα, ποῦ σὰν μᾶς τὴν πῆραν οἱ πατάδες ἀπὸ τὸ σπῖτι μέσα σὲ μιὰ κάσα γεμάτη βουνίσσιες ἀνεμῶνες, ἔμεινε κρεμασμένο σ' ἓνα καρφὶ τοῦ τοίχου, ἄψυχο σὰν δέντρο ποῦ ἄξαφνα μαράθηκε. Πράσινη κι' ἡ μακριὰ πελερίνα ποῦ φοροῦσε τὸ χειμῶνα δίχως νὰ τὴ χελάσει ποιέ, κι' ἔδινε μιὰ παράδοξη κι' ἐπίσημη ἀδυστηρότητα στὴν ψιλόλιγνη κορμοστασιά της. Πράσινο καὶ τὸ σάλι της σὰν μουσκλο ζωηρό, μὲ τὰ βαθυπράσινα πουλιὰ τριγύρω στὴ γιορὰντα του.

Μικρὸ παιδί προτοῦ γνωρίσω τὸ χροῶμα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς γονιμότητος ἀπὸ τὰ δέντρα καὶ τὴ χλόη, τὸ γνώρισα ἀπ' τὴ μάνα μου. Σὰν θαλερὴ πολὺκλωνη ἐλπίδα σεριάνιζε τὸ ἀνάστημά της μέσ' τὸ φτωχὸ περίφανο σπῖτι μας. Κι' ἂν δὲν τὴν ἔλεγαν, Χρυσώ, γιατί ἔτσι τὴν εἶχανε βαφτίσει, θᾶπρεπε νὰ τὴ λέγανε, ἄνοιξη, γλάστρα, κῆπο, ἢ κάτι τέτοιο.

Ἄπ' τὸ φουστάνι αὐτὸ τὸ πράσινο, ποῦ μύριζε παράδεισο, πιαστήκαμε μωρὰ δέκα καὶ πλέον παιδιά της. Ἄπ' τὸ φουστάνι αὐτό, ποῦ ἄρχιζε ἀπ' τὸ φλουρένιο ξῦλο τοῦ πατώματος, κι' ἔφτανε ὡς τὴν ὀροφή μὲ τὰ ζωγραφισμένα τριαντάφυλλα. Μεγαλώναμε γύρω ἀπ' αὐτό, ὡς ποῦ τ'ἀνάστημά μας ψήλωνε σιγὰ σιγὰ κι' ἔφτανε στὰ γόνατά της. Μιὰ μέρα μπόρεσαν τὰ χεράκια μας νὰ φτάσουν τὰ πουλιά, ποῦ ἂν κι' ἀνοιχτοφτέρουγα τᾶχε θαρρεῖς μαγέψει στὴν ὀσφύ της. Κι' ἀκόμα πιὸ ἄργα φτάσαν τὰ στόματά μας. Πόση κατάκτηση! Μποροῦσα ἀντιμέτωπα ὡχέδον νὰ περιεργάζομαι τὰ αἰχμαλωτισμένα τους φτερά κι' ἀχόρταγα καὶ τρυφερὰ σὰν ἀδερφάκια μου νὰ τὰ κυττάζω καὶ νὰ τὰ ζηλεύω ποῦ εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ τὰ σηκώνει ἡ μάνα μου δίχως νὰ κουράζεται, ἀπάνω της διαρκῶς, τόσα πουλιά, σὰ νᾶτανε τὸ σῶμα της τὸ πιὸ ἐξαισίο καὶ τρυφερὸ δέντρο τοῦ κόσμου:

— Γιατί, μητέρα, δὲν πετοῦνε τὰ πουλιά σου καὶ δὲ φεύγουν; Τὴ ρώταγαν τὰ τρία χρόνια μας ὅλο ἀπορία.

Κι' ἐκείνη ἔσκυβε τότε πολύ, γιὰ νὰ μᾶς φτάσει, νὰ μᾶς ἀγ-

καλιάσει βαθειά, γελώντας κάπως θλιβερά και ψιθυρίζοντας στ' αὐτί μας, ἀκατανόητα λόγια. Πὼς τάχα αὐτά, τὴν ἀγαποῦνε πιότερο καὶ δὲ θὰ τὴν ἀφήσουνε ποτέ, ἄς ἔχουνε φτερά, ἐνῶ ἔμεῖς μιὰ μέρα, ἂν καὶ δίχως φτερά θὰ φεύγαμε καὶ θὰ πετούσαμε ἕνα - ἕνα μακριά της.

Τί ἔλεγε ἡ πράσινη μητέρα ;

Ἐδάκρυσαν τὰ μάτια μου καθὼς στὸν κόρφο της εἶχα βουλιάξει, σὰ νᾶνιωθα τὴν πίκρα τούτης τῆς ἀλήθειας. Τῆς τραύλιζα τότε μυστικά με φωνὴ ραγισμένη, πὼς ἐγὼ ποτέ - ποτέ δὲ θ' ἀφενγα ἀπὸ κοντά της, καὶ πὼς ποτέ δὲ θ' ἄβαζα στὸ νοῦ μου νὰ πετάξω, ἄς ζήλευα τὰ χελιδόνια καὶ τὸ χαρταετὸ πού φτάνανε στὰ σύννεφα πετώντας.

Καὶ τότε αὐτὴ, εὐτυχησμένη, ἐσφογγίζε τὰ ματοτσίνορά μου μὲ τὰ δάχτυλά της, γελοῦσε δυνατὰ γιὰ νὰ μὲ διασκεδάσει, μὲ σήκωνε σὰν κοῦκλα, καὶ μέσφιγγε σὰν θρίαμβο στὸ στήθος της, σὰν τὸν καρπὸ πού ἀτρύγητα σηκώνουνε τὰ δέντρα τῆς Ἐδέμ.

Ἔτσι αὖξαινα κάτω ἀπ' τὰ μάτια της, πράσινα κι' αὐτά, μεγάλα καὶ βαθειὰ σὰν τὴ θάλασσα. Τί ὠμορφη πού ἦταν ἡ Χρυσώ ! Στὸ σπίτι μὲς δίχως αὐτὴν ἀδύνατο νὰ ξημερώσει ἡ μέρα. Ἀδύνατο στὰ μάτια μου ν' ἀρθεῖ τὴ νύχτα ὁ ὕπνος. Κι' ὅταν ἔβγαινε νὰ πάει στὴν ἐκκλησιὰ ἢ νὰ ψωνίσει κάτι, ἄχ, θέ μου, πόσο ἀργοῦσε νὰ γυρίσει. Ἐκείνη γελώντας ἔλεγε ὅτι δὲν ἔλειψε οὔτε μισὴ ὥριτσα, μὰ ψέματα μᾶς φαίνονταν. Τὸ σπίτι ἔμενε βουβὸ καὶ ἄδειο γιὰ ὄρες πολλές, μεγάλες ὄρες, ὄχι ὥριττες . . .

Κι' ὅταν τὴ βλέπαμε ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιστρέφει μὲ τὸ μικρὸ καὶ βιαστικὸ ἐκεῖνο βῆμα της, χοραπηδούσαμε καὶ ξεφρονίζαμε ἀναστάσιμα, χαλούσαμε τὸ σπίτι ἀπ' τὶς φωνές μας. Ἦταν νὰ γυρίζε σάμπως ἀπὸ μάχη, σάμπως νὰ τὴν κερδίσαμε γερὴ ἀπὸ κίνδυνο μεγάλο.

Πρὶν ἀπὸ πολλὰ - πολλὰ χρόνια μᾶς τὴν ἔφερε ὁ πατέρας μὲς τὸ σπίτι. Γιὰ νὰ τὴ φέρει μάλιστα, μᾶς εἶπε, ἔκανε ἕνα ταξίδι ἐπίτηδες, μ' ἕνα καράβι πού ὁ ἴδιος σκάρωσε στὸν ταρσανᾶ τῆς Σύρας, πού δούλευε ἀρχιμάστορας σ' ὅλη του τὴ ζωὴ. Ἔνα καράβι, ὅπως μᾶς ἔλεγε, ὄχι σὰν ὅλα τᾶλλα ποῦχαν βγεῖ ἀπ' τὰ χέρια του καὶ θαύμαζαν οἱ εἰδικοί στὰ πόρτα τῆς Εὐρώπης, τὸν καιρὸ ἐκεῖνο πού ὁ ἀτμὸς ἦταν ἀκόμα λίγος.

Μὰ ἕνα καράβι ἀλλιώτικο, ἀπὸ σκανδιναβικὸ ξύλο, πού μύριζε παράξενα κι' ἦταν σκληρὸ σὰν πάγος καὶ σὰν πέτρα. Μὰ οἱ μαραγκοὶ του τὸ πειθάρχησαν, τὸ λείαναν οἱ καλαφάτες ὅλοι τραγουδώντας, καὶ τοῦκαμαν τόσο στιλπνὰ καὶ λεία τὰ πλευρά του, σὰν νᾶταν σκαλισμένο ὄστρακο σὲ φλαμουρένια ρίζα. Ὁ ἰδιοκτήτης του ὁ καπετὰν Σταμάτης, πού εἶξερε καὶ γράμματα καὶ διάβαζε βιβλία, τὸ βάφτισε « Ἄργω ».

Καὶ σὰν μὲ μουσικὲς μιὰ Κυριακὴ καὶ πλούσιο φαγοπότη τραγουδιστὰ τὸ σπρώξανε οἱ ἐργάτες ὅλοι καὶ γλίστρησε ἡ καρίνα του στὰ λιπαρὰ δοκάρια καὶ βρέθηκε στὴ θάλασσα, ὅλοι ζητωκραυγᾶσανε, τὸ βρέξαν μὲ κρασί καὶ τὸ εὐχηθῆκαν.

Τ' ἀρμάτωσε ὁ πατέρας μ' ἕναν οἶστρο θεότρολλο, ἀλήθεια. Τὸ γέμισε κατάρτια καὶ σκοινιά, τᾶρθρωσε ὅλο τὸ σύμπλεγμα μὲ πλῆθος μακαράδες, μποῦμες καὶ φλόγκους ἄσπρους, τὸ φύσηξε καθὼς θεὸς καὶ σάλεψε πιά ζωντανὴ περήφανη φρεγάδα ἀναστημένη ἀπ' τὰ κουρσάρικά του παραμύθια.

Ἐκίνησε σημαιοστόλιστη μ' ἕνα μαῖστρο πρώτης, νὰ πάει στὴν πατρίδα τοῦ καραβοκύρη της, ἕνα ἱερὸ νησί, τὴν Πάτιμο, γιὰ ν' ἀγιαστεῖ καθὼς τὰ ἔθιμα τὰ ναυτικά τὸ θέλουν, προτοῦ ἀρχίσει τὰ ἐμπορικὰ ταξίδια στὴ Μεσόγειο.

Μπῆκε κι' ὁ ἀρχιμάστορας πρῶτος στοὺς καλεσμένους.

Μ' αὐτὸ τὸ πλοῖο ἔφυγε ὁ πατέρας ἕνα χειμῶνα ἑλληνικὸ μὲ δίχως συννεφάκι, κι' ἔφερε τὴ Χρυσὴ στὸ σπίτι μας, χωρὶς κανέναν νὰ τὸ περιμένει. Γενναῖο παληκάρι ὁ ἀρχιμάστορας, κοσμοταξιδεμένος, σβέλτος μὲ γράμματα μὰ κι' ἐξυπνάδα, ἔπαιζε μὲ τὴ θάλασσα καθὼς ὁ παίχτης παίζει μὲ τὸ ζάρι. Κι' ἀκόμα ἦταν ὠμορφος, κι' εἶχε τὰ πιὸ μαῦρα μαλλιά σ' ὅλο τὸν κόσμου μέσα !

Δεκατεσσάρων χρόνων ἦταν ἡ Χρυσὴ σὰν ἄραξε ἡ μπρατσέρα στᾶγγο λιμανάκι τοῦ νησιοῦ της μὲ τοὺς τρουλλούς. Μὰ ἦταν μητέρα κι' ὅλας τέσσερων μικρότερων ἀδερφῶν πού ἄφησε ὁ παππούς μου καὶ πατέρας της, ὁ καπετὰν Πετράντης, ὄρφανὰ, ναυαγισμένος στὴ Μαύρη θάλασσα, μὲ τὸ καράβι του σιτάρι φορτωμένο ἀπ' τὴν Ὀνέσσα καὶ πιά δὲν ξαναγύρισε στὴν Πάτιμο ἀπὸ τότε.

Ἡ μάνα της—ἡ « ὠμορφη καπετάνισσα » ὅπως τὴνε φημίζαν γιὰ τὴν ὠμορφιά της—πέθανε ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια. Ζούλεψε ὁ πνιγμένος κύρης της, γιὰ τὴν παντρεύσαν μ' ἕναν ἄλλο, κι' ἔτσι μικρὴ κι' ὠραία τὴνε τράβηξε κοντὰ του.

Ἔτσι ὁ πατέρας μου φουριόζος σὰν ἀγέρας μπῆκε στὸ σπίτι τοῦ καπετὰν Πετράντη, ἔσχισε τὰ μαῦρα ἀπ' τὴ μικρὴ Χρυσὴ, τῆς φόρεσε χαρούμενα φουσιάνια, κορδέλλες καὶ λουλούδια στὰ μαλλιά καὶ μπρὸς στὰ κατάπληχτα τὰ μάτια τῶν δικῶν της, τὴν ἄρπαξε νυφούλα στολισμένη, τὴν ἔφερε στὸ σπίτι μας μὲ τὴν « Ἄργω », τὸ σκαρὶ πού ἦταν τοῦ πατέρα μου τὸ πιὸ ὠραῖο ἔργο.

Ἔτσι ἦρθε στὴ Σύρα, πού τότες ἀνθίζε ἀπὸ λογιῆς λογιῆς ἀκμὴ ὠμορφιά καὶ πλοῦτο. Στὸ « ὑδρέϊκο » προγονικὸ μας σπίτι ποῦχτισε ὁ παππούς μου μὲ πέτρα θαλασσινὴ καὶ σχέδια δικὰ του, μόλις λούφαξε ἡ Ἐπανάσταση κι' ἀποκαταστάθηκε τὸ ἔθνος,

και πού το στόλιζαν όπλα παλιά, χάρτες απ' το Τριέστι, κιάλια και σκελετοί από μικρά καράβια, κουμπάσια, αρίδες λογής λογής, μολύβια κι' επιπλα βενετσάνικα φερόμενα από τον ίδιο. Γιατί ο παππούς κι' αυτός ναυπηγός ήτανε Ιστιοφόρων κι' από οικογενειακή παράδοση είχε κληροδοτήσει τα μυστικά της τέχνης του στο γιό του, όπως αυτός από τον προπαππού μου τάχε πάρει.

Εσάστισε ή νησιωτοπούλα ή άβγαλιτη σαν είδε το βραδάκι το λιμάνι της Σύρας, γεμάτο καράβια με λογής λογής σημαίες. Σάν είδε τα ψηλά καμπαναριά και τα παλάτια, τις μαρμαρίνες πλατείες, τον κόσμο όλο φράγκικα ντυμένο. Μά πιό πολύ το λεχτρικό το φώς που άναψε μονομιᾶς δεκάδες μάτια, μόλις έβαλε το νιόφερο πόδι της στο μουράγιο.

Εΐχαν στεγνώσει τα δάκρυα που έχυνε σ' όλο το ταξίδι, κι' εΐχαν ξεθωριάσει τα κλαμένα πρόσωπα των μικρών αδερφών της, που την κυτιούσαν με άγωνία ανέκφραστη, σαν ρηγοπούλα, να την άρπάξει μέσα από τα χέρια τους ένας κουρσάρος ξένος, να τη σηκώνει στα γερά χέρια του σαν τσόφλι και να τη βάζει στην «Αργώ», έτοιμη να σαλπάρει.

Εΐχε χαθεί κι' ή τραγική γιαγιά της απ' τα μάτια της, χρόνια πολλά τυφλή και πού ως τόσο, πεζοπορώντας κατέβηκε στη σκάλα του νησιού μ' όλους τους συγγενείς, για να καταβодώσει την πρώτην έγγονούλα της έστω και δίχως μάτια!

Εΐχε χλωμιάσει πια και το νησί της. Το πλέξανε τα χειμωνιάτικα τα σύννεφα, το σκέπασαν τα κύματα το καταβρόχθισε θαρρεΐς ή απόσταση και πάει... Εΐχε αρχίσει να ήμερώνει και τ' άγρίμι της πλάι στον ξένο που λίγες μέρες γνώρισε και πού τα μάτια του ακόμα δεν τολμούσε ν' αντικρύσει, τον ξένο που της έδωσαν άντρα οι θεΐοι της δίχως να τη ρωτήσουν, και πού δεν εΐξερε τί τάχα να την ήθελε και πού να την πηγαίνει...

Ο ξαφνιασμός τη συνεπήρε σαν πάτησε τους καλοστρωμένους ίσιους δρόμους γεμάτους κόσμο και βουή. Τα μάτια της δε χόρταιναν να καταπίνουν ό,τι έβλέπαν. Μ' όλη την κούραση του πρώτου ταξιδιού της, με όλα τα προισμένα από το κλάμα μουτρα της, θάλεγε στον άφέντη της αν δεν ντροπόνταν, να μην τραβήξουν δλόισα στο σπίτι, να πλανηθούν στη φωτισμένη πολιτεία, εκεί που επαιζε τόσο γλυκά μια μουσική πρωτάκουστη σι' αυτιά της, εκεί που οι περπατητές γεμίζαν την πλατεία σα νάτανε γιορτή μεγάλη ή Πάσχα. Να σταματούσαν μπρός στο θέατρο, που σαν περίεργος ναός φεγγοβολούσε κι' ακούονταν ως έξω οι φωνές από τις προμαντόνες, που τραγουδοΐσαν όπως οι νεράιδες τα μεσάνυχτα στους στοιχιωμένους γιαλούς. Έκει να

σταματοΐσε μπροστά στα πλούσια γιαλιστερά άμάξια των άρχόντων, που πρόσμεναν σειρά να πάρουν τους άφέντες.

Μά ο πατέρας της εξηγοΐσε λιγόλογα και γρήγορα το κάθε τι γιατί βιαζόνταν πολύ να στολίσει με τη Χρυσώ το σπίτι μας, ώραία σαν άγριο άνθος, που την έφερενε καμαρωτός στο μπράτσο του σαν τρόπαιο από μεγάλο άγώνα. Και πίσω οι χαμάληδες σειρά, με τα μπουύλα της, όλα φτιαγμένα στην Εύρωπη, γεμάτα με πολύτιμα προικια φερόμενα απ' την Πόλη και τη Βενετιά, την Άλεξάντρα, τη Μαροΐλια κι' όπου άλλο το καράβι του πατέρα της άραζε. Κι' ακόμα με κειμήλια ιερά, βυζαντινές εικόνες, πιάτα ροδίτικα, μετάξια χρυσοκέντητα, δαμάσκα, απ' της Συρίας τις άγορές, κι' άλλα πολλά δυσέφρετα αντικείμενα παληά, γιατί ή Χρυσώ μας ήτανε από αρχαία γεννιά κι' ευγενική και το νησί της όλο, αν και μικρό σαν όστρακο, σηκώνει κόσμο ολόκληρο από περασμένα άπάνω του, κι' αιώνες το λατρεύοννε οι φωτισμένοι άνθρωποι.

Μά θα μᾶς πεί άργότερα ή Χρυσώ για το νησί της.

Τώρα δεν την αφήνει να πεί τίποτα ο πατέρας, που βιάζεται πολύ και την πηγαίνει σχεδόν τρέχοντας στη μάνα του, την κοκώνα Κυράτσω την όμορφη υδρέισα, πουχε μέσα στη Σύρα τα πιό άσπρα και στολισμένα χέρια, καθώς λέγαν.

Έτσι άλαφρή σαν όνειρο, πέρασε το κατώφλι μας μια νύχτα ή Χρυσώ και μπήκε μέσ' το σπίτι, για να το γεμίσει με τον άερα της που μύριζε άμύρα και θυμάρι, με τα μεγάλα μάτια της τ' άναΐτια, και τη βαθειά ζεστή φωνή της...

ΡΙΤΑ ΜΠΟΥΜΗ ΠΑΠΠΑ

Γ. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΦΟΔΡΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Ἡ Σάμος καταλεγόταν στίς προνομιοῦχες ἑλληνικῆς χῶρες, πράγμα, πού ὄφειλε στό νέον οἰκιστή της, στό ναύαρχο Κιλίτζ Ἄλῃ πασά. Μετά τὸ θάνατό του τὸ σύνολο τῶν εἰσοδημάτων της ἀπὸ τίς διάφορες φορολογίες, ὁ «μουκατάς» της, κατὰ τὴν τουρκικὴ ὄρολογία, περιῆλθε στό τέμενος, πού ὁ ἴδιος εἶχε κτίσει στό Τοπχανέ τῆς Πόλης. Ὅσες ἐπαρχίες ἀνῆκαν σὲ τέτοια κατηγορία, δηλ. ἐκεῖνες πού ὁ «μουκατάς» τους δινόταν σὲ ἱερὰ ἰδρύματα ἢ πρόσωπα εὐνοούμενα τοῦ σουλτάνου, περιέρχονταν σὲ εἰδικὴ οἰκονομικὴ καὶ διοικητικὴ θέση. Ὁ οἰσοδήποτε δικαιοῦχος ἀποκτοῦσε ὅλα τὰ ἀρχικά δικαιώματα τοῦ σουλτάνου πάνω στὴν τέτοια ἐπαρχία: ὄχι μόνο ἔπαιρνε τὰ εἰσοδήματα, ἀλλὰ καὶ ἀναλάμβανε τὴ διοίκησή της. Κατὰ κανόνα ἔστελνε κάποιον ἐκπρόσωπό του, γιὰ νὰ εἰσπράττει τὰ εἰσοδήματα καὶ νὰ ἀσκῇ τὴ διοίκηση. Αὐτὸς λεγόταν βοεβόδας. Τέτοιο καθεστῶς ἐπικρατοῦσε καὶ σ' ἄλλες ἑλληνικῆς ἐπαρχίες, πρὸ πάντων ὅμως στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, καὶ στὴ Σάμο. Προκειμένου γι' αὐτὴν τὰ δικαιώματα τοῦ τζαμιού τ' ἀσκοῦσε ὁ Σεῖχ οὐλ ἰσλάμης. Αὐτὸς ἐπόπτευε στὸ νησί καὶ στὴν εἴσπραξη τῶν φορολογικῶν του ὑποχρεώσεων. Ἀπ' αὐτὸν διοριζόταν καὶ ὁ βοεβόδας. Ἐξω ἀπ' αὐτὸν στελλόταν κ' ἓνας κατῆς. Ἡ Σάμος ἦταν διοικητικὰ διαιρεμένη, ὅπως καὶ γεωγραφικὰ, στὰ τέσσερα μέρη Χώρας, Βαθιοῦ, Καρλοβασίων, Μαραθόκαμπου. Γιὰ τὴ διοίκηση τῶν τριῶν τελευταίων ὁ βοεβόδας ἔστελνε στίς πρωτεύουσές τους ἀπὸ ἓνα τοποτηρητὴ, σούμπαση. Ὁ βοεβόδας εἶχε στὴν ὑπηρεσία του καὶ μερικοὺς ὑπάλληλους, γραμματεῖς καὶ διερμηνεῖς, Ἕλληνες. Τοῦρκοι ἦσαν μόνο 10—12 στρατιῶτες, πού ἀποτελοῦσαν τὴν ἐκτελεστικὴ δύναμη. Τὸ ὀθωμανικὸ κράτος ἐνδιαφερόταν μόνο γιὰ τὴν κατοχὴ τῶν ὑποτελῶν χωρῶν καὶ γιὰ τὴ φορολογικὴ ἐκμετάλλευσή τους. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἄφηνε εὐρὴ περιθώριο αὐτοτέλειας στοὺς ὑπόδουλους. Γιὰ τοῦτο σ' ὄλες σχεδὸν τίς ἑλληνικῆς χῶρες παράλληλα μὲ τὴν τουρκικὴ διοίκηση

ὑπῆρχε καὶ ὁ θεσμὸς τῆς ἑλληνικῆς αὐτοδιοίκησης. Ἡ αὐτοδιοίκηση στὴ Σάμο εἶχε δύο βαθμούς. Κάθε χωριὸ εἶχε ἓνα ἢ δύο προεστοὺς, ἀνάλογα μὲ τὸν πληθυσμὸ του· στὴ Χώρα, στὸ Βαθὺ καὶ στὰ Καρλοβάσια ἐκλέγονταν δύο κληρικοὶ καὶ τέσσερες λαϊκοί. Καθένα ἀπὸ τὰ τέσσερα τμήματα ἐξέλεγε ἓναν ἀνώτερο πρόκριτο καὶ αὐτοί, οἱ Μεγάλοι Προεστοί, ἀποτελοῦσαν τὸν ἀνώτερο βαθμὸ τῆς αὐτοδιοίκησης. Ὡστόσο τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ Μεγάλοι Προεστοὶ εἶναι τρεῖς. Ἴσως δύο ἀπὸ τὰ τμήματα ἐξέλεγαν ἓνα κοινό. Οἱ κάτοικοι ὑπόκεινταν σὲ διάφορες φορολογίες. Ἀπ' αὐτὲς ὁ κεφαλικὸς φόρος περιερχόταν στὸ σουλτανικὸ ταμεῖο, ἄλλοι μικρότεροι φόροι ἀποτελοῦσαν εἰσόδημα τοῦ βοεβόδα. Οἱ κύριοι φόροι, ἐπικαρπία, δεκάτη καὶ τελωνειακοὶ δασμοὶ ἀποτελοῦσαν πρόσοδο τοῦ τεμένου, ἦσαν «μουκατάς» του. Εἰσπράττονταν μὲ φροντίδα τῶν προεστῶν, παραδίνονταν στὸ βοεβόδα καὶ ἀπ' αὐτὸν ἀποστέλλονταν στὸν Σεῖχ οὐλ ἰσλάμη. Τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ μουκατάς συμποσωνόταν σὲ 80.000 γρόσια¹⁾.

Οἱ Τοῦρκοι ἔχοντας στὴ διάθεσή τους τόσα εὐφορα ἐδάφη, δὲν εἶχαν ἀνάγκη νὰ κατοικήσουν στὰ μικρὰ καὶ ἄγονα νησιά τοῦ Αἰγαίου. Γι' αὐτὸ χωρὶς δυσκολία παραχωροῦσαν σ' αὐτὰ σὰ ρητὸ προνόμιο καὶ τὴ νομικὴ διατύπωση, πού ἀπαγόρευε στοὺς Μωαμεθανοὺς νὰ κατοικοῦν σ' αὐτά. Τὸ ἴδιο προνόμιο εἶχε καὶ ἡ Σάμος²⁾. Στὰ νησιά τοῦτα, καὶ στὴ Σάμο, δὲν ὑπῆρχε οὔτε τουρκικὴ ἰδιοκτησία. Ὅλη ἡ γῆ ἀνῆκε σ' Ἕλληνες. Ἀπ' αὐτοὺς λίγοι ἦσαν μεγάλοι ἰδιοκτῆτες, περισσότεροι κατεῖχαν μικρὲς ἐκτάσεις καὶ τὸ πολὺ πλῆθος, γιὰ νὰ ζήσει, ἀναγκαζόταν νὰ νοικιάζει χωράφια ἀπὸ τοὺς μεγάλους γαιοκτῆμονες ἢ νὰ ἐκχωρῇ σ' αὐτοὺς τὴν ἐργασία τους ἀντὶ γιὰ μισθό. Σ' ὄσες ἑλληνικῆς ἐπαρχίες ὑπῆρχαν Ἕλληνες ἰδιοκτῆτες μεγάλων ἐκτάσεων, αὐτοὶ κρατοῦσαν στὰ χέρια του καὶ τὴν αὐτοδιοίκηση.

Στὴν Πελοπόννησο πρὸ πάντων, λιγότερο καὶ σ' ἄλλες ἐπαρχίες, οἱ Ἕλληνες πρόκριτοι, ὅσο κι' ἂν κοιτάζαν τὰ ἰδιωτικά συμφέροντά τους, εἶχαν ὑψωθῆ ὡς τὴ συνείδηση ὅτι ἦσαν ἀρχηγοὶ τοῦ λαοῦ τους. Αὐτὸ τὸ ἔδειξαν ἔμπρακτα σὲ πολλῆς περιστάσεις καὶ πρωτοστάτησαν στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα. Στὸ Αἶγαίον ὅμως συνέτρεχαν ἄλλοι ἀντικειμενικοὶ ὅροι. Τὰ νησιά

1) Γεωργιούρης [= Ε. Σταμ. Β' 39], Ἄναφ. Σαμίων 1822 σελ. 2, Ἄλ. Λυκούργος α 2—3, Γούδας Ζ' 406, Ε. Σταμ. Β' 21 κ. ἐξ.

2) Ε. Σταμ. Β' 7.

τοῦτα γενικά ἔχουν πολὺ στενὸ οἰκονομικὸ χῶρο: Οἱ καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις εἶναι πολὺ μικρές, ἐλάχιστες ἢ καὶ σχεδὸν ἀνύπαρκτες¹⁾. Ὁ μικρὸς καὶ φτωχὸς πληθυσμὸς δὲν εὐνοεῖ ἀνάπτυξη ἐλευθέρων ἐπαγγελμάτων. Κατ'ἀνάγκη λοιπὸν ἡ ζωὴ εἶναι σκληρὴ καὶ ἀναπτύσσονται ἔντονος οἰκονομικὲς ἀντιθέσεις. Ἐπομένως ἦταν, οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες νὰ εἶναι στὰ νησιὰ περισσότερο καταπιεστικοὶ παρὰ ὁπουδήποτε ἄλλου. Ὑστερα στὰ νησιὰ ὅλα τὰ σημεῖα τῆς παραγωγῆς ἀπέχουν πολὺ λίγο ἀπὸ τὰ λιμάνια. Ἐπομένως εἶναι δυνατὸ κάθε πλεόνασμα νὰ ἐξαχθῆ. Φυσικὸ λοιπὸν ἦταν, οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες νὰ προσπαθοῦν μὲ κάθε μέσο ν' αὐξήσουν τὰ ἐμπορεύσιμα πλεονάσματά τους, κί' αὐτὸ αὔξαινε τὴν καταπίεση τῶν ἀκτημόνων μισθωτῶν ἢ ἐνοικιαστῶν καλλιεργητῶν. Τέλος ὄχι λίγο συντελοῦσε καὶ ἡ ἀπουσία Τούρκων ἰδιοκτητῶν, πού εἶχε γι' ἀποτέλεσμα ὅτι οἱ πρόκριτοι δὲ συνειδητοποιοῦσαν πὸς κί' αὐτοὶ κατεῖχαν μειονεκτικὴ θέση καὶ ὅτι ἦσαν τὸ ἴδιο ἔκθετοι στὶς ὀρέξεις τῶν κατακτητῶν. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους στὰ νησιὰ δὲν ἀναπτύχθηκε συνείδηση τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ἀλλ' ὑπερέττησαν τὰ ταξικὰ συμφέροντα καὶ οἱ ταξικὲς ἀντιθέσεις, πού ἐπέφεραν διάσπαση τῆς ἐθνικῆς συνοχῆς. Στὶς Κυκλάδες μάλιστα, ὅπου εἶχε προηγηθῆ μακρὰ φεουδαρχία, καὶ σώζονταν οἱ παλιὲς φεουδαρχικὲς οἰκογένειες, ἡ ἀντίθεση παρουσιάζεται πολὺ νωρὶς καὶ οἱ πρόκριτοι δείχνουν ζωηρὴ ταξικὴ συνείδηση. Σὲ πολλὰ ἑλληνικὰ μέρη οἱ πρόκριτοι νοίκιαζαν τοὺς φόρους τῆς ἐπαρχίας τους καὶ κερδοσκοποῦσαν ἀπ' αὐτό. Ὁ καθένας μπορεῖ ν' ἀντιληφθῆ, τὶ εὐρὺ στάδιο ἀνοίγεται σὲ καταρχήσεις, ἀφοῦ ἐνοικιαστῆς καὶ ἄρχοντες, δηλ. ἐκπρόσωποι τῶν φορολογουμένων καὶ ἐλεγκτῆς, ἦσαν τὰ ἴδια πρόσωπα. Αὐτὸς ὁ θεσμὸς ἦταν γενικὸς γιὰ τὰ νησιὰ. Στὶς Κυκλάδες μάλιστα βοεβύδες μ' ὅλα τὰ σχετικὰ δικαιώματα γίνονταν Ἕλληνες πρόκριτοι. Τὰ λαϊκὰ στρώματα στὴν ἀρχὴ ὑπέφεραν χωρὶς ν' ἀντιδρῶν. Τέλος ὅμως ἀναπτύχθηκαν ἔντονα φαινόμενα, κομματικοὶ ἀγῶνες, στάσεις κλπ. Στὰ περισσότερα νησιὰ τὶς τε-

1) Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρω ὅτι οἱ καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις στὴν Πελοπόννησο εἶναι 5.300.000 στρέμματα περίπου. Ὁ μεγαλύτερος πληθυσμὸς τῆς ἐπὶ τουρκοκρατίας ἔφτασε τοὺς 440.000 κατ., Ἕλληνες καὶ Τούρκους. Ἄρα ἀντιστοιχοῦσαν τὸ λιγότερο 12 1/2 στρέμματα κατὰ κεφάλι. Στὴ Σάμο οἱ καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις εἶναι μόλις 100.000 στρ. Οἱ κάτοικοι τῆς θὰ ἦσαν πάνω ἀπὸ 30.000. (Κατὰ τὴν ἐπανάσταση σχηματίστηκαν 4 χιλιαρχίαι²⁾ καὶ γενικὰ παρατάχθηκε στρατὸς 4.500 ἀνδρῶν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὄχι λίγοι ἦσαν οἱ ξένοι πρόσφυγες). Ἄρα ἡ ἀναλογία ἦταν 3 στρ. κατὰ κεφάλι.

λευταῖες δεκαετίες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση εἶναι ἐξαιρετικὰ ζωηρὸς ὁ ταξικὸς ἀνταγωνισμὸς¹⁾).

Ὅλ' αὐτὰ τὰ φαινόμενα παρατηρήθηκαν καὶ στὴ Σάμο. Ἐδῶ ὅμως πῆραν πῖο χαρακτηριστικὴ μορφή, παρουσιάστηκαν πῖο καθαρά, πῖο ἔντονα, πῖο ἀντιπροσωπευτικά. Ὅπως εἴπαμε καὶ στὴν ἀρχή, οἱ Σαμιῶτες δὲ μοιάζουν μὲ τοὺς ἄλλους εἰρηνικοὺς Αἰγαιοπελαγίτες. Ὁ ἐκρηκτικὸς χαρακτήρας τους, ἡ ἀγριότητα τῶν παθῶν τους ὀδήγησαν σὲ πολυχρόνιο ἀνοιχτό, πεισματωμένο, φονικὸ πόλεμο. Τὰ τελευταῖα δέκα πέντε χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση εἶναι γεμάτα ἀπ' αὐτόν. Συνεχίστηκε καὶ κατὰ τὴν ἐπανάσταση, ἄλλα τόσα χρόνια, παράλληλα μὲ τὸ ἀπελευθερωτικὸ ἔργο, πού μάλιστα συχνὰ τὸ ἀπέιλησε. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ βῆθος προβάλλει ἡ μορφή τοῦ Λογοθέτη, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῶν τριάντα τούτων χρόνων.

Ἡ σαμιώτικη ἀριστοκρατία κρατοῦσε τὰ οἰκονομικὰ μέσα καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσία στὰ χέρια τῆς. Στους θεσμοὺς τῆς αὐτοδιοίκησης εἶχε προσδώσει χαρακτήρα ὀλιγαρχικό. Μόνο λίγα πρόσωπα ἦσαν αἰρετὰ καὶ κρατοῦσαν ἐπὶ συνεχῆ χρόνια τὰ ἀξιώματα. Τὴν ἐξουσία, πού τὴν εἶχαν μονοπωλήσει, τὴ χρῆσιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ συμφέρον τους. Προαγόραζαν τὸ «μουκατὰ» καὶ ὕστερα τὸν εἰσέπρατταν ἀπὸ τὸ λαὸ²⁾ χωρὶς κανεὶς νὰ μορῆ νὰ τοὺς ἐλέγξει. Προσπαθοῦσαν μὲ κάθε μέσο ν' ἀποκτήσουν πλοῦτη κ' ἐπιρροή. Πρὸς τὸ λαὸ, τοὺς ὁμοεθνεῖς καὶ ὁμοθρήσκους τους, δὲν αἰσθάνονταν καμμίαν κοινότητα. Τὸν καταπίεζαν ἄγρια, τὸν ἐκλεβαν, τὸν καταδίωκαν. Καταπατοῦσαν τὸ δικίον τῶν φτωχῶν καὶ δικαίωναν τοὺς δικούς τους. Ἦσαν τύραννοι καὶ δεσπότες. Ἦθελαν πῖο πολὺ νὰ μοιάζουν μὲ τοὺς Τούρκους. Μπροστὰ σι' ὄνομά τους πρότασσαν τὸν τιμητικὸ τίτλο τοῦ ἀγῶ. Μὲ τοὺς Τούρκους διοικητικοὺς ὑπάλληλους φρόντιζαν νὰ τὰ ἔχουν πάντα καλά. Ἀπέναντί τους ἦσαν μαλακοὶ καὶ ὑποχωρητικοί, γιὰ νὰ μὴ τοὺς δυσαρεστήσουν. Κολάκευαν τὶς ἀδυναμίες τους. Ἐκαναν ὅ,τι κί' ἀν τοὺς ζητοῦσαν ἐκεῖνοι, σὲ βῆρος τῶν ἀδύνατων ὁμοθρήσκων τους. Ἄρρησαν ἀκόμη νὰ περιέλθουν σ' ἀχρηστία καὶ αὐτὰ τὰ παλιὰ προ-

1) Πλατιά ἐξέταση τῶν διαφορῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν τάσεων μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τῆς τουρκοκρατίας κάνω σιὸ δοκίμιό μου «Ἡ μορφή τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν τουρκοκρατία», πού θὰ δημοσιέψω ὄχι πολὺ ἀργότερα.

2) Ἄναφορὰ Σαμίων 1822 σελ. 3.

νόμια τοῦ νησιοῦ, πὸν ἀπαγόρευαν νὰ μένουν στὴ Σάμο Τοῦρκοι στρατιῶτες¹⁾. Φανερὸ εἶναι ὅτι ἤθελαν τὴν στρατιωτικὴ δύναμη, γιὰ νὰ ἐπιβάλλονται εὐκολώτερα. Οἱ σπουδαιότεροι πρόκριτοι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19. αἰ. ἦσαν οἱ Ἄγὰ Γιαννάκης τοῦ Ἀνδρεαδάκη, Ἄγὰ Κωνσταντάκης, Μανώλης Στεφανής²⁾.

Τὰ λαϊκὰ στοιχεῖα ἦσαν βουτηγμένα στὴν ἀμάθεια καὶ δὲν εἶχαν καμμιά πολιτικὴ συνείδηση. Δέχονταν τὴν καταπίεση καὶ τὶς ἀδικίες παθητικὰ καὶ μοιρολατρικὰ³⁾. Σιγὰ-σιγὰ ὅμως ἄρχισε νὰ φουσκῶνῃ ὑπόκωφη ἢ ἀγανάκτηση. Μὰ κανεὶς δὲν τολμοῦσε νὰ ἐκδηλωθῇ πρὸς ζοηρά, γιὰτὶ διέτρεχε κίνδυνο ἀπὸ τὴ σύμ-πραξη πρόκριτων καὶ Τούρκων. Οἱ δεῦτεροι δὲν καταλάβαιναν τίποτε ἀπὸ τὴν ἀγανάκτηση τούτη. Ἄλλ' οἱ προεστοὶ τὴν ἀντιλαμβάνονταν καὶ κατέδιδαν στὶς ἀρχὲς ἐκείνους, πὸν δὲν κρύβονταν ἀρκετά⁴⁾. Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως τὰ πράγματα σπρώχονταν σ' ἐκδηλον ἀγῶνα. Ὅχι πολὺ ἀργότερα τὰ λαϊκὰ στοιχεῖα θὰ γίνονταν ἐπιθετικά. Ἐλεπε ὅμως ὁ ἡγέτης, πὸν θὰ ὀργάνωνε τὶς δυνάμεις τους, θὰ διατύπωνε συγκεκριμένο πρόγραμμα, θὰ ἔδειχνε τὸ δρόμο καὶ θὰ χρησιμοποιοῦσε τὴ μεγάλη δύναμη τῶν καταπιεζομένων, γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπικράτησή τους.

*Ακολουθεῖ)

Μ. Β. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1) Ἱστορικὴ διήγησις [= Ν. Σταμ. Β' 440].

2) Ἐπ. Σταμ. Β' 81—82, Ν. Σταμ. Α', Λαχανὰς 7, 8. Τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου δὲν εἶναι Ἀνδρεαδάκης, ἀλλὰ τοῦ Ἀνδρεαδάκη (κατὰ γενικὴν), ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν Ἱστορικὴ Διήγησις [= Ν. Σταμ. Β' 454].

3) Ἀναφ. Σαμίων 1822 σελ. 3—4, Ἀλ. Λυκοδωγος α 2—3, Γούδας Ζ' 406, Ἐπ. Σταμ. Β' 30 κ. ἔξ., 81 κ. ἔξ.

4) Ἀναφορὰ Σαμίων 1822 σελ. 4.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

(16 ΜΑΡΤΙΟΥ - 1 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1944)

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΠΕΡΙΕΡΓΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

Ὁ κ. Θανάσης Πετσάλης δημοσίεψε τὶς προάλλες στὴ «Νέα Ἔστια» ἓνα διήγημα, ἐμπνευσμένο ἀπ' τὴν ἡρωϊκὴ ἐποχὴ τοῦ Εἰ-κοσιένα.

Ἀξιέπαινος εἶναι βέβαια ὁ ἄνθρωπος, καὶ κανεὶς φυσικὰ δὲν ἔχει ἀντίρρηση. Μόνο πὸν μεταχειρίζεται μιὰ γλώσσα πολὺ βασιὰ καὶ πολὺ φοβούμεστε ὅτι στὰ σαλόνια τοῦλάχιστο πὸν συχνάζει διόλου δὲ θὰ τὸν καταλάβουν.

Καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ λέει κάπου ὅτι «μὲ τὸ πρωῖνὸ ἀμάξι ἦρθαν ἀπ' τὸν κάμπο κάτι λόγια, τὰ ὁποῖα ἦταν βαρειά, καὶ κουδούνιζαν σὰν φλουριὰ μέσα στὸν ἥλιο».

Κομμάτι δύσκολο, βέβαια, ὅπως θὰ ἔλεγε καὶ ὁ Καβάφης, νὰ ἔρθουν αὐτὰ τὰ κουδουνάτα λόγια μέσα στὸ ἀμάξι καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν κάμπο!

Ἄλλὰ γιὰτί ὄχι; μήπως ὁ ἴδιος ὁ κ. Πετσάλης δὲν μᾶς εἶχε δια-βεβαιώσει μιὰν ἄλλη φορὰ ὅτι μπορεῖ καὶ σταυρῶνει τὰ μπράτσα του;!

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΙΗΣΗ

Στὴ «Νέα Ἔστια» δημοσιεύεται ἓνα ποίημα μὲ τὸν τίτλο «Ὀμη-ρικὴ πάλη» καὶ πάρα πολὺ μὰ τὴν ἀλήθεια μᾶς ἐθύμισε ἐκεῖνο πὸν λέει τὸ Εὐαγγέλιο γιὰ τὰ κινάρια πὸν χορταίνουν ἀπ' τὰ ψυχία πὸν πέφτουν ἀπ' τὴν πλούσια τράπεζα τοῦ κυρίου των.

Ἄλλ' ἀνεξάρτητα ἅπ' αὐτό, ἡ ἱστορία τοῦ ποιήματος εἶναι περί-που ἡ ἐξῆς: ἐκεῖ στὸ ρέμα τοῦ Σκαμάντρου πιάστηκε ὁ Ἄρης μὲ τὴν Ἀθηνά, ἡ ὁποία κρατοῦσε ἓνα τριαντάφυλλο. Ὁ Ἄρης πολεμοῦσε νὰ τὴ χτυπήσει μὲ τὴ χάλκινη λόγχη του (φαντασθεῖτε μπαμπεσιὰ ὁ ἄτι-μος) ἐνῶ αὐτὴ ἦταν ὄλως διόλου ἀσπλη. Στὸ τέλος εἶδε κ' ἀπόειδε ἡ γυναῖκα κ' ἄρπαξε μιὰ πέτρα καὶ τοῦδωκε μιὰ τοῦ Ἄρη κατακέφαλα καὶ τὸν ἄφησε στὸν τόπο.

Καλύτερα ὅμως νᾶρπαξε ἓνα τοῦβλο καὶ νὰ χτυποῦσε κατακέ-φαλα τὸν ποιητὴ.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Τί νά γίνει, πρέπει νά γράφουμε «ώραϊοι μου σρχοντες» ἀπό καιροῦ εἰς καιρόν μερικά σημειώματα γιά νά μὴν πλήττουν οἱ λόγοι και νά ξυπνοῦνε λίγο και τὰ αἵματα.

Λοιπόν πάει πολὺς χρόνος πού μᾶς ἐβασάνιζε φριχτά μιὰ ἰδέα, ἂν δηλαδή ὁ Παλαμᾶς εἶναι ἀθάνατος, εἴτε ὄχι, γιατί ὁ σεβαστός μας κ. Γρηγόριος Ξενοπούλος στό ἄρθρο του ὁ «Παλαμᾶς ἀπό κοντά» τοῦ ἔβγαλε στή φόρα ἕνα σωρὸ ἀπλυτα, και ἕνας ἐκκολαπτόμενος λογοτέχνης διαμαρτυρήθηκε ἀπ' τὴ «Νεανικὴ Φωνή» μὲ πολὺ θάρρος ἀλλὰ και μὲ πολλὴ κοσμιότητα. Ὅποτε μπαίνει μέσα στή μέση και ὁ μάναιζερ τοῦ κ. Γρηγορίου Ξενοπούλου και λέει δυὸ λογάνια και βάζει τὰ πράγματα στή θέση τους.

«Ἐγώ, λέει, ὡς πνευματικὸς ἄνθρωπος, βεβαιῶ ὑπεύθυνα ὅτι ὁ Παλαμᾶς εἶναι ἀθάνατος».

Ἔ, δόξα σοι ὁ Θεὸς λοιπόν, ἦρθε ἡ καρδιά μας στὸν τόπο της!

ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ;

Τέλος πάντων ποιὸς εἶναι πάλι αὐτὸς ὁ «ἀτερμόνως πορευόμενος πρὸς τὸν ἥλιο» τῶν «Καλλιτεχνικῶν Νέων»;

Φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ σημαντικῆς προσωπικότητας, και μεῖς ἐδῶ δὲν τὸ πήραμε ἀκόμη χαμπάρι!

Ἡ φωνὴ του λέει ἀκούεται ἀπὸ τις ὄχθες τοῦ «Γάγγη ὡς τις αἰονόβιες δρεῖς τοῦ Μέλανα Δρυμοῦ».

Τότε λοιπόν νά παρατήσει τὰ ποιήματα, και νά πάει ἀπὸ κεῖ στήν Ἀνατολή νά γίνει χότζας.

Ἡ ΩΡΑΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΑΝ,,

Μὲ τὴν τόσο ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ συνεργάτου μας κ. Βασ. Δαούρδα γιά τὴν «Αἰολικὴ Γῆ» ἦρθε στήν ἐπιφάνεια και ἡ λησμονημένη ἴσως «Ἐραία τοῦ Πέραν».

Ἡ σύγκρισή της φυσικά μὲ τὴν «Αἰολικὴ Γῆ» τοῦ κ. Βενέζη εἶναι ἀτυχή, ἀλλὰ πάρα πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού δὲν ξέρουν ποιὸς τὴν ἔγραψε αὐτὴν τὴν «Ἐραίαν τοῦ Πέραν» και μᾶς ἐρωτοῦν.

Οἱ περισσότεροι τὴν ἀποδίδουν στὸν κ. Περσέα Ἀθηναῖον.

Σφάλμα! Τὴν «Ἐραίαν τοῦ Πέραν», τὴν ἔχει γράψει ὁ Τυμφορηστός, και αὐτὸ ἦταν τὸ φιλολογικὸ ψευδώνυμο τοῦ Δημ. Παπαδοπούλου.

ΦΙΛΙΚΗ ΣΥΣΤΑΣΗ

Μιὰν ἐντελῶς φιλικὴ σύσταση κάνουμε στὸν κ. Διευθυντὴ τῶν «Γραμμάτων»: Νά προσέχει λίγο τὴ γλῶσσα πού μεταχειρίζεται. Δὲν ἔχει νά χάσει τίποτα.

Εἶναι μᾶς γράφουν πολλοὶ «ψιμυθιωμένη», και ἀληθινὰ ἔτσι εἶναι. Λέει ἔξαφνα: «Μήτε ὑποτυπώσεις νά δοθοῦν» (ἄς μὴ δοθοῦν, νά

ἡσυχάσουμε βρὲ ἀδερφέ!) «ὑπόφανση» «ὄντογονικὴ φιλολογία» «ἄξιζει ἐνδιαφερότερα» «βιάζεστε νά διαφεύσετε τὰς ἐλπίδας σας» «ἐρωτηματικά ἀντικρῶ τῆς ἐμπειρίας», «ριψοκινδυνεύεται τὸ νόημα» και ἄλλα παρόμοια.

Και ἐπειδὴ καθὼς βλέπετε πράγματι ριψοκινδυνεύεται τὸ νόημα, καλλίτερα νά τὴν προσέχει περισσότερο τὴ γλῶσσα του ὁ κ. Διευθυντής.

" ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΜΙΜΗΣΗ ..

Πολὺ ὠραία τοὺς τὰ ψέλνει ὁ κ. Τέλλος Ἀγρας, στό ἄρθρο του «Ποιητικὴ Γλῶσσα και μίμηση» πού δημοσιεύθηκε τελευταία σ' ἕνα περιοδικὸ τῆς Πρωτεύουσας.

Τὴν πεζογραφικὴ γενιά τῶν παλαιότερων ἀφοροῦν φυσικά ὅλα αὐτὰ πού ὑπενίσσεται ὁ κ. Ἀγρας, και ἄς τὸ καταλάβουν οἱ ἐκπρόσωποί της.

Ἄλλὰ θὰ τοὺς τὰ πεῖ λέει ἀπὸ τὴν καλή, ὅταν πάρει τὴν σύνταξή του και ἀποσυρθεῖ σ' ἕνα ἀγρόκτημα.

Νά τὸ ἰδοῦμε.

ΠΡΩΩΘΗΣΕΙΣ

Στὸ τελευταῖο τεῦχος τῶν «Καλλιτεχνικῶν Νέων» δημοσιεύεται ἕνα κύριο ἄρθρο γιά τις νέες ἐπιδιώξεις τοῦ περιοδικοῦ πού καταλήγει ὡς ἐξῆς: «Ἡ συνεχὴς διεύρυνση τῆς συνειδητῆς ἀφομοίωσης τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο και ἡ κάθαρση τοῦ ὑποσυνειδητοῦ ὑποστρώματος ἀπὸ ὅλες τις ἀντιθετικὲς πρὸς τὸν συνειδητὸ ἔλεγχο προωθήσεις κλπ.»

Λίγο μπερδεμένες εἶναι βέβαια αὐτὲς οἱ ἀντιθετικὲς προωθήσεις, ἀλλὰ μιὰ και φέρνουν τὴν κάθαρση τοῦ ὑποσυνειδητοῦ ὑποστρώματος τις ἀνεχόμεστε.

Ἐκτὸς ἐὰν τὰ «Καλλιτεχνικά Νέα» κοροϊδεύουν και ἀστειεύονται ὁπότε θὰ πρέπει νά μᾶς τὸ ποῦν, γιατί ἐμεῖς τὸ δέσαμε σὲ φιλόμαντῆλι, ὅτι πράγματι δηλαδὴ θὰ φέρουν τὴν κάθαρση τοῦ ὑποσυνειδητοῦ ὑποστρώματος.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ

Ἄπο μίας ἐξ ἀρχῆς θά πρέπει νά δηλωθεῖ πῶς αὐτός πού ὑπογράφει τοῦτες τίς γραμμές δέν ἔχει γιά ἔργο του τήν κριτική (Θεός νά φυλάει) μήτε διανοήθηκε νά κάνει ποτέ στή ζωή του αὐτή τή δουλειά.

Εἶναι ἐξ ἄλλου γνώστης τῶν δυσκολιῶν τοῦ ἐπαγγέλματος καί τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς τοῦ κριτικοῦ ὥστε νά ἀπέχει τῆς ἐγωϊστικῆς ἀμαρτίας νά θεωρεῖ πῶς αὐτή δά ἡ δουλειά εἶναι ἡ πιό εὐκόλη ἀπ' ὅσες φαντάστηκαν νά κάνουν καμμιά φορά οἱ Ἕλληνες.

Ἄν κι' ὅλας ἀσχολήθηκε μέχρι σήμερα μ' ἕνα - δυό συγγραφεῖς (ἄχι μ' ἕνα - δυό ἔργα) τὸ ἔκαμε ἀπλῶς γιά νά τοποθετήσῃ γιά λογαριασμό του περισσότερο, μέσα στή συνειδησή του, τὰ πρόσωπα, πού γιά ὀρισμένους λόγους καί κάτω ἀπό εἰδικές συνθήκες τὸν ἀπασχόλησαν κι' ὅπως θά γίνει καί γιά ἄλλα μερικά πρόσωπα πού τὸ ἔργο τους εἶναι ἱκανὸ νά κινήσει μερικά ἢ καί πολλὰ αἰσθητικὰ προβλήματα.

Μιά πράξη κι' ὅλας, αὐτοῦ τοῦ εἶδους, θαρρῶ πῶς εἶναι πιό ἔντιμη ἀπὸ τὴν πολυλογία καί τὴν ἀσημαντολογία τῶν βιβλιοπωλείων ὅπου κάτου ἀπὸ μιὰ κατάκριση ἢ ἕναν ἔπαινο ὑποκρύπτεται ἡ δολερὴ ἢ ἐμπαθὴς ἀνταπόδοση ἐνός κοπιμμένου ἢ δέν ξέρω τί ἄλλουνοῦ πράγματος.

Ἔ, ὄχι πιά, εἴμαστε νέοι καί πρέπει νά συνειθίσουμε νά βλέπουμε ἀλλιῶς τὰ πράγματα καί πάνω ἀπ' ὅλα νά μὴ μᾶς πικραίνει ἡ ἀλήθεια, μήτε νά τὴ φοβόμαστε, ὅπως πρὶν λίγα χρόνια φοβόνταν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ νερό.

Ἄν οἱ παλαιότεροι δυσαρεστηθοῦν ἀπ' αὐτὸ τόσο τὸ χειρότερο γι' αὐτούς. Μὰ τοῦτο δέν τὸ πιστεύω. Τάχα μέσα τους δέ θάναι ὑπερήφανοι ἂν δοῦν καμμιά γενιά νά μπορεῖ ν' ἀτενίζει τὸν κόσμον πιό θαρρετὰ ἔ, κι' ἄς ποῦμε πιό ἀντρίκια;

Αὐτὰ τὰ λίγα γράφτηκαν, γιατί μερικοὶ ἀναζήτησαν στίς ἐλάχιστες σκέψεις μου μιὰ κριτικὴ συνείδηση, κάτι, ὅπως λέμε, ἀνάπτυξη αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων πού νά προδίδουν τὴν ἐμπειρία μᾶς καλλιτεχνικῆς παιδείας.

Ὁραῖοι πού εἶναι αὐτοὶ οἱ λόγοι! Ἄναζητᾶμε τοὺς ἀνιχνευτὲς πού θά μᾶς ὀδηγήσουν στὴν ὀλοκληρωτικὴ γνώση τάχατες, ἢ μὴν ἀναζητᾶμε ἀπλῶς μιὰ προδοσία, κάτι σάν εὐρεία κυκλωτικὴ κίνηση ἐνάντια στὸν ἄνθρωπο πού, ὅπως λέει κι' ὁ φίλος Βασ. Λαοῦρδας, ἄφισε μιὰ στιγμὴ τὴ δουλειά του καί κάθησε νά μᾶς πεῖ τὴν ἱστορία δυὸ ἢ τριῶν ἢ καί περισσότερων δυστυχημένων παιδιῶν;

Γιατί, ἀλήθεια, τί εἶναι τάχατες οἱ δημιουργοὶ ἀπὸ δυστυχημένα παιδιά, πού ἀναζητοῦν τὴν εὐτυχία στὴν ἔκφραση, χιμαροκουνηγοὶ μῆς ἐφηβείας ἀνεπίστρεπτα χαμένης;

Τοῦναντίον ἄλλοι θαρροῦν πῶς μ' ἕνα - δυὸ πρόχειρα σημειώματα εἴμποροῦν νά ξεριζώσουν ἕνα ἔργο, εἴτε νά ὑψώσουν ἕνα ἄλλο στὴν ἀπὸ κεῖ ὄχθη.

Αὐτὸ συμβαίνει μὲ κάποιους πού πρὶν ἀκόμα κάμουν τὴν καλλιτεχνικὴ θητεία τους θάρρεψαν πῶς μποροῦσαν νά ἐλιχθοῦν μιὰ δῶ μιὰ κεῖ καί νά μποῦν στὸ συνάφι τῶν καλλιτεχνῶν. Ἔ, βέβαια, νά κάνουμε μιὰ κριτικὴ, νά παινέψουμε ἕναν, νά χτυπήσουμε ἄλλον καί νά! τ' ὀνομά μᾶς στὰ βιβλιοπωλεῖα καί συζητιέται.

Κριτικὸς σοῦ λέει ὁ ἄλλος, νέος ἀστὴρ στὸ στερέωμα! Κι' οἱ λογοτέχνες, φοβισμένοι ἀπὸ τὴν ἀφθονή χολὴ πού ἐγεύτηκαν, τοὺς κάνουν μιὰν ὑπόκριση καί μόνον κείνος ὁ ἄντρας ὁ Φώτης ὁ Κόντογλου βρέθηκε νά πεῖ πῶς ὄχι αὐτὸ δέν εἶναι κριτικὴ, εἶναι ὁ Θεός νά μὲ φυλάει μὴν πῶ τί εἶναι καί ξέρω κάτι κακοῦς λόγους νά λέω, ροσόλι εἶναι καί ἄγευστον ὑγρὸν καί ἄχρουν.

Καί τώρα ἄς ἀφίσουμε αὐτὰ τὰ περιθωριακά, τὰ μ' ὄλον τοῦτο πολὺ ἐνδιαφέροντα, γιατί αὐτὰ συντηροῦν τὴ ζωὴ κι' ἀκριβῶς αὐτὰ δυστυχῶς εἶναι πάντοτε στὸ πρῶτο ἐπίπεδο νά τραβοῦν τὴν προσοχὴ τοῦ κοσμάκη.

Λοιπόν, δέν εἶναι ἄσχημα νά μάθουν οἱ νέοι κριτικοὶ κατιτίς, πού πολὺ πρέπει νά τοὺς νιάζει, γιά νά' μὴ τοὺς χλευάζει ὁ κόσμος καί γίνεται κείνον πού λένε: «τῆς νύχτας τὰ καμώματα τὰ βλέπει ἡ μέρα καί γελά».

Εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νοητό, ἀγαπητὴ φίλε, πῶς ὅταν καταπιαστεῖς νά κάνεις στὴ ζωὴ σου κριτικὴ ὀφείλεις νά ἀναπτύξεις πρὶν ἀπ' ὅλα τίς αἰσθητικὲς σου ἀντιλήψεις, πού γιά νά σέ διευκολύνομε παραδεχόμαστε πῶς ἔχεις.

Αὐτὰ, πρὶν κἂν ἀρχὴ - ἀρχὴ ἐκδηλώσεις τὴν πρόθεση νά κρίνεις ἕνα ἔργο.

Οἱ αἰσθητικὲς μ' ὄλον τοῦτο ἀντιλήψεις τοῦ κριτικοῦ μπορεῖ νά προβάλλονται ὑπὸ τύπον πλέον ὀσφρήσεως ἀπὸ κάθε βῆμα τῶν κειμένων του. Αὐτὸ εἶναι ἕνα εἶδος ἐλαστικῆς ἔκφρασης, ἕνα εἶδος αἰσθητικῆς προβολῆς τέλεια ὑπόπτου μορφῆς.

Ἄλλὰ πῶς; Ἡ κριτικὴ ἐνασχόληση δέν εἶναι καθ' ἑαυτὴ μᾶ

δημιουργία; Καί στη δημιουργία επιτρέπονται παρασιωπήσεις, λανθάνουσες καταστάσεις, υποψίες ή και εμπάθειες;

Τότε ο κριτικός, το ενάντιο, αντί να φωτίσει το κρινόμενο έργο μ' ένα ουδέτερο φως, να μάς αποκαλύψει την βαθειά αισθητική υπόστασή του και την συνθετική έκφραση των κειμένων που κρίνει, δημιουργεί ένα άπατηλο φως έξ αντανάκλασεως. Αυτό συμβαίνει έξ αίτίας του ότι προβάλλει στο πρώτο επίπεδο τόν έαυτό του και προσπαθεί με την άτομική του ακτινοβολία να εξηγήσει ένα φαινόμενο που όπωσδήποτε έχει ένα ίδιο φως.

Γιατί μήπως ή δημιουργία έχει καμμιάν άλλη πρόθεση από κείνη, να μάς ολοκληρώσει δηλαδή ένα νοητό τύπο ή ένα συναίσθημα όποιοδήποτε, που σέ τελευταία ανάλυσή τους εκφράζονται με την προβολή των ψυχικών δεδομένων του δημιουργού;

Άλλά τότε; Ναι, τότε, ο κριτικός βλέπει τά πράγματα όσα αυτός θέλει και αγαπά, εκείνα και κρατά, όσα είναι «καθ' όμοίωσή» του οργανωμένα κ' είναι συγγενικά στις ψυχικές του αντιδράσεις και λειτουργίες.

Τότε, λοιπόν, ζούμε μιá πλάνη; και ό κριτικός δέν πρέπει να είναι ένας μά πολλοί, όσοι και οι ομάδες των καλλιτεχνών, που οργανώθηκαν σύμφωνα με την αναλογία των έκλεχτικών τους συγγενειών;

Τότε θα καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ό θεσμός των διορισμένων κριτικών είναι ό περισσότερο δοκιμασμένος κι' αυτός που ένδεικνυται στην περίπτωσή μας;

Άπ' εναντίας θα αποδείξουμε τό σφαλερό αυτής τής αντίληψης, ναι.

Άς πάρουμε, λοιπόν, έναν σχηματικό λόγο για να καταλήξουμε στα συμπεράσματά μας, άφου τόσο οι νέοι άνθρωποι άρέσκονται σ' αυτά, παρ' ότι δέν έμαθαν πώς άκριβώς αυτά τά συμπεράσματα κι' οι ύπολογοισμοί είναι τις περισσότερες φορές παγίδες για τούς άφελείς.

Άς είναι. Παίρνουμε τώρα δά σαν προϋπόθεση πώς τό έργο του κριτικού δέν είναι με κανένα λόγο καθοδηγητικό, καν διόλου ή γετικό. Τότε δέν είναι νοητό πώς ή θέση του μπορεί να είναι πάνω ή έμπρός από την ομάδα. Δέν είναι άσφαλώς ή θέση του μηδέ άνάμεσα στην ομάδα των δημιουργών, όχι.

Τά παραδέχεσαι, μέχρις έδω, φίλε; Τότε θα τοποθετήσουμε τόν κριτικό παράλληλα κ' έξω από τούς καλλιτέχνες και την ομάδα τους, έντιμον ούδέ τερο και ξένο σ' όλους αυτούς, έτοιμον να κάμει την επέμβασή του όταν μιá ομάδα χάσει την όμοιογένειά της ή τόν βηματισμό της. Άν κι' όλας καμμιά τετράδα περπατεί με σταθερότερο βήμα μπορεί να κάνει μιá παρατήρηση για να την τοποθετήσουμε στις πιό έμπρός γραμμές.

Είναι με άλλους λόγους τό έργο του κριτικού ταξινομικό, άλλ' όχι άστυνομικό.

Ίδου, μπορεί ένας καλλιτέχνης να ξεβγει από την τετράδα του και να βαδίσει μόνος κατά κάπου εκεί. Τότε ό κριτικός δέν όφείλει να πιάσει τη σφυρίχτρα του και να τόν ανακαλέσει στην τάξη. Όχι! Μόνον όφείλει να άνιχνεύσει μαζί του τό νέο έδαφος, μήπως εκεί βρίσκεται καμμιά «παγá λολέουσα» και αν την ανακαλύψει άς χειροκροτήσει πρώτος αυτός.

Ό κριτικός, λοιπόν, έπεται δέν ήγείται. Πώς κάνεις τό λάθος να βλέπεις αντίστροφα τά πράγματα;

Όλα όμως αυτά προϋποθέτουν ότι ό κριτικός δέν έ χρημάτισε μπακάλης και ότι «έν συνειδήσει» άγνοεί τη χρηματαγορά των άξιών, καθώς και τις συναλλαγές του χρηματιστηρίου έμπορευμάτων. Άς είναι, κάτι όσφραίνεται κανείς έδω.

Μά γεννιέται έπειτα και μιá άπορία που δέν είναι δίχως κάποιαν άξία. Ό κριτικός πρέπει να έχει μέσα του καλλιτεχνικές δυνατότητες ή όφείλει όπωσδήποτε να τις έχει κι' όλας άναπτύξει ένεργητικά, μ' άλλους λόγους να είναι ήδη ένας έν ζωή καλλιτέχνης;

Κρίνω ίσον συγκρίνω (κρίνω=συγκρίνω) γράφουν οι αισθητικές και αν τό σκεφτείς αυτό λιγάκι δέ θαρρείς πώς έχουν κάποιο δίκαιο; Άλλά για να συγκρίνεις πρέπει να έχεις κάποιες γνώσεις όριστικές πάνου στα θέματα που μάς άπασχολούν, και κύρια γνώσεις καλλιτεχνικών συνθηριών και συνθηκών.

Ό δημιουργός δέν κάνει άλλο τίποτε παρά αντιδρά στις μεταφυσικές άνησυχίες του είτε στις έξωτερικές συγκινήσεις του περιβάλλοντός του και τό άποτέλεσμα αυτής τής αντίδρασης είναι τό καλλιτεχνικό δημιούργημα.

Τό έργο τέχνης, λοιπόν, είναι μιá έξ αντιδράσεως νέα ζωή.

Οι διορισμένοι κριτικοί, αυτοί που δέ βγήκαν από την ομάδα των δημιουργών μά έπεσαν από τούς ούρανοί, δέν έχουν δυνατότητες άμεσης έπαφής με αυτές τις έξωτερικές λειτουργίες, που ώθούν την καλλιτεχνική δημιουργία από τό έμβρυο στη συνθετική της ολοκλήρωση.

Πρέπει, λοιπόν, ό κριτικός να έχει μέσα του μιá καλλιτεχνική συγκρότηση, που δίχως αυτήν θα είναι άπροσανατόλιστος σε πλήθος μικρολεπτομερειών που μ' όλον τοϋτο έχουν προέχουσα άξία στο έπάγγελμά του.

Είναι σαν να παριστάνει κανείς τόν χειρουργό και να χειρουργεί έστω και σκωληκοειδίτιδα χωρίς να έχει πάρει πριν οϋτε ένα μάθημα άνατομίας.

Ό κριτικός, λοιπόν, πρέπει να είναι ένας καθ' αυτό καλλιτέχνης και μάλιστα καλλιτέχνης «έν ένεργεία».

Μά για να ολοκληρώσουμε τη σκέψη μας ως έρθουμε πάλι στο κρίνω=συγκρίνω.

Μπορεί τάχατες ο δημιουργός που καταπιάνεται με την κριτική να κάμει αυτές τις συγκρίσεις του έντιμα και αλάθευτα, αφού όντας μέσα στην ομάδα δε θα μπορεί να έχει μια προϋποτιθέμενη ανεξαρτησία και μια γενική έποπτεία, σ' όλο αυτό το σύνολο;

Όχι κι' οι δικονομίες ακόμα καθιερώνουν το δόγμα της εξαίρεσης με την έννοια πως ο δικαστής μπορεί ν' άπέρχεται της δίκης όταν πρόκειται να δικάσει ανάμεσα σε πρόσωπα φιλικά, πολύ περισσότερα συγγενικά.

Τότε με τον καλλιτέχνη πως θα δικαιολογόταν μια τέτοια παρανόηση;

"Όχι, λοιπόν, όπως είπαμε ο καλλιτέχνης πρέπει να είναι έξω και παράλληλα από την ομάδα, δεν μπορεί να είναι μέσα σ' αυτή. Τότε; Τότε να μια έπώδυνη πράξη!

Ο καλλιτέχνης που θα αγαπήσει τη δουλειά του κριτικού πρέπει να την άρνηθεί την καλλιτεχνική του δημιουργία και να την άρνηθεί πριν ή ο αλέκτωρ φωνήσει τρίς.

Άλλιώς ο λόγος του δεν πιάνεται, είναι σά να μην ειπώθηκε.

Λοιπόν, αγαπητέ φίλε, ο κριτικός πρέπει να είναι ένας συγκροτημένος πιά καλλιτέχνης που έθυσιάστηκε στο βωμό της κριτικής. Αυτή κι' όλας τη θυσία πρέπει ο κόσμος να την αγαπά σαν άληθινή δημιουργία.

Γιατί κι' αυτή η δημιουργία δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια καθημερινή, έπαναλαμβανομένη θυσία πολλών και ωραίων τις περισσότερες φορές πραγμάτων, που οι άληθινοί δημιουργοί ξέρουν τι τους στοιχίζει ή άρνησή τους.

Στόν τόπο μας παραδείγματα τέτοια θυσιών έχουμε αρκετά και ωραία, αφού οι κριτικοί μας οι άξιοι του όνόματός των έχουν μια σημαντική προϋπηρεσία στην ομάδα των καλλιτεχνών. (Γράφω καλλιτεχνών κι' όχι δημιουργών, γιατί άκόμη πιστεύω πως και η κριτική είναι μέχρις ενός πολύ προχωρημένου σημείου καθαρή δημιουργία).

Τάχα θα είταν απαραίτητο έδω να αναφέρω όνόματα όπως του Αιμ. Χουρμούζιου, Ίω. Μ. Παναγιωτόπουλου, "Αλκη Θρύλου, Κλέωνα Παράσχου και Τέλλου" Άγρα;

Βέβαια υπήρξαν και άλλοι που δίπλα στο σημαντικό και το θαυμαστό καλλιτεχνικό τους έργο άσχολήθηκαν και με την κριτική όπως ο Κ. Παλαμάς και ο Γρ. Ξενόπουλος.

Μά τα άρθρα τους είταν μάλλον προδοσία των αισθητικών τους άπόψεων και άποκάλυψη των καλλιτεχνικών δεδομένων τους παρά καθ' αυτό άνάλυση κριτικού χαρακτήρα.

Άπόδωσαν δικαιοσύνη ξαναφέροντας στη μνήμη λησμονημένες φυσιογνωμίες της γραμματολογίας μας και τις έτοποθέτησαν στη θέση τους ή συνέθεσαν αισθητικές μελέτες που ξεφεύγουν από τα όρια της άπλης κριτικής, τα στοιχεία της οποίας άναζητούμε έμεις μ' αυτές τις γραμμές.

Ή καθ' αυτό όμως κριτική γνώση όπως πάρα πάνω προσπαθήσαμε να τη διαγράψουμε σαν έκδήλωση μιας ολοκληρωτικής έμπειρίας των δεδομένων που συνιστούν την Τέχνη πρέπει να είναι γνώση άντικειμενικής άλήθειας.

Άλλά πέρα από την ούσιαστική, την άντικειμενική άλήθεια υπάρχει και η άτομική άλήθεια. Μ' αυτή δεν είναι μια, είναι δυό. Είναι η άλήθεια του καλλιτέχνη κι' η άλήθεια του κριτικού.

Σπάνια ταυτίζονται αυτά τα δυό πράγματα και πολύ πιο σπάνια αυτά τα δυό μαζί ταυτίζονται με την άντικειμενική άλήθεια.

Αυτό συμβαίνει στις περιπτώσεις των άριστουργημάτων που γίνονται «κοινώς» άποδεκτά σαν έργα που περισσότερο πλησιάζουν την μοναδική Τέχνη, την μία.

Άλλά στην περίπτωση που οι δυό άτομικές άλήθειες, του καλλιτέχνη και του κριτικού, δεν ταυτίζονται και στέκεται ή μια ευδιάκριτα μακριά άπ' την άλλη, άναζητώντας ή κάθε μια για τον έαυτό της την κοινή άναγνώριση;

Τότε είναι που λέμε, συνήθως, ότι η κριτική σφάλλει. Ή έκφραση είναι άτυχής γιατί στην πραγματικότητα ή κριτική δεν σφάλλει, άπλως δεν συμφωνεί.

Αυτό γίνεται γιατί τα κριτήρια με τα όποια βλέπει τα πράγματα αυτό το κόσμος ο κριτικός (πολιτικές αντιλήψεις του, τα δόγματα ή Τέχνη για την Τέχνη, ή Τέχνη όργανο προπαγάνδας, λαϊκές είτε άριστοκρατικές αντιλήψεις πάνω στην Τέχνη) τον άναγκάζουν να διαφοροποιεί τα γεγονότα και να τα βλέπει από μια ξένη σκοπιά προς τον συγγραφέα.

Τότε ο κριτικός αντί να αναλύσει ήδη μια δημιουργία, αναλύεται ο ίδιος σε έλάχιστα άτομα, μέσω των όποιων προβάλλει πιά την προσωπικότητά του.

"Ετσι πλέον ή κριτική γνώση δεν είναι άπόλυτη, δεν είναι καν μια. Είναι τόσες, όσοι οι κριτικοί και μόνον το καλλιτεχνικό δημιούργημα είναι ένα, είναι έ κ ε ι ν ο.

Αυτό, το έ κ ε ι ν ο βλέπουν από τις διάφορες πλευρές του οι κριτικοί και θαρρούν πως άνακαλύπτουν καινούργια πράγματα. Μά όλα αυτά προϋποθέτουν καλή πίστη και έλλειψη εκείνου του δηλητήριου της έμπάθειας.

Τέλος - τέλος, λοιπόν, ο κριτικός πρέπει να προέρχεται από

τὴν ὁμάδα τῶν καλλιτεχνῶν, νὰ ἔχει θουσιάσει καὶ νὰ ἔχει μέχρις ἓνα σημεῖο, ἔστω, ἀρνηθεῖ τὴν καλλιτεχνική του δημιουργία καὶ νὰ μὴν ἔχει τὴν ἰδέα πὼς εἶναι κανένας καθοδηγητὴς ἢ ἡγέτης ποῦ ἐκπροσωπεῖ τίποτα ὑψηλὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς του, ὄχι!

Θαρρῶ κι' ὄλας πὼς τὰ ὀνόματα ποῦ ἀνέφερα ἔχουν συνείδηση τῆς ἀποστολῆς τους αὐτῆς καὶ πὼς ἐκέρδισαν κι' ὄλας μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ περιβάλλοντός των.

Οἱ νέοι κι' ὄλας ἄς προσέξουν τίς μεθόδους των, ὅσοι θέλουν ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν κριτική καὶ φαντάζομαι πὼς δὲν θὰ ζημιώσουν.

"Ἰσα - Ἰσα πιά, αὐτὸ εἶναι μιὰ συμβουλή ἑνὸς νέου ποῦ δὲν ἀναζητᾷ μὲ τίς γραμμὲς αὐτὲς τίποτα κριτικὲς δάφνες. "Ὅχι πρὸς Θεοῦ! Αὐτὸ θὰ τὸ κάμουν τίποτα ἄλλοι νέοι ποῦ μιὰ καὶ πῆραν ἓναν διορισμὸ σκέφτηκαν πὼς καλὸ θάταν νὰ ντυθοῦν καὶ μὲ λίγο ὕφος σοβαροφάνειας ἢ ἐπισημότητας, σὰν ἐκείνους τοὺς χειρουργοὺς ποῦ βλέπουμε στὸ «Μάθημα ἀνατομίας» τοῦ Ρέμπραντ.

Λοιπὸν, ἂν τυχὸν εἶναι νὰ μᾶς κρίνουνε τίποτα ἄνθρωποι ἔξω ἀπὸ μᾶς, καλλίτερα νὰ βγαίνουμε ἐμεῖς μιὰ στιγμή ἀπὸ τὴν ὁμάδα μας, νὰ λέμε ἓνα λόγο, πὼς ἔτσι βλέπουμε τὰ πράγματα καὶ στὸ κάτω - κάτω τῆς γραφῆς συνάδερφοι εἴμαστε, συνοδοιπόροι, δὲ θὰ παραξηγηθοῦμε κι' ἂν λαθέσουμε.

Μά, σὰν βλέπουμε τίποτα ξένους ἀπὸ τὸ συνάφι μας μὴ τοὺς λογαριάζει κανεὶς. Ἐμεῖς δὲν ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ ἀστυνομία - τοὺς ἀστυνόμους μόνον διορίζουνε κι' αὐτοὺς τοὺς περνᾶνε ἀπόνα σχολειό, τοὺς ἐκπαιδεύουνε, τοὺς μαθαίνουν τὰ μυστικά τοῦ ἐπαγγέλματος, δὲν τοὺς παίρνουνε στὴν τύχη, ἀπὸ τὸ δρόμο, τὸν πρῶτο τυχόντα!

"Ὦχ, ἀδερφέ.

A. ΣΓΟΥΡΟΣ

ΕΞΗΠΡΕΣΙΟΝΙΣΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ (καὶ ἡ «Ἀμοργός» τοῦ κ. Νίκου Γκάτσου)

Εἶναι φαίνεται πολὺ μάταιο ν' ἀσχολεῖται κανεὶς μὲ τὴν κριτικὴ σημειωματογραφία, καὶ μάλιστα ἐδῶ σ' αὐτὸν τὸν τόπο, ὅπου τὰ βιβλία δὲν σοῦ δίνουν τὴ χαρὰ νὰ τὰ ἐπαινέσεις, καὶ δὲν σὲ παρασύρουν σὲ κανένα μακρυνὸ ταξεῖδι.

Καλύτερα λοιπὸν νὰ βγεῖ κανεὶς ἔξω καὶ νὰ ἴδει τὰ τελευταῖα καμῶματα τοῦ χειμῶνα, καθὼς φυσᾷ ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὴν Πάρνηθα ὁ Μαρτιάτικος ἀγέρας καὶ σπρώχνει τὰ σύνεφα κατὰ τὴν ἀντίθετη μεριά, νὰ φράξουν τὸν ὀρίζοντα Ἰσαμ' ἐκεῖ ποῦ εἶναι ἡ θάλασσα. ("Ἐχει γοῦστο νὰ χιονίσει!) Ἄλλὰ μήτε μὲ μέλλει, ἄς κάμει ὅτι τοῦ καπνίσει ὁ καιρὸς, ἐμεῖς τὸ μόνον ποῦ φοβόμασταν κάτω στὴν πατρίδα ἦταν ἡ φουσκοθαλασιά, γιατί τότε φυσοῦσε ἓνας δαιμονισμένος νοτιάς καὶ πετοῦσε τίς μαοῦνες καὶ τίς ψαρὸβαρκες ἔξω στὰ πεζοδρόμια.

Ἄλλὰ τώρα πᾶνε ὄλα αὐτά, ὁ πόλεμος πέρασε κι' ἀπὸ κεῖ κάτω καὶ χάλασε ὄλα τὰ μουράγια καὶ τὰ σπίτια τῆς προκουμαίας, κι' ὄχι ἄλλο, γκρεμίστηκε ἡ Φραγκόκλησα, καὶ πάει πιά, δὲν θ' ἀκουστεῖ τὸ καμπανάκι τῆς ποῦ χτυποῦσε ἐκεῖ κατὰ τίς ἐφτάμιση. Μόνον θυμοῦμαι τὰ κορίτσια ποῦ περνοῦσαν τὴν Κυριακὴ τὸ πρωτὶ, νὰ πᾶνε νὰ μεταλάβουν, καὶ ποιὸς ξέρει τί νὰ γίνεταὶ ἀλήθεια ἐκείνη ἢ μικρὴ ἢ Γκυγιῶ ποῦ φοροῦσε ὄλο θαλασσιᾶς ρόμπες καὶ ξεκαλοκαίριαζε ἀπέναντι ἀπὸ μᾶς, στὸ Μαλαγάρι. (Λοιπὸν τὸ ἔχω παρατηρήσει, τώρα τελευταῖα ἔχει πιάσει τοὺς λογοτέχνες μας μιὰ μανία αὐτοαποκαλύψεως).

"Ὅμως θαρρῶ πὼς ἄρχισα νὰ ἀπομακρύνομαι πάρα πολὺ ἀπ' τὸ θέμα μου. Τὸ ἴδιο πάθαινα καὶ στὸ Γυμνάσιο μὲ τίς ἐκθέσεις ποῦ μᾶς ἔβαζε ὁ καθηγητὴς, μιὰ φορὰ μᾶς ἔβαλε νὰ γράψουμε γιὰ τὴν ψυχικὴ κατάσταση τοῦ Οἰδίποδα Τυράνου, κι' ἐγὼ ἔπιασα κι' ἔγραψα ἄλλα τῶν ἄλλων, ἔγραψα γιὰ μιὰ μέρα ποῦ εἴχαμε πάει μ' ἄλλα παιδιὰ πέρα στὰ Ποταμάκια καὶ πιάσαμε μὲ τίς θηλιές ἐφτὰ λιβαδοπέρδικες καὶ τρεῖς κυριαρίνες.

Ἐραῖα ποῦ ἦταν ἐκεῖ πέρα! Ἦταν φθινόπωρο, καὶ τὸ νερὸ ἔπεφτε ἀπὸ ψηλὰ καὶ πάφλαζε, καὶ μεῖς δὲν ἀκούγαμε τὴ μιλιὰ μας. Ἐπειτα πήγαμε πιὸ κεῖ, ὅπου ἦταν κρεβατίνες, καὶ φάγαμε ἀπὸ ἐφτὰ μισοκαδιάρικα σιρίκια ὁ καθένας. Στὸ τέλος ὁμῶς πιαστήκαμε στὴ μοιρασιά τῶν πουλιῶν, γιατί ὁ γυιὸς τοῦ γιατροῦ

ἤθελε νὰ πάρει μιὰ ζωντανὴ κυριαρίνα καὶ δυὸ λιβαδοπέρδικες. Καταλαβαίνετε δηλαδὴ, τὴν μερίδα τοῦ λέοντος!

Ἄλλὰ ἄς εἶναι.

Καὶ τώρα ἀντὶς νὰ καθήσω νὰ γράψω τὶς ἐντυπώσεις μου ἀπ' τὴν «Ἀμοργό» τοῦ κ. Νίκου Γκάτσο, ὅπως ἦταν ἄλλωστε ἡ ἀρχικὴ μου πρόθεση, συλλογιέμαι τοῦ κόσμου τὰ πράγματα, καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια, μπορεῖ ὄλα αὐτὰ νὰ μὴν ἔχουν καμμιά θέση ἐδωπέρα. (Ἄλλὰ βρὲ ἀδερφέ, καὶ ἡ κριτικὴ ἓνα εἶδος αὐτοβιογραφίας δὲν εἶναι ;)

Νὰ χτές λόγου χάριν, ὁ φίλος μου ὁ Τέλλος Ἄγρας μοῦ εἶπε πὼς τοῦ ἔκαψε ἐκείνη ἡ Ρωσοῖδα ποὺ μένει στὸ σπιτί του τὰ χειρόγραφα του ποὺ τὰ φύλαγε σ' ἓνα συρτάρι, καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ὑπῆρχαν ἀναρίθμητα ποιήματα κι' ἓνα μισοτελειωμένο μυθιστόρημα. Φανταστεῖτε! Ἦθελε βλέπετε ἡ γυναίκα νὰ κάμει μπουγάδα, κι' ἀναψε τὸ καζάνι τοῦ πλουταριοῦ μὲ τὰ χειρόγραφα, γιατί ὅπου ἦταν θὰ γύριζε ὁ ἀραβωνιαστικός της κι' ἔπρεπε νὰ πλυθοῦνε τὰς πρῶρα τὸ συντομώτερο. Βέβαια.

Ἄλλ' ἄς ἔρθουμε ἐπὶ τέλους στὸν κ. Νίκο Γκάτσο, γιατί ὁ ἀνθρώπος (ποὺς ξέρει) μπορεῖ νὰ ἀδημονεῖ, καὶ παρ' ὄλο βέβαια ποὺ εἶναι συρρεαλιστὴς θὰ θέλει ν' ἀκούσει καθαρὰ καὶ ξάστερα τὴ γνώμη αὐτῆς τῆς στήλης.

Μὲ τί ἄραγε κριτήρια πρέπει νὰ κρίνονται οἱ συρρεαλιστές; Πρέπει νὰ δημιουργήσουμε νέα κριτήρια γιὰ πεντέξη παιδιὰ ποὺ ἀστειεύονται, ἢ μήπως ἡ Τέχνη εἶναι μιὰ καὶ ἐνιαία καὶ συνεπὴς θὰ πρέπει νὰ ἐλεγχθεῖ τὸ βάρος αὐτῶν τῶν παιδιῶν μὲ τὰ καθιερωμένα σταθμά!

Ὅσο γιὰ τὸν κ. Ἐλύτη, τὸ πρᾶγμα φυσικὰ διαφέρει, αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ προωθήσει τὴν παράδοση χωρὶς ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτήν. Κι' ἔπειτα ὁ τόνος του εἶναι λυρικός, κινεῖται μέσα σ' ἓνα πολὺ γνώριμο καὶ πολὺ ἀγαπημένο πεδίο, τέλος, ἡ ποίησός του «ὁ Ἥλιος ὁ πρῶτος», ἀφήνει ἓνα καταστάλαγμα εὐγενικῆς πίκρας. Καὶ ἀκόμα περισσότερο, ἀφήνει μιὰ γεύση ἀπελπισίας, ὅα νὰ ἐπολέμησε κάπου καὶ νὰ νικήθηκε. (Ἀπορῶ μάλιστα πὼς τὸν νομίζουν ποιητὴ τῆς αἰσιοδοξίας, καὶ πὼς ὁ ἴδιος τὸ παραδέχεται!) Ἄλλὰ τέλος πάντων ὁ ἀγαπητὸς μου κ. Σγουρὸς τὰ εἶπε πολὺ καλύτερα ἀπὸ μένα καὶ πολὺ πιὸ ἀναλυτικά.

Παρ' ὄλα ὅμως αὐτὰ, ναί, ὁ παλαιὸς κόσμος πεθαίνει, κι' οἱ διαφορὸι κήνωρες τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς ποὺ ἐκάθησαν στὸ σβέρκο τῆς ἐλληνικῆς λογοτεχνίας θὰ πρέπει νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν. Τίποτα πιά δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς σώσει, οὔτε ἡ μικροπολιτικὴ, οὔτε τίποτα ἄλλο, καὶ ὁ χρόνος καταδοκεῖ μὲ ἀμείλικτη αὐστηρότητα ἀπὸ πάνω τους.

Κάτι ἔχει μαντεύσει ὁ κ. Ἄγγελος Τερζάκης, καὶ τὰ γράφει

μάλιστα σ' ἓνα τελευταῖο του ἄρθρο, ἓνας ἀπ' τοὺς περισσότερους σεμνοὺς τῆς γενεᾶς ποὺ ἀπέρχεται, ποὺ ἂν δὲν διέθετε καὶ κανένα μεγάλο ταλέντο, εἶχε ὅμως πολὺ περισσότερο ἦθος ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους.

Ἔτσι εἶναι βέβαια, ἀλλ' ἄς τάφήσουμε πιά αὐτὰ, καὶ ἄς ἔρθουμε στὸν κ. Γκάτσο. Ἄλλ' ὅμως ὄχι διὰ μακρῶν, ἀπλῶς θὰ πῶ μερικὲς ἐντυπώσεις ἀπ' τὸ βιβλίο του ἐξ Ἰσοῦ ἐξπραιοιστικῆς, καὶ δὲν θέλω νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι σώνει καὶ καλὰ πρέπει νὰ τίς πάρει ὁ κόσμος στὰ σοβαρά.

Ἀλήθεια εἶναι πάρα πολὺ ὠραία ἡ ζωῆ, παρ' ὄλα αὐτὰ εἶναι πάρα πολὺ ὠραία, καὶ ἀπορῶ γιατί εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴμαστε σοβαροὶ καὶ συνωφρωμένοι ὄλη τὴν ὥρα.

Λοιπὸν καὶ ὁ κ. Νίκος Γκάτσος ἀγαπᾷ πολὺ τὴ ζωὴ καὶ αὐτὸ βγαίνει ἀπὸ τὰ μικρά του ποιήματα. Ἀληθινά.

Ὁ τόνος τους εἶναι ρωμαλέος καὶ λυρικός, κι' ἐκεῖ ποὺ προσπαθεῖ νὰ ζεῦξει τὸν συρρεαλισμὸ μὲ τὸν δεκαπεντασύλλαβο τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, πετυχαίνει περισσότερο. Καὶ μόνο τὸν ἀδικοῦν πάρα πολὺ ἐκεῖνες οἱ νυχτερίδες, οἱ ἐλέφαντες, τὰ σφαγμένα ἀηδόνια καὶ ὄλα ἐκεῖνα ποὺ ἔγραψε ἐπάνω στὸ κέφι του. Ἀπ' ὄλα ὑπάρχουν ἐκεῖ μέσα, ἀκόμα καὶ Καβάφης.

Ἔχεις μάλιστα τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ ποιητὴς κινήθηκε «ἐπὶ τῆ βάσει προδιαγεγραμμένου σχεδίου», σὰ νὰ ἤθελε νὰ ἐκθέσει τὸν ἑαυτὸ του στὴ χλεῦη τοῦ κόσμου. Ἐ βέβαια, τὸ καταλαβαίνω, ἔχει κι' αὐτὸ τὴν ἡδονὴ του, δὲν μπορεῖς νὰ πεῖς.

Σίγουρα καὶ ὁ κ. Νίκος Γκάτσος θὰ ἀστειεύεται κι' αὐτός, καὶ καλὰ κάνει, μόνο ἴσως νὰ ἔχουν δίκιο ἐκεῖνοι ποὺ λένε πὼς ἡ Τέχνη θέλει πολλὴν ὀδύνη, πολλὴν ἐγκαρτέρηση, πολλὴν περιουλογογὴ καὶ ὅτι ἀποστρέφεται τοὺς κομπασμοὺς καὶ ὄλες τὶς μάταιες ἐπιδείξεις. Βρὲ ἀδερφέ, μὲ πολλὴν ἄνεση γράφουν ὄλοι αὐτοὶ οἱ κύριοι!

Λοιπὸν, «τούτων οὕτως ἐχόντων», ὅπως λέει κι' ἓνα παλιὸ «πρωτοσελίδο» ποίημα τοῦ κ. Παπατζῶνη, ἐμεῖς εἴμαστε καλὰ καὶ σεῖς καλύτερα.

Α. ΣΠΥΡΗΣ

ΘΕΑΤΡΙΚΑ ΤΕΤΡΑΔΙΑ

Α. ΠΙΡΑΝΤΕΛΛΟ: «Έξη Πρόσωπα ζητούν Συγγραφέα»

«Νομίζουμε πώς συννεοούμαστε, αλλά δεν συννεοούμαστε ποτέ» γράφει ο Πιραντέλλο. "Ίσως γι' αυτό και η παράσταση του «Έξη Πρόσωπα ζητούν Συγγραφέα» δημιούργησε ένα θριαμβικό κύκλο άσυνενοησίας, ανάμεσα στο έργο και την έρμηνεία και το κοινό και την κριτική. "Όσο κι αν ο νεοελληνικός σνομπισμός κατοχυρώνει αυτήν την πολύπτυχη παρεξήγηση ύπάρχει και ένας κόσμος με γνήσια πνευματικά ενδιαφέροντα που στην ουσία της Τέχνης χαίρεται να διακρίνει ουσία ζωής. Αξίζει λοιπόν να αναλυθεί το φαινόμενο.

Ι. Έργο και Σκηνοθεσία.—Μπορεί κανείς να βγει στη ζωή με χίλιους τρόπους. Μπορεί να γεννηθεί δέντρο, πέτρα, σταμνί, πεταλούδα... ή γυναίκα. Μπορεί ακόμα και να γεννηθεί και πρόσωπο του Θεάτρου». 'Από τέτοια αίσθηση έκπορεύονται τα πιραντελλικά Έξη Πρόσωπα. Το καθένα κλείνει μέσα του ένα δράμα—κι ως μὴν είναι περασμένα στο βιβλίο του 'Υποβολέα. Μάταια ανεζήτησαν ένα Συγγραφέα: «Τό σούρουπο, έξομολογείται ή Προγονή, σάν κόντονταν μόνος του στόν καναπέ του, μέσα στη μελαγχολική ατμόσφαιρα του γραφείου του και δεν αποφάσιζε να γυρίσει τόν διακόπτη για ν' ανάψει τό φῶς, παρά ἄφινε τό σκοτάδι να χυθεί στήν κάμαρά του—και τό σκοτάδι γέμιζε τότε από πρόσωπα που έρχονταν να τόν προσκαλέσουν—του παρυσιαζόμενα και γῶ κι' ἔκαμα ὅ,τι μπορούσα για να τόν ξεμυαλίσω». Καταφεύγουν λοιπόν στο Θέατρο για να ζήσουν, για να εισφέρουν τήν προσωπική τους περίπτωση.

Και ἔδῳ πιά βρίσκουμε τό βασικό μοτίβο του έργου: «Ένα θεατρικό πρόσωπο έχει μιὰ ἀληθινή, μιὰ ἔντελῶς δική του ζωή είναι κάποιος. Ένώ ένας ἄνθρωπος μπορεί να μὴν είναι και κανένας» (Πράξη Δεύτερη). «Όταν έχει κανείς τήν τύχη να γεννηθεί ἥρωας—ἥρωας του Θεάτρου—όλοζώντανος, τότε μπορεί ν' ἀψηφίσει και τό θάνατο ακόμα. Γίνεται ἀθάνατος. Ό ἄνθρωπος, ὁ συγγραφέας που είναι τό ὄργανο τῆς δημιουργίας θά πεθάνει, αλλά τό δημιούργημά του δεν πεθαίνει ποτέ. Και μη νομίσετε πῶς τό δημιούργημα αὐτό για να ζήσει αἰώνια χρειάζεται

νάχει τίποτα χαρίσματα ἢ να κάμετε τίποτα θαύματα. "Όχι. Τί ἦταν ὁ Σάτσο Πάνθα; Τί είναι ὁ Ντόν Άμποντίο; Κι' ὅμως θά ζήσουν αἰώνια, γιατί ἦταν σπέρματα ζωντανά κι' ἔτυχε να βροῦν μήτρα γόνιμη, που τὰ κράτησε και τᾶθρεψε και τούς ἔδωσε ζωή αἰώνια» (Πράξη πρώτη). Σ' αὐτή τῆ θέση ὁ κ. Κάρολος Κούν ἐστήριξε τήν ἔρμηνεία του. Όδηγούμενος ἀπό τήν ἰδιοσυγκρασία του που ἀγαπᾶ τό ἀπόλυτο, ἐπῆρε δογματικά και βαρειά τήν ἀρχή πῶς τὰ πρόσωπα του Θεάτρου είναι ἀληθινώτερα ἀπό τὰ πραγματικά—ἐνῶ καθεαυτή ἡ ἀρχή είναι ἔντελῶς φιλολογική, δέν προβάλλει τήν παραμικρή πειστικότητα για να στηρίξει, μιὰ ὀλόκληρη ἔρμηνεία. «Έμεῖς δέν ἀλλάζουμε, λέγει τό ἀυθεντικώτερο ἀπό τὰ Έξη Πρόσωπα, ὁ Πατέρας. Δέ μπορούμε ν' ἀλλάζουμε και να γίνουμε ἄλλοι». Θά εἴμαστε αὐτοί που εἴμαστε για πάντα. Και είναι φοβερό, κύριε... Θάπρεπε σεις να νατριχιάζετε, ὅταν μᾶς πλησιάζετε, ἄν εἴχατε ἀντιληφθεῖ πῶς ἀντίθετα ἡ δική σας, ἡ τωρινή πραγματικότητα δέν είναι παρά μιὰ παροδική και φευγαλέα ψευδαίσθηση—μιὰ ψευδαίσθηση που πλάθει ἡ φαντασία σας—κάτι που σήμερα είναι ἔτσι και αὔριο ἄλλιῶς, ὅπως τὰ φέρει ἡ τύχη, οἱ περιστάσεις, ἡ θέληση, τὰ αἰσθήματα, ὁ νοῦς—κάτι που σᾶς φανερώνει στόν ἴδιο τόν ἑαυτό σας τῆ μιὰ μέρα ἔτσι και τήν ἄλλη, ποιός ξέρει πῶς!...» Θά ἦταν πολύ ἐπικίνδυνο, ἀπό ἀποψη σκηνοθετική να πάρει κανείς αὐτόν τόν ἀπλοϊκόν ἰδεαλισμό πέρα για πέρα στά σοβαρά. Οἱ ἥρωες του Θεάτρου, ὅπως ὄλοι οἱ φιλολογικοί τύποι, περνοῦν ἀπό τίς ἴδιες ἀλλοιώσεις, κινῶνται με τήν ἴδια εὐπάθεια στή ροή του χρόνου, με τούς ζωντανούς ἄνθρώπους, τὰ γεγονότα προκαλοῦν μέσα τους ἀντιδράσεις ἱκανές να τούς ἀνοίξουν ἐπίσης μιὰ νέα πραγματικότητα. Οἱ ἰδανικοί φιλολογικοί τύποι, συμβαίνει μάλιστα να κινῶνται ἐνεργητικώτερα και με περισσότερο μεταβλητικότητα ἀπό τούς ζωντανούς ἄνθρώπους οἱ ὁποῖοι στά ἔργα τῆς τέχνης εὐχαριστοῦνται συχνά να νακαλύπτουν τῆ συνέχεια μιᾶς δικῆς τους ροῆς, ἀδικαιῶτης ἀπό ἀνεπάρκεια ἢ δειλία.

Ό κ. Κάρολος Κούν ἔδωσε στό Έξη Πρόσωπα πλέρια ζωική ὑπόσταση και πληθωρικό πάθος. Και βέβαια ὁ Πατέρας τονίζει πῶς ἔχουν «σῶμα και πρόσωπο καθορισμένο». Ἄλλά στή σκηνοθεσία προσφέρονται και ἔντελῶς ἀντίθετα δεδομένα. «Φαντασῆτε τώρα μερικά πρόσωπα, λέγει ἄλλοῦ ὁ Πατέρας, που τούς ἔλαχε τό κακό που μᾶς βρῆκε κι' ἐμᾶς. Να γεννηθοῦν δηλαδή ζωντανά ἀπό τό μυαλό ἐνός συγγραφέα και να τούς ἀρνοῦνται μετά τῆ ζωῆ. Και πέστε μου, δέν ἔχουν δίκη αὐτά τὰ παραπεταμένα πρόσωπα — που είναι ζωντανά μᾶ χωρίς να ζοῦν τῆ ζωῆ τους — δέν ἔχουν δίκη να καταφεύγουν σ' αὐτό που κάνομε τώρα ἐμεῖς μπροστά σας και που σάν πόσες φορές δέν τό κάναμε και

μπροστά στον ίδιο τον συγγραφέα για να τον πείσουμε, για να τον σπρώξουμε να μας γράψει; . . . Πότε του παρουσιαζόμουνα έγώ, πότε αυτή (δείχνη την Προγονή) πότε η δύστυχη αυτή μητέρα» . . . Καί όμως η «δύστυχη αυτή μητέρα» που έδω φαίνεται να έκλιπαρεί συγγραφέα, διαμαρτύρεται συχνά ότι την βάζουν παρά τη θέλησή της να γίνει ηρωίδα του θεάτρου, απaráλλαχτα όπως και ο γιός της που δεν έννοεί να παίξει μαζί της τη δραματική σκηνή. Τέλος, η κυρία Πάτσε καθώς προβάλλει άπροσδόκητα και μαγικά στη σκηνή, μέσα στο διάκοσμο που παριστάνει το άτελιέ της, είναι το «θαύμα μιας πραγματικότητας, που γεννιέται, που φανερώνεται, που πέρνει σχήμα και μορφή μέσα από τον ίδιο τον κόσμο των αντικειμένων που υπάρχουν». 'Ο τρόπος με τον όποιον έμφανίζεται ή κυρία Πάτσε, με τον όποιον «αυτοκτονεί» το 'Αγοράκι και όλες οι άντινομίες που σημειώσαμε, μέσα στη φύση του Πιραντέλλο, μέσα στη συχνά γοητευτική αυθερεία της τεχνικής του, όλες αυτές οι έσκεμμένες και περίτεχνες άντινομίες, θά έπρεπε να οδηγήσουν το σκηνοθέτη σε μια έρμηνεία λιγώτερο χοϊκή και πιό φειδωλή σε άκέρειους τόνους. Θά έπρεπε τα 'Εξη Πρόσωπα να είναι πλαστικώτερα, να κρατήσουν στην είδή τους, καθώς υπογραμμίζει ο συγγραφέας «κάτι από την άβεβαιότητα του όνειρου, χωρίς όμως να χάσουν τίποτα από την πραγματικότητα της κίνησης». Το κοινό προβληματίστηκε με άφέλεια αν τα πρόσωπα είναι έντελως φανταστικά ή αν είναι άνθρωποι με το βίτσιο να γίνουν ήρωες του Θεάτρου. 'Η σκηνοθεσία προίκισε τα πρόσωπα με μιá έκφραση βοερά άισθησιακή, που έκαμε την έντύπωση πιό συγκεχυμένη. Το κοινό δέν εύτύχησε να δεχτεί το παιχνίδι του Πιραντέλλο και τουτό γιατί ή Σκηνοθεσία φρόντισε να το άγνοήσει. 'Όσόσο ό Πιραντέλλο παίζεις και όταν άκόμα άποκαλεί το έργο του τραγωδία, στο πλαίσιο πάντοτε της γενικής του ιδέας που έχει έμπνεύσει το σημαντικώτερο μέρος της πεζογραφικής και θεατρικής του παραγωγής — πώς άλλοι είμαστε και άλλοι νομίζουμε πώς είμαστε και άλλως οι άλλοι μας νομίζουν πώς είμαστε. Με τα «'Εξη Πρόσωπα» ή ιδέα αυτή έξωθείται στα έσοχα καθώς συγκρούονται πομπευμένοι οι ζωντανοί με τους φιλολογικούς ανθρώπους.

II. 'Η ύ π ό κ ρ ι σ η. Μέσα στη γραμμή που επέβαλε ό σκηνοθέτης: ή παράσταση σαν όμαδική επίδοση έδειξε όργάνωση έμπνευσμένη και μόχθο. 'Ο κ. Κούν είναι μιá δημιουργική μορφή που έπιτυγχάνει συνολικά άποτελέσματα έξοχα διαρθρωμένα, που έκμεταλλεύεται κατά βάθος τη λεπτομέρεια. Και όταν διαφωνεί κανείς μαζί του άναγνωρίζει τη σοβαρότητα της προσπάθειας.

Με την ίδια σοβαρότητα παίρνουν την άποστολή τους και

όλοι οι έργατες του «Θεάτρου Τέχνης». 'Ανάμεσα στους ύποκριτες ξεχώρισε στο μικρό της ρόλο ή δ. Μαρία Γιαννακοπούλου (κυρία Πάτσε) προπαντός στη σκηνή της παντομίμας. 'Η δ. Κούλα Μεταξά έπιασε μόνο μιá χορδή—«τολμηρή και αυθάδης»—του τύπου της Προγονής και την τάνυσε ύπερβατικά. 'Εδωσε τον πιό τραχύ τόνο στη γοερή άτμόσφαιρα που χαρακτηρίσε όλη την έρμηνεία. Στη σκηνή με το κοριτσάκι τα έκφραστικά της μέσα δέν την βοήθησαν να δείξει τρυφερότητα και στοργή. 'Η νέα αυτή ήθοποιός, με το άναμφισβήτητο ταλέντο, έπεισε ώσόσο και πάλιν ότι μπορεί να άνθξει σε ποικιλία ρόλων με άξιώσεις, άρκει να λαμπικάρει κάπως το δυναμισμό της, άντι να τον ξοδεύει σε τρομαχτικές κραυγές άκόμα και όταν δέν ύπάρχει άνάγκη. 'Η δ. 'Αλέκα Μαζαράκη (Μητέρα) έπαιξε με λεπτότητα και αλήθεια, μολονότι δίνει συχνά την έντύπωση πώς «κάγεται» μέσα στη συγκίνηση της. Θά χρειαστεί να συντρέξει ό ζήλος της για να άποκτήσει την τεχνική που της λείπει. 'Ο κ. Κούν (Γιός) φανέρωσε ένα άδικαιολόγητο άγχος από βιολογική φύργια τραγικότητας, ενώ θά έπρεπε να έχει μιá νευρικότητα και μιá όργανή άδιαφορία μονάχα. 'Η μάσκα του προσώπου του έμπαθής και σφιγμένη δέ μαρτυρούσε ποτέ συγκρατημένη περιφρόνηση στον Πατέρα, σύμφωνα με τις σημειώσεις του συγγραφέα. 'Ο κ. Β. Διαμαντόπουλος (Πατέρας) σ' ένα έξαιρετικά δύσκολο ρόλο φάνηκε πώς έκαμε συστηματική δουλειά, διέγραψε σωστά τον τύπο — έξω από κάποιες ύπερβολές — και θά ήταν έντελως ίκανοποιητικός αν δέν παρουσίαζε μιá μικρή άστάθεια, κάποιια άραιότητα στην άπόδοση του λόγου. 'Ο κ. Πλακούδης όφείλει να κυριεύσει άύστηροτερα το ύλικό του, να μη άναλύεται σε άτοπες σπασμωδικότητες που ζημιώνουν και την άτομική του ύπόκριση και το Θεάτρο του Συνόλου που ύπηρετεί. 'Η δ. 'Εμμαουήλ και ό κ. Γιολάσης, πολυ σβυσμένοι σε ρόλους (πρωταγωνίστρια και γκρανρολίστας) έπεισοδειακούς βέβαια, που δίναν όμως τα στοιχεία για να βγει μιá πιό νόστιμη άσθηση. 'Η μετάφραση θεατρική, άλλα κάπως στεγνή. 'Η σκηνογραφία του κ. Στεφανέλλη ειζε και αυτή τη φορά ποιότητα. 'Ισως μόνο να περιμέναμε μιá σύνθεση πιό εύφάνταστη.

'Η παράσταση του «Θεάτρου Τέχνης» σεβαστή μέσα στο άποτέλεσμα που έταξε να φέρει, γεννά έπιφυλάξεις στη γενική της γραμμή. 'Όμως και το παιχνίδι του Πιραντέλλο, όσο κι' αν πηγάζει από μιá άγωνία πνευματική, όσο κι' αν παίρνει τη μορφή μιáς νευρικής εύαισθησίας που άγγίζει το κλίμα της έποχής, δέν άνταποκρίνεται στην ώριμότητα του σημερινού ανθρώπου, ό όποιος ζητά να άναπαυθεί σε μιá όμαδική πίστη, άψηφώντας την ψυχική περιπέτεια και το θάνατο. 'Ο Πιραντέλλο σαν άντίδραση

στο φουσκωμένο ρομαντισμό του Ντ' Άνούτσιο ανήκει στην ιστορία των γραμμάτων. Σάν ήθικη επίδραση που αναλύεται στην άπαισιοδοξία σε σημείο να φτάνει σε έξτρεμισμό, με την κατά βάθος μηχανική ανάλυσή του, έχει κι' άλλες ξεπεραστεί από τους καιρούς μας που αγωνίζονται να ύψωσουν μια υπεύθυνη Μοίρα. Όλη αυτή η θερμοκηπιακή νοσηρότητα της ατομικιστικής τέχνης, που ήδονίζεται με τις επιφαινόμενες αντιθέσεις της υποκειμενικής και της αντικειμενικής αλήθειας, για να καταλήξει στη μηδενιστική ανακάλυψη της άπαξίας των πάντων, μάς φαίνεται σήμερα χωρίς νόημα. Μόνο στο επίπεδο της τεχνικής παρουσιάζει και σήμερα ενδιαφέρον, ίσως επειδή η άνησυχία της φόρμας δεν έχει κατασταλάξει για την ώρα στο Θέατρο και ίσως επειδή εισάγει ριζοσπαστικούς τρόπους που καταξιώνονται μάλλον σάν έκφραση προσοπικής ιδιοτυπίας παρά σάν ένας «σταθμός» στη θεατρική νομοτέλεια.

w.

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

ΑΛΚΗ ΑΓΓΕΛΟΓΛΟΥ

ΑΜΑΡΤΩΛΟΙ

ΝΟΥΒΕΛΛΑ

•

ΕΚΔΟΣΗ

“ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ”

ΑΣΤΕΡΗ ΚΟΒΒΑΤΖΗ

ΠΡΩΤΗ ΑΝΟΙΞΗ

ΝΟΥΒΕΛΛΑ

•

ΕΚΔΟΣΗ

“ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ”

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ

ΟΥΑ·Γ·ΛΔ: De Profundis

Στοχασμοί

‘Η Βεντάλια της λαίδης Ουίντερμπερ

Το πορτραίτο του Ντόριαν Γκραιή

‘Η δούκισσα της Πάδουας

Μια γυναίκα χωρίς σημασία

Φλωρεντινή τραγωδία

Ένας ιδανικός σύζυγος

Τί σημασία έχει να είναι κανείς σοβαρός

SOEREN KIERKERCAARD

IN VINO VERITAS

(ΤΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ)

•

ΕΚΔΟΣΗ

“ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ”

“ΩΡΙΩΝ,”
ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΒΙΒΛΙΟΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ - Γ'. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

Σε σχήμα 17 1/2 × 25

Α. ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ: Ο ΑΛΛΟΣ ΔΡΟΜΟΣ

Σε σχήμα 15 × 22

ALEXANDER - STAUB: Ο ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΣ ΚΙ ΟΙ ΔΙΚΑΣΤΕΣ ΤΟΥ

ΓΙΑΓΚΟΥ ΠΙΕΡΙΔΗ: ΚΑΒΑΦΗΣ

ΟΣΣΙΠ ΛΟΥΡΙΕ: ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΗ

Α. ΠΑΠΑΔΗΜΑ: Η ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΑΣ ΓΕΝΙΑΣ

Σε σχήμα 12 1/2 × 17 1/2

ΡΟΜΠΕΡΤ ΑΛΛΑΝ ΚΟΥΣ: ΠΑΣΤΩΡ Χ.

Α. ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ: Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΝΤΙΚΩΝ

“ΠΕΙΡΑΪΚΗ,”
ΑΝΩΝ. ΕΛΛΗΝ. ΕΤΑΙΡΙΑ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ - Γ'. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28 - ΤΗΛ. 55-536

ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ

ΠΥΡΟΣ,

ΘΑΛΑΣΣΗΣ,

ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ,

ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΧΡ. Γ. ΓΙΑΧΟΠΟΥΛΟΣ